

ВІТАЛІЙ ПЕТЛЮВАННИЙ
ТА ЦЕ Ж ВЕСНА!





Державне видавництво
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Київ-1962



ВІТАЛІЙ ПЕТЬОВАНІЙ

ТА ЦЕ Ж ВЕСНА!



У звичайному невеликому селі Стернівці живуть і працюють герої цього роману. Їх багато. Аспірант сільськогосподарського інституту Ананій Сербін, молоденька завідувача ошадкасою Таїна Коновко, агроном Петро Степанович Нагірняк, лікарка Галина Чудновська. У кожного свої мрії, своя доля... Таїна, наприклад, будь-що хоче «вирватися» з села, а Сербін навпаки — саме тут, в Стернівці, бачить свою життєву ниву. Хороша людина Ананій, він може повести за собою і Таїну, яку покохав. Та чи поведе?

Новий стиль життя і праці утверджується в колгоспній Стернівці, з відкритим серцем, з оновленими почуттями зустрічають герої роману весну. І в цьому одна з найчудовіших прикмет нашого часу!



Розділ перший

Він знає цей подільський чорнозем, названий «царем ґрунтів», знає з самого дитинства. Хоч на яку околицю села, бувало, вийдеш, всюди чорні ґрунти, жирні, пахучі, хоч на хліб намазуй. Босими ногами йдеш та йдеш розпушеною ріллею, а земля так і формується під тобою, ніби хоче залишити собі на згадку твої неквапливі сліди. А застукає тебе в полі дощ, тоді земля починає пахкотіти, чвиркає між пальцями, як добре учинене тісто. Не чуючи ніг, тікаєш від зливи і все прикидаєш, чи далеко до твердого ґрунту — до межі або до шляху, де можна хоч ноги помити у випадковій калабані. Коли ось так мокро у полі, як нині, то босоніж найкраще... Втім, Ананій не скидає черевиків, хоч вони тепер у нього пудовими поробилися. Одне — що земля холодна, а друге — совісно. Він не дома. І він не підліток, якому доручили однести батькові в поле гарячого борщу чи суху одежину. Колгоспники, правда, звикли називати його студентом, та він уже має один державний диплом, а другий — кандидатський — матиме через два-три роки. Він — аспірант, майбутній вчений. Нехай собі цикають на нього, кому забажається, нехай. Усе перебудеться, перемелеться, а на другий рік він захистить перед вченою радою дисертацію і посміється з тих, хто

дозволяє собі поводитися з Ананієм Сербіним, як з хлопчиськом.

Дивно. черевики у нього наскрізь мокрі, штани знизу забрюхані, а холод відчувається не там, а в колінах. Заклякли коліна зовсім. Та ще плечі ниють. Хороша штука прогумований плащ, якби лишень його шили на ваті.

Ананій бачить попереду стовпи, до них не дуже й далеко. Там шлях. Вітер усе посвистує над правим вухом, штовхає Ананія не в спину, а в бік, заважаючи їти в обраному напрямку. Чернозем липне, намотується, нашаровується на черевиках — потім ураз котрась нога робиться невагомою. Аж не віриться. Велетенська калоша, сформована з грязюки, відпала. Та не радій, бо все починається заново. Знову земля, пронизана корінцями, чіпляється до ніг, а до корінців, як тільки зробив крок, припаюється новий шар лепу, і так без кінця і краю.

Але ось їти немов легше. Вітер дує в потилицю. Спасибі вітрові. Ананія наздоганяє рівний гуркіт тракторів. Він аж зупиняється, здивований. Невже працюють? А бригадир же казав, що дає команду шабашити.

І йому виразно пригадується все-все. Він, Ананій, перевіряв глибину оранки, а трактористи, які полуднували біля стола під толевим дашком, неприязно поглядали в його бік. За вагончиком лежала, скільки бачило око, неорана земля, вкрита купками свіжого гною. Починало знову накрапати. При такій погоді працювати в полі, звичайно, важко, та Ананій знав, що артіль і так запізнюється з веснооранкою і саме від трактористів, від їхньої самовідданості, залежить доля майбутнього врожаю.

Враз йому почулося, як бригадир Полянничко — кременний, немолодий чоловік в брезентовому плащі — сказав трактористам: «Сьогодні діла не буде». І спокійно задимів цигаркою. Ананій глянув на годинник, було пів на третю. «Скільки ще можна зробити до вечора!» А тут, як навмисне, молоденький рудоголовий тракторист глузливо запитав Ананія:

— Що, по рибку надумав? В дощик вона добре, кажуть, клює.

— Чому по рибку? — здивувався Ананій.

— Хіба ти не хробаків збираєш?.. Усе нагинаєшся, дивлюсь, — як той грак.

Ананій нарешті зрозумів, у чім річ. Вони бачили, як він то тут, то там заміряв глибину оранки, і вирішили трохи покепкувати з самозваного контролера. В інших умовах Ананій, можливо, спокійніше реагував би на таку вихватку, та зараз йому було не до жартів. Зранку він у полі. Від Стернівки до Щасливого сім кілометрів, а від Щасливого сюди, в стан другої тракторної бригади, ще чотири. І все мокрою ріллею. Та й, одверто кажучи, поснідав він нашвидку вдосвіта, а вже повернуло на третю. Он як уминають хліб із салом роботяги... А трактори їхні, немов підбиті танки, стоять німі, холодні.

Ананій кинув оком на бригадира. Поляничко чогось усміхався, розглядаючи молодого гостя безцеремонно і причепливо.

— Годину тому я був у першій бригаді під Стернівкою, — сказав Ананій. — Там не збираються шабашити. Земля тільки зверху мокра.

— Годину тому і ми орали, — бригадир Поляничко задер голову, втопив очі в скаламучене, сліпе небо. — Бачиш, як облягло. Треба, товаришок, совість мати, щоб примусити...

— Вірно! — скипів Ананій. — У кого вона є, той працює, залишається на своєму посту до останньої можливості. А в кого совісті бракує...

— Ну, помовч... — смикнулися брови в Поляничка. — Іч який! Вас тут до біса, всяких уповноважених. По двоє на кожні сто гектарів!

Так його давно ніхто не осмикував. Ні, ці люди не сприймають всерйоз ні самого Ананія, ні його слів. Чому? Хіба на засіданні правління, де, до речі, сидів і Поляничко, головний агроном не попередив, що поради і вимоги аспіранта Сербіна — закон! А як вони зустріли його? Дурними жартами. Колективним висміюванням...

Ананій стиснув кулаки. Занімів. Це з ним траплялося кожного разу, коли відчував себе ображеним. Далі круто повернувся й подався не оглядаючись.

Спершу йшов швидко. та його ноги ніби були налиті свинцем, а грузький чорнозем хапав їх і не хотів відпукати. Втрачалось відчуття руху...

Та ось зненацька гуркіт моторів наздогнав Ананія. Свіжий вітер подув йому в лице. Міцно запахло розігрітою соляркою, ніби й цей запах несли над землею

мільярди дощових крапельок, як несуть вони завжди заряди озону.

Ананій обернувся. Метрів за сто — сто п'ятдесят рухався сталевий жучок ХТЗ. Ще один трактор виповз з вибалка, і чорний шлейф землі за ним поширшав. Бригада Полянчика працювала.

«Що ж, коли так, — думає Ананій, — виходить, я не помилився, говорячи, що орати сьогодні можна».

Але й це мало його втішає. Він уже починає догадуватися, що трактористи, очевидно, і не збиралися шабашити, а тільки трохи відвели на Ананієві душу. Так буває. Щось їм не сподобалося в ньому, от і погралися, мов кіт з мишею. А це Ананієві ще прикріше. Вони з ранку на полі, в грязюці, в мастилі — вірно. Але ж і він не на печі сидів. І він ледве переставляє ноги. І він мокрий, голодний.

І тут нова думка ворухнулася в голові Ананія Сербіна. Він тюпає все ж таки додому, а ті... той рудий жартівник, що підстрикував його, залишається в освистаному вітрами полі. І бригадир з ними... Чи не тому й огризнувся Полянничко, коли Ананій нагадав про совість: не захотів вислухувати про себе і про своїх хлопців того, чого вони не заслужили...

...Гудуть трактори, шумить дощ. В калабані, до якої наближається Ананій, киплять, витанцьовують темні бульки. Якусь дурну пташку ніби припаяло на дроті — сидить вона, згорнувшись у грудочку, чекає погоди, чекає сонечка. Далеко, мабуть, пташці до рідного гнізда.

Та й Ананію іти не близько. Добре, що хоч під ногами вже стежка, обіч дороги вона тверда, вкрита першою травичкою — по такій за годину можна й до села дочапати.

У черевиках чавкає, штани прилипають до тіла. Мерзнуть коліна. А на чоло з козирка котяться та й котяться холодні краплини.

Яка, цікаво, відстань від стовпа до стовпа? Ананій починає лічити кроки... І думає вже не про трактористів, які так незаслужено скривдили його, не про оранку, він мріє про... гумові чоботи.

Трактори ніби гудуть сильніше, з надривом. Та, мабуть, вже не ті, іншої бригади. Або ні, скорше це машина. Ананій іде далі і ловить, ловить наростаючий шум. Ось уже зовсім близько у суцільній мряці скрегочуть

шестірні в коробці передач — водій, певно, переключає швидкість. Ананій, побачивши нарешті два жовтуваті вогники, виходить на дорогу.

Голосувати не треба, його і так добре видно. Машина зупиняється.

— Підвезіть у Стернівку, — просить Ананій, заглядаючи крізь затуманене скло в машину.

Дверцята «Волги» відчинилися. Поряд з водієм — нікого. А потім Ананій побачив, що водій сам і що водій — дівчина. Він трохи знітився, подумавши про свій вигляд. Бо та, що сиділа за кермом, була чистенька, модно одягнена.

— В Стернівку? — перепитала дівчина, скептично оглядаючи його. Йй, очевидно, не дуже хотілося брати в машину такого мокрого, забр'юханого пасажира. Подумавши трохи, вона запропонувала:

— Скидайте свій плащ і згорніть його. В машині тепло.

Ананій вагався. Надто чисто було у «Волзі», голубій і зверху, і зсередини. Все у ній поблискувало, сяяло.

— Боїтеся, що дорого візьму? — посміхнулася дівчина, придивляючись до сором'язливого подорожнього. Вона відчула, звичайно, що саме його стримує, і тому навмисне пожартувала, сказавши про плату. — Ну, ну, сміливіше, — підбадьорювала Ананія. — Бо і я, чого доброго, змерзну, як ви. Сідайте швидше.

Він обережно згорнув промоклий плащ і поклав його собі під ноги. Викрутив воду з кепки. Сів із самого краєчку, щоб, бува, не забруднити своєю одежею чорну жакетку дівчини.

Машина поволі рушила. Вона спершу осковзнулася на мокрому грейдері, але, набравши швидкість, вирівнялася. На склі перед Ананієм автоматичні «двірники» розчистили півколо, і стало видно дорогу, стовпи, силуети безлистих дерев у степу.

Унизу, нижче колін, струміло звідкись нагріте повітря; воно облікало Ананія, піднімалося вгору, лоскотливо дихало йому в лице. Але Ананій ніяк не міг зігрітися. Навпаки, в машині його раптом почало морозити, ледве стримувався, щоб не зацокотіти зубами.

Нічого цього дівчина не помічала. Зір її був прикутий до роз'юшеного грейдера, треба було триматися обов'язково середини, інакше машину занесе в кювет.

Почалася бруківка, і швидкість збільшилася, частіше замиготіли «двірники». Дівчина змінила позу, вона сиділа тепер пряміше, не напружуючись. Дозволила собі навіть подивитися ще раз на пасажира. Обличчя в нього зовсім юне, обвітрене. Високе чоло, чорне густе волосся, кошлаті широкі брови. Губи чомусь дуже сині, наче він об'ївся смородини. Очі темні, зосереджені. Такі очі називають циганськими. Ні, вона ніколи в райцентрі не бачила цього юнака. Він не з їхнього району. Але ж видно, що і не дуже дальній: у плащику в мандри не вирушають. І звідки він, цікаво, взявся в таку негоду під Стернівкою?

— Ви не місцевий, правда? — запитала, притишуючи хід перед місточком.

— Родом? З сусіднього села. Кілометрів за тридцять звідси.

— А в Стернівку, коли не секрет, у якій справі?

— Інститут відрядив.

— О! Тепер знаю! Вас двоє з Кам'янця-Подільського.

Перші хати залишилися позаду, прогуркотів під шинами місток; поворот — і на пагорбі з'явилася білостінна будівля з широкими вікнами і фарбованими наличниками з каменю. Ні тут, біля колгоспної контори, ні на вулиці ні душі. Дощ всіх загнав у приміщення.

Ананій в останню мить розгубився. Йому було совісно пропонувати дівчині гроші.

— З мене могорич... Не знаю тільки, який він має бути... у даному разі.

— Я люблю квіти. Живі квіти. Вважайте, що за вами борг, — дівчина допомогла йому відчинити дверцята. Але для цього їй довелося перехилитись в його бік. Одну тільки мить їхні обличчя були поряд. Ананій відчув щокую її шовковисте волосся. Запахло конваліями.

Розділ другий

Всю ніч його трусило, але він мовчав, нікому не скаржився. Натягнув на себе ватяну ковдру і так лежав. Уже перед світанком задрімав, втомлений, і, певно, дуже стогнав, бо коли розплющив очі, то побачив, що студент Василь Дашура стоїть над ним стривожений, сам не свій.

— Що тобі? Мабуть, відьма приснилася, не інакше, — спробував пожартувати Дашура. — Ану дай-но, козаче, твій пульс, — нахилився він до Ананія. Взяв руку і завмер.

Що там він виявив, залишилося загадкою для Ананія, але по лікаря Дашура не просто пішов, а помчав чимдуж, забувши навіть одягнути калоші.

Разом з молоденькою лікаркою прийшов головний агроном Петро Степанович Нагірняк. У дверях йому довелося пригнутись, такий він був високий. Чорна кирзова сумка через плече, в руці вицвілий зелений капелюх. Голова біла, наче то не волосся, а синтетичне волокно. Присівши на ослінчику, Нагірняк терпляче ждав, поки лікарка міряла температуру, оглядала хворого. Вона вистукувала груди, спину, примушувала дихати частіше, а то просила затаїтися, не дихати. За кожним її порухом рєвно стежили, але вона не поспішала ділитися першими своїми враженнями. Навіть про температуру не сказала нічого, і Дашура здаля поглядав на термометр, як на щось недоторканне. Так само поводився і Петро Степанович. В кімнаті хвилин з десять панувала насторожена тиша, і тільки чути було, як важко і прискорено дихає хворий.

Та ось на порозі з'явилася хазяйка, повнотіла, в літах жінка з веселими очима.

Здавалося, вона принесла своїм постояльцям якусь хорошу новину. Спершу вона побачила Петра Степановича, потім лікарку. Лагідна посмішка миттю зникла. Сірі, видовжені, як у калмиків, очі округлилися здивовано.

— А я за продуктами ходила, — почала відразу ж виправдуватися перед Петром Степановичем. — Виписала ще вчора, а в комірника того нема, сього нема. — Помітивши, як строго глянула на неї лікарка, хазяйка поклала собі палець на губи: вона більше не заважатиме.

Та з кімнати не пішла. Причинила тихенько двері і залишилася біля них, ніби вартова.

Нарешті Ананію наказали лягти і добре вкритися. Термометр ще раз потрапив до лікарки, вона підійшла з ним до вікна. Хотіла, мабуть, переконатися, чи не помилилась. Енергійно труснула ним.

— Багато? — не витримав Петро Степанович.

— Тридцять дев'ять і чотири.

Василь Дашура похитав чубатою головою.

— Я так і знав. Мокрий він прийшов учора, губи сині, а очі мов у п'яного. Може, банки йому поставити, га? Банки кращі за всякі ліки, — ділився щиро своїми медичними знаннями з лікаркою.

Та він зовсім не знав стернівської молодої ескулапши і взагалі, мабуть, погано уявляв собі, що таке лікарський авторитет. Галина Романівна Чудновська — завідувача медпунктом — тільки починала свою кар'єру, а це, як відомо, майже те саме, що вчитися самостійно ходити. Навіть від маминої руки відмовляєшся, хоч вона — надійна опора цілого твого життя. Повзаєш, а тобі здається, що вже ідеш. Падаєш і знову підводишся на маленькі незміцнілі ноженята.

Ось тепер Галина Романівна сама переживала вдру-ге щось подібне: вона робила перші самостійні кроки на ниві медичній.

Василь Дашура не розуміє, чого так неприязно дивиться на нього лікарка. Хіба він сказав щось погане? А може, банки ставлять лише маленьким дітям самі матері? Може, то простий домашній засіб?

Галина Романівна задоволена, що студент знітився під її поглядом. Навряд чи потрібно тепер відповідати йому відносно банок.

— Прізвище? — звернулася вона до хворого, сідаючи писати рецепт. — Скільки років? Так ось... Будете ковтати порошки. Три рази на день, і міряти температуру. Вранці і ввечері. Хто вас доглядатиме?

Ананій Сербін мимоволі подивився на хазяйку. Та одразу ж відповіла лікарці:

— Мабуть що я...

— Добре. Зайдете, Флорівно, через годину. Як вас, пробачте, по батькові величати?

— Забули вже, — хазяйка докірливо глянула на лікарку. — Флорівна — то ж і є по батькові. А звуть Наталією.

Лікарка хитнула головою: мовляв, пригадую.

— Термометр у вас є, Наталіє Флорівно?

— Зроду-віку не мала.

— Шкода... Я залишу свій, але дивіться, бережіть. Нехай ось тут на підвіконні лежить. Хворий, ви мені за нього відповідаєте.

— А все ж, що в нашого героя? — підступив до лікарки Петро Степанович. — Може, його краще в лікарню одвезти?

Галина Романівна тримала руки перед собою, даючи зрозуміти, що їх треба вимити добре. Хазяйка кинулася мерщій в кухню, принесла повне відро і чисту емальовану миску. Плеснула туди води, подала мило.

— Ви проведете мене трохи, — лікарка пообіцяла очима, що з ним, Петром Степановичем, вона буде одвертою. Почала одягатися. Коричневе півпальто з хутровим білим коміром пасувало до смуглявого свіжого лиця. А коли Галина Романівна ловко натягнула на підстрижену по-хлопчачому голову білий вовняний берет з помпоном на маківці, вона стала ще красивішою. Нахилившись над хворим, лікарка офіційним тоном інструкувала його: вставати з ліжка не дозволяється, не пити холодної води, а тільки кімнатну і обов'язково кип'ячену, вчасно приймати порошки, які йому зараз принесе Наталія Флорівна. Вночі, хоч як буде жарко, не розкриватися. А завтра вона, лікарка, знову вранці навідається і вирішить, як бути з ним далі.

Петро Степанович Нагірняк сказав хлопцеві, щоб його трохи почекав, і вийшов услід за лікаркою. Дашура бачив крізь вікно, як Нагірняк і лікарка пішли помалу вздовж паркана. Нагірняк схилив голову і слухав, що вона йому говорила. Металевий ящикок, який несла лікарка, блискотів на сонці, мов дзеркало.

Надворі випогоджувалося. Шиферна покрівля нового сільмагу проти сонця почала просихати, світлішала. У дворі порпалися біля діжки з дощовою водою кури, вишукуючи, очевидно, хробаків. Білий півень-велетень з покльованим гребенем гоноровито скликав своїх гаремнянок.

А майбутній кандидат наук Ананій Сербін утопив лице в пухову подушку і дихає, дихає відкритим ротом, показуючи білі міцні зуби. Губи в нього попечені, немов у сверблячках, і нагадують покльований півнячий гребінь.

Хазяйка підіткнула на Ананієві ковдру, ще й кожушком прикрила йому ноги. Витягла з-під ліжка мокрі черевики і тільки головою похитала.

— Ось звідки твоя хвороба, необачний. На піч тобі треба. На гарячу піч, і малинки не зашкодить випити.

Я зараз про все поклопочуся. Тільки Василя нагодую і візьмуся за тебе. А наперед розумнішим будь — не лізь під холодний дощ. Ти до наших людей себе не рівняй, наші до всього звичні, сказано — мужики. А ти, бач, покуштував, як то в полі хліб добувається, і сам, мабуть, не радий.

— Та я ж сільський, як і ви... — обізвався Ананій Сербін. — Скажи, Василю...

— Був сільським. А тепер городський. У таких черевиках в поле не ходять. І все на тобі легеньке. В такій одежі хіба що на гулі вибиратися з дому, а не на роботу. Бачив Петра Степановича? За шістдесят людині, а його ніяка хвороба не бере. Бо чоловік бережеться. З ранку і до ночі на полі, і в дощ, і в спеку, але по-розумному. Всі ви тепер безтурботні якісь, самі себе не бережете. О! — підняла вона за шнурок Ананіїв черевик, і він закрутився млинком... — За ніч не висох. А чоботи совітишся взувати, чи як? Не любиш чобіт — нема тобі що в селі робити, так я думаю. Не гнівайся, що правду кажу, сину. І не тільки тобі кажу, а й оцьому героєві, — обернулася вона до Василя Дашури. — Сьогодні він у ліжку, а завтра, як не порозумнішаєш, і до тебе доведеться лікаря кликати. Комизитесь перед сільськими дівчатами, бубликами здобними прикидаєтесь, це у нас, мовляв, городських кавалерів, такий фасон! Черевички з качиним носом, плащик на плечах, штанці блаженські. А про здоров'я забуваєте. В кожушку, в чоботях і дощ — не дощ, і вітер — не вітер. Як на печі.

Вона довго перед цим мовчала, Наталія Флорівна, і тепер мала, нарешті, змогу одвести душу.

Багато різних людей побувало в хатині удови Наталії Флорівни, яку в Стернівці жартома прозвали «директором готелю». Як не було приїжджих, Наталія Флорівна ходила на роботу в бригаду, прибирала колгоспну контору. А з'являлися гості — перший зустрічний знав, куди їх одвести на нічліг. Останнім часом завгосп завів їй трохи дров, дві розкладушки, кілька тарілок, ложки, виделки і навіть чарки, цілих п'ять. І самі собою з'явилися у Наталії Флорівни нові обов'язки: вона вже й годувала постояльців. Варила те їм, що й собі, завела зошит і в ньому записувала, хто скільки ночей переспав у «готелі». Хто і скільки з'їв борщу, гарбузової чи гречаної каші, скільки хто випив склянок молока. Гості роз-

плачувались і дивувались, що Наталія Флорівна все лічить на копійки, а не на карбованці, і в тім самім зошиті залишали свої вдячні записи. Тільки начальство з області ніколи не зупинялося у Наталії Флорівни. Та й то її, бувало, кликали до голови колгоспу Василя Порфировича Коновка. Але тут вона вже виступала не в ролі самостійного шеф-повара, а лише допомагала його сестрі Глафірі Порфирівні. Терла хрін, чистила картоплю, мила посуд. Рано залишилася Наталія Флорівна удовою, своїх дітей не мала. І якби не «готель» під її крилом, довелось б зустрічати старість в повній самотності, і власна хата їй, мабуть, здавалася б сумною пусткою.

Ось і тепер Наталії Флорівні є про кого подбати. І всім, що носить вона у своїй голові, всією своєю мудрістю житейською, не розтраченою на власних дітей, як може, як уміє, ділиться з чужими. Робить це прихапцем при короткій нагоді, бо вони ж в її хаті тимчасові гості, і навіть бачить їх Наталія Флорівна лише вдосвіта або вже тільки пізно ввечері, коли пора лягати.

Черевики хворого хазяйка кладе біля печі. Вертається в кімнату з сніданком. По два яєчка на кожного зварила, гаряче молоко в бідончику. Пшеничний хліб, на черені випечений. Їжа проста, звичайна. Але щодо їжі, то хлопці вони не вередливі. Даси по склянці молока — вип'ють і скажуть, що ситі. По дві даси — не відмовляться. І по три склянки подужають, особливо після роботи. Що там вони роблять в ланках та бригадах, Наталія Флорівна до пуття не знає, але приходять додому голодні як вовки. Ні, не бракує їм апетиту... Хазяйка підсовує стільчик ближче до ліжка, кладе на нього Ананієву порцію.

— Трохи пізніше... — одвертається хворий од їжі.

— Пізніше принесу тобі порошки, а вони не лише хворобу вбивають, а й апетит, я знаю. Їж, поки яєчка теплі. А може, ти спершу вмитися хочеш?

— Потім...

— Ну молочка випий. Без хліба. Як воду, випий.— І вже підтягає йому подушку вище, щоб міг сидіти в ліжку. — Ти ж і не вечеряв учора, а голодну людину хвороба ураз зламає.

— Випий, Ананію, — втручається Василь Дашура. Сам він їсть, правда, якимось автоматично. Уперше,

відколи в Стернівці, снідає без Ананія. Одвертається від нього, ніби соромиться, що той лежить немічний, байдужий до їжі, а сам він жує та й жує...

Агроном Нагірняк застав Ананія з повною склянкою в руках. Він тримає її обома, як свічку... Нагірняк аж здригнувся від несподіваного порівняння. Їхні очі зустрілися.

— Ну, що вона каже? Довго мені лежати?

Нагірняк відповів невесело:

— Ти ж ще й не лежав. Деньків три, мабуть, доведеться. — І, позирнувши на Василя Дашуру, він звернувся вже до нього: — Ми з Галиною Романівною і про банки розмовляли. Вона в принципі не проти, але відклала на вечір.

Дашура признався:

— А я бовкнув про банки й одразу ж пожалкував. Так вона мене очима пропекла, аж в роті солоно стало. Кропива... З чоловіченька свого, мабуть, мотузки плете.

— А вона ще незаміжня, — всміхнувся Петро Степанович. — Маєш можливість, Дашура, позалицятися до Галини Романівни. Дві-три поради з практичної медицини, як сьогодні, і ти, хлопче, в дамках.

Навіть Ананій повеселішав, сприйнявши жартівливий тон Нагірняка як доказ того, що з ним, Ананієм, усе гаразд. Інакше Петро Степанович не зумів би так швидко заспокоїтися. А він уже трохи знав свого шефа. Нагірняк мав напрочуд лагідний характер і вразливу, ніжну душу. Якось випадково, при першому ж знайомстві, Ананій Сербін став свідком однієї історії і відтоді з особливою пошаною ставився до старого агронома. Вони йшли удвох на майбутнє кукурудзяне поле, де для Ананієвих дослідів з фосфоритним борошном виділили ділянку, а повз них котилися вантажні машини, підводи з добривами. Раптом десь поруч заіржало лоша. Одразу ж почувся довгий, бентежний сигнал автомашини, вищання гальма: на дорозі сталася якась аварія.

Коли Петро Степанович і Ананій прибігли туди, шофер уже виліз з кабіни і лаявся з їздовим. А за кілька кроків од них на землі лежало чорне лошатко. Ось воно схопилося і знову впало. Нога підвернулася, і тепер добре було видно, що це з неї юшить кров і що нога переламана.

Побачивши Петра Степановича, їздовий апелював до нього:

— Білий день, а він, сучий син, просто на мене поперся. Добре ще обійшлося.

— Я йому сигналю... сигналю... Спить, чи що, думаю, — виправдувався ї собі шофер. — Дивлюся на віз, а лоша — мов з-під землі... Ви будете моїм свідком, Петре Степановичу. Таких, що порушують правила руху, судити треба.

Та Нагірняк уже не слухав ні шофера, ні їздового... Він кинувся до лошатка. Став на коліна. Попросив Ананія допомогти йому. Ананій притискав лоша до землі, гладив теплу шию, голову. Ось Петро Степанович озирнувся довкола, але махнув рукою безнадійно. Замислився. Потім враз зірвав з своєї шиї сіре вовняне кашне. Ним ї перев'язав рану.

— До ветеринара його одвезу. Ось скину гній — і гайда, — отямився нарешті їздовий.

— Ні. Він повезе, — показав Нагірняк на шофера. — Так буде швидше. І трястиме менше. Розвантажуйтеся ось тут...

Петро Степанович сам підняв лоша і поніс його обережно, як малу дитину, до машини. Ананій підтримував ушкоджену ногу і дивився, дивився схвильований, як тямливо повертала за ними голову запряжена в віз чорна кобила. Йому навіть здалося, що з її очей течуть сльози.

Потім вони рушили пішки далі, і Петро Степанович ще довго був мовчазний, похмурий. В очах, що ховалися під сивими бровами, Ананій бачив неспокій і сум.

Тепер ці очі по-батьківськи дивилися на хлопця.

— Банки, кажете, прийде ставити? — Ананій вже ї сам намагався жартувати. — А коли не дамся? — Він надпив трохи молока. В горлі зашкребло. Зусилля, зроблене для того, щоб проковтнути молоко, викликало тупий біль. Ананій, втамовуючи його, притис руки до грудей.

— Болить? — поспівчував йому Петро Степанович, який все бачив.

— Трохи...

З кухні увійшла Наталія Флорівна, несучи на блюдечку купку гарячих млинців.

— М'якенькі, на сметані, — поклала млинці перед Ананієм, — щоб усі з'їв. А за порошками я зараз скочу.

— Може, я? — запропонував свої послуги Василь Дашура.

— Ні, вже сама піду. Чули ж, лікарка мені його довірила, то треба усе розпитати. — Жінка дістала з шафи велику чорну хустку, прикрила нею голову, плечі. Так і подалася, не одягаючи більше нічого.

— Ну, а в нас з вами який план? — Петро Степанович витягнув з кишені великого срібного годинника, розкрив його і закрив. — З оранкою відстаємо, хлопче, ось що мене найбільше турбує. Бачиш, сонечко сьогодні, як на півдні. За день земля просохне. І ярі, і кукурудзу, і горох майже одночасно будемо сіяти. Одне на друге набігло. А ще ж орати, орати! В Щасливому по шістнадцять годин працюють. Трактористи втомлюються... Зівне один, зівне другий — і не та оранка. Тобі, Василю, доведеться нині познайомитися з Полянничком. Бригада у нього хороша, дружна, а контролювати треба. Всяке буває і в них...

Василь одягався. Як і Ананій, він був у черевиках, а не в чоботях: черевики в нього вузьконосі, останній крик моди, яка, здається, в Грузії почалася та й за два-три сезони докотилася, півроку, й до Кам'янця-Подільського. В таких лише танцювати, і то, звичайно, не гопака.

— Може, радіо слухатимеш? — Василь Дашура потягся до репродуктора.

— Давай...

— Ну, до вечора, Ань.— Дашура називав Ананія так, як називали його в листах друзі — китайці, з котрими познайомився Ананій на фестивалі кілька років тому.

...З репродуктора чулася повільна, врочиста музика. Здавалося, що вона то даленіє, то знову наближається. Ананія гойдало, гойдало, ніби і він, і оркестр пливли пароплавом. Тільки високий голос скрипки трохи дратував його, — він думав, що коли б не скрипка, у скронях йому не щеміло б зовсім і можна тоді було б спокійно лежати і мріяти. Спробував уявити широку вулицю, сповнену неповторного туркотіння закоханих горлиць, вулицю, де стояв будинок інституту. Подільських горлиць ніколи не забудуть випускники... З минулого випуску кілька знайомих хлопців гей-гей де опинилися — в самісінькій Індії. У снах тільки рідних горличок бачать. Допомагають тепер хлопці індійцям вирощувати високі врожаї на зем-

лях державного господарства, все обладнання якого подароване радянським урядом. Вдень навчають місцеву молодь на полях, а увечері — в класах. Куди призначають його, Ананія, після закінчення аспірантури, невідомо. Але хоч би куди потрапив, він не розгубиться, ні. Земля, хоч би яка вона була — чорна, сіра, руда, червона, — любить тепло людських рук, любить, щоб про неї дбали ті, кого вона покликана годувати. Ситий кінь за двох везе. Так і земля. Не окрадай її, а збагачай, і вона стократ віддячить тобі. Агроном — це ж і слуга землі, і її володар. Від кого він чув ці слова? Добре пам'ятає — не вчитав, а сам чув. Здається, викладач агрохімії сказав на лекції, а він потім записав їх у свій «захалавний» зошит як афоризм. Слуга землі... Ні, не совісно бути слугою такої вселюдської годувальниці! Служити їй — означає служити людині, мільйонам людей. Ось Петро Степанович Нагірняк понад тридцять років опікає артільну землю, і вона все родить та й родить. І хліб, і цукор, і молоко, і м'ясо. І з кожним разом дає все більші врожаї, спростовуючи істеричні теорії «катастрофістів», які і досі залякують людство тим, що ґрунти, мовляв, неминуче втрачають і втратять зовсім свою родючість. Все, що бачить Ананій Сербін на рідній землі, весь народний досвід спростовує занепадницькі чорні пророкування мальтузіанців. Агрономи — воїни за високу неугасаючу родючість землі! Ось як він уявляє своє покликання і свої досліди з фосфоритами...

Вже не інститутська вулиця перед ним. Виникає інша картина. Він у полі. В бригаді Полянчика. В тій самій, де вчора його зустріли так неприязно. Величезні масні скиби перевертаються під потужними лемешами тракторних плугів. «Цар ґрунтів», як назвав чорнозем Докучаєв, лежить покірний і приборканий. Трактори пливуть собі поволі, а за ними залишається хвилясте море, чорна повінь землі, яка, здається, тільки-но прокидається від довгого сну і дихає, дихає на повні богатирські свої груди.

«По шістнадцять годин працюють», — згадуються йому слова Петра Степановича про трактористів. І Ананієві робиться прикро, що вчора він нечесно подумав про них; простий жарт сприйняв як образу і змушений був піти ні з чим.

Ананій дає собі слово: видужає й одразу ж побуває

в тій бригаді. По-доброму поговорить і з бригадиром, і з тим рудим трактористом. «Двоє уповноважених на кожні сто га». Нічого не скажеш — гостро і, очевидно, не випадково.

Радіопередачі веде місцевий радіовузол. Диктор, признатися, не досить грамотно вимовляє окремі слова. Втім, останні сільські новини ніби розсувають стіни кімнати, у якій лежить Ананій, ведуть його в поле, на ферми, в стернівський колгоспний парк, де нині, як повідомляє диктор, учні старших класів висаджують молоді дубки і клени, утворюючи алею Миру. Про грошово-речову лотерею з коротким повідомленням виступає якась Таїна Коновко. Ага, вона завідує місцевою ошадною касою. Таїна, очевидно, зовсім молода. Голос у неї дзвінкий, упевнений. «Ви хочете мати автомобіль за три карбованці? — звертається до радіослухачів Таїна Коновко. — Тоді не баріться, квитки можна придбати в ошадкасі, а також в магазинах «сельпо», на пошті. Тираж відбудеться в квітні...»

Цю передачу вже слухає і Наталія Флорівна. Принесли порошки, а заодно... горілки з червоним перцем... Порадила несміливо: «Чарочку на ніч. Як рукою хворобу зніме».

Про лотерею переконано сказала:

— Один квиток слід брати, не більше. Он минулого разу Тихон Сірничок — рибовод наш — один квиток мав, а тільки він і виграв. Коричневе пальто дружині своїй з Вінниці привіз. Хто каже — з ведмежого хутра, а хто інші дурниці верзе. Ніби із... скла пальто. Завидки, видно, беруть, от люди і вигадують. Та з чого б воно не було, а такого і в Глафіри Порфірівни, скажу по правді, нема. А їй Василь Порфірович он як догоджає. За гроші, виходить, не купиш. Взяла і я у Таїни квиток — може, й на мене пальто десь пошили... — жартувала Наталія Флорівна, але в жарті її була й ніби просьба до тих, хто визначав виграші.

— А як не пальто, а машину виграє? — Ананій обережно розгорнув пакетик з порошками.

— Цур йому! Не ті мої літа. Одне діло Таїна, друге — баба Наталя.

— А яку це ви Таїну згадали?

— Та Коновко ж. Дочку голови. Сорок тисяч, кажуть, як одну копійчку, Василь Порфірович відрахував.

Мотоциклом його преміювали на виставці, а він продав його та й купив «Волгу». Гасає ниньки донечка по всьому району. Тобі водички дати, чи молоком зап'єш? Води? То я зараз...

«Волга»... «Гасає по вьому району...» Ці слова Наталія Флорівна вимовляла з іронічним притиском. Вона не схвалювала поведінку сільської автомобілістки.

— Так це дочка голови на голубій «Волзі»?

— А хто ж? Посидить трохи в ошадкасі, а потім сама себе возить... І вроді б то не з дурненьких — відмінницею в школі була. Я так думаю, що даремно підтакує їй у всьому Василь Порфірович. З іншими то він строгий, а свою до рук не прибере. Ой погано, дуже погано, коли дитя росте без матері.

Порошок осів на язиці, на яснах, і ще довго в роті відчувалася гіркота. Ананій до дна випив повний кухоль води. Облизнув губи, які дуже швидко висихали. Ліг на бік, підклавши руку під голову. У вусі, притиснутому до руки, щось гуло і зрідка пострілювало.

Наталія Флорівна прикрила млинці і хліб рушником, молоко прибрала.

Радіо замовкло. В кімнаті запала тиша. Ананій заплющив очі, намагаючись заснути. Враз відчув, що сонце зникло, сховалося за вікном. Збиралося на дощ.

«А Василь і Петро Степанович у степу, — подумав він. — І трактористи Полянничка, як, до речі, й інших бригад. І, можливо, сіра пташка, яку я вчора бачив на дратах, знову не встигне долетіти до гнізда, залишиться під дощем».

Йому згадується все, що відбувалося вчора, коли він ще не хворів. І голуба «Волга», і дівчина за кермом. І те, що він їй винен квіти!

Розділ третій

— Ні, ні. Щось у ньому відразу приваблює. Можливо, чемність. Ти, Галино, занадто з ним офіційна. Навіть не на ім'я називаєш. «Хворий, поверніться. Хворий, не дихайте». А ми довго їхали вкупі. І в машині, крім нас, не було нікого...

— Так довго, що не встигли навіть познайомитися...

— Він не назвав свого імені. Та яке це має значення? Я запам'ятала його, як бачиш. І коли ти сказала, що йдеш ставити банки хворому...

Вони сидять у чистенькій кімнаті Галини Чудновської, стернівської лікарки. Ось уже другий рік Таїна Коновко приятелює з Чудновською, хоч та старша за неї років на п'ять-шість. У Таїни є теж своя кімната, але хіба порівняєш її з цією! Там і батько, і тітка. Обое надокучливі, ніби осінні мухи. Про все розпитують. Як тільки хто зайде до Таїни, тітка обов'язково підслуховує під дверима, а потім нашіптує батькові хтозна-що. Все їй верзеться, що Тая хоче тікати на край світу — тобто на цілину. Смішно! Куди і з ким тікати! Живеться їй і тут непогано. Одягнута, взута. Не голодна. Заробляє. Навіть батько позичає в неї гроші: у Таї ж зарплата двічі на місяць. Трохи сумно, нудно живеться в Стернівці — це правда. Але ж колись, зрештою, влаштується вона вчитися. Всі інститути у великих містах — ось там вона і розправить крила. А поки що можна жити і в Стернівці. Вільного часу у Таїни багато. Батько щодня то на засіданні, то на нараді, то десь у бригаді «підкручує гайки», як він любить говорити. А тітки Таїна зовсім не боїться. Піде до лікарки й сидить там скільки хоче. З Чудновською можна говорити про що завгодно. Можна сміятися до сліз. І можна просто поплакати разом, коли Галина Чудновська розповідає різні нещасливі епізоди з життя інститутських дівчат. Шість років вчилася Галина у Львові, у «західноукраїнській столиці», як вона казала. В когось закохувалась вона, хтось присягався їй... А час не стояв на місці. Знайомі курсанти військового училища раптом приходили прощатись, і виявлялося, що вони вже не курсанти, а офіцери і кожного з них ждуть далекі дороги. Тоді деякі подруги Галини кидали інститут, виходили заміж за молоденьких лейтенантів, а інші виводжали своїх друзків і довго потім листувалися з ними. Були й такі, що одружувалися із своїми ж студентами і, продовжуючи вчитися, бігали під час перерви годувати дитину. Траплялися й трагедії. Одна парочка, яку студенти в розмовах між собою називали взірцем для багатьох, раптом стала «притчею во язицех». «Він» злякався раннього батьківства і примусив подругу таємно звільнитися від майбутньої дитини. «Вона» щось таке випила, а потім кращі лікарі їхньої ж, інститутської, клі-

ніки ледве врятували їй життя. Всякі історії знає Галина Чудновська, і слухати її можна до ранку.

Але сьогодні в дівочій кімнаті повіяло іншим вітром. І винен той хворий аспірант... Припав він до серця лікарці, розтривожив її.

Йому і не сниться, певно, можливість позалицятися до такої офіційної особи, як завідувача лікарським пунктом. Та справа тут не лише в роках. Хіба мало серед пацієнтів лікарки Чудновської нежонатих молодих людей і її приблизно віку, і трохи старших, демобілізованих надстроковиків, стернівських вчителів й інших спеціалістів, що й досі парубкують. А хто з них насмілився запросити її в кіно чи на танці? Хто подарував квіти? Хто після зборів в клубі, скажімо, чи після лекції провів хоч раз Галину Чудновську до її квартири, а потім спитав дозволу переступити поріг цієї кімнати? Ніхто. Другий рік ніхто. Чому ж усе так складається, чому?

Ось тепер випадково в Стернівку «з неба вправ» аспірант Ананій Сербін. Тимчасовий гість. Слухняний, мов дитина. Як вона мучила його банками, все тіло поцяткувала. В Стернівці тільки вона одна, Галина Чудновська, знає, як поставити його на ноги, бо вона лікарка. Хіба ж не має права Галина Чудновська й на його увагу! Не як лікарка. Як незаміжня молода жінка... Але ні, Таїна Коновко не дасть йому побачити в лікарці не саму тільки лікарку. А не Таїна, так інші. Вони простіше якомось знаходять шлях до парубоцького серця. Чи тому, що свої, сільські?

Таїна Коновко обірвала її роздуми:

— Розумієш, Галю. Дощ. Болото. Шляху не видно, а села й поготів. А він один в незнайомій місцевості. Іде...

— А що йому, по-твоєму, було робити? Сісти серед шляху і чекати, поки розпогодиться?

— Стривай. Я не скінчила. Відчинила йому: «Сідайте». А він ще й вагається. Брудний, мокрий, а в машині у мене, сама знаєш... Як тут не розгубитися.

— Ой, щось не віриться, Таю! Ти вже не першого отак романтизуєш.

— Кажу тобі, соромився. І я подумала тоді, що він кращий за мене, їй-богу. Ну, хіба Таїна Коновко в такому випадку взяла б щось до уваги, крім своєї власної вигоди? Ти ж мене знаєш...

«В цьому ти, мабуть, маєш рацію, дівчино», — погодилася з нею в думці Галина Чудновська, але тільки головою хитнула і не одгужнулася на запитання.

Таїна зацікавилася журналом мод, на обкладинці якого зображено джентльмена у шикарному реглані. Вона тут же, жартома, почала домальовувати його — одягнула джентльменові на голову жіночий капелюшок з пером, а в руки дала «авоську», з якої виглядала дзьобата качка.

— Романтизую... А що зробиш, коли сучасні хлопці якісь неуважні, холодні. Як би тобі сказати? Дивиться людина на тебе, розмовляє з тобою навіть чемно. А тебе не бачить.

— Не до всіх же й придивлятися, — заперечила Галина Чудновська.

— Всіх треба бачити, інакше прогавиш і того, без кого в житті не обійтися. Вірніше, без кого і життя — не життя.

Для Чудновської ця думка, висловлена молодшою подругою, була відкриттям...

Після невеликої паузи вона обережно запитала у Таїни:

— А тебе особисто бентежить його... неуважність?

— Чудна! Він і тебе не бачив — у тому, моему, розумінні. А повинен був побачити. І тебе, і мене, — вона раптом схопилася, взяла Галину Чудновську за обидві руки. Пильно і з ніжністю подивилася їй в очі. — Ти ж хороша, Галино. Дуже хороша. І ти хочеш любити. Не обов'язково цього... Він лише один з неуважних. А таких, на жаль, багато. Нас, жінок, здається, трохи більше на планеті, а їх — менше. І вони, не всі, звичайно, а якась частина, — цим хизуються. Згадай, про одного такого пісню складено. Він усе беріг свою «свободу», а потім наприкінці життя зрозумів: «Оберегал я не її, а самотність своє».

— Приклад не дуже... Наш хворий ще зовсім молодий.

— Я не кажу про одруження, Галю. Але бачити... коли хочеш, захоплюватися — та коли ж це робити, як не в молодості! А може, він тому поганенько бачить своїми очима, що вони в нього... надто красиві?

— О!

— Так, красиві! Хочеш, я зараз розкажу тобі, які

вони бувають, коли вдивляються в ніщо? Не дивуйся. Тоді в машині він так і сидів — дивився в ніщо.

— А ти не подумала, що, може, він в думках бачив те, чого не бачила ти?

— Слова, слова! — капризно перебила Чудновську Таїна. — Він просто один з неуважних. Не романтик... А шкода!

Здавалось, вони сваряться. Та це було щось зовсім інше. Частенько між ними виникали подібні сутички, а кінчалося все миром. І якби хтось стенографував їхні дискусії, то, напевне, легко помітив би, що подруги періодично мінялися ролями. То Галина Чудновська з вершини своїх двадцяти шести років беззастережно осуджувала мужську половину роду людського, то, навпаки, Таїна. У Таї було більше категоричності, вона не знала півтонів, не знала компромісів. А Галина Чудновська любила, до того ж, під'юджувати Таю. Коли та гарячилася і передавала, як то кажуть, куті меду, Чудновська в глибині душі відчувала полегкість. Не вона одна, виходить, де в чому зневірилася. Це був, звичайно, прояв її егоїстичної натури. Зародки егоїзму є, мабуть, в кожній людині, адже ми всі, на жаль, далекі від повної досконалості. Вся справа в тому — форсується розвиток тих або інших зародків чи свідомо стримується. В одних брунька егоїзму назавжди залишається «сплячою», а в інших рано розпукується і дає свій цвіт і свої плоди.

В овалному дзеркалі, яке висить над столом, Чудновська бачить Таїну в профіль. Лице в неї кругле, повне, ніс трохи кирпатий, губи ніби припухлі. Ніяких різких ліній. І підборіддя м'яке, ніжне. Такими колись малювали янголят. А дивишся на неї спереду, просто в очі, — враження інше. Особливо коли Таїна гнівається. Тоді здається, що це людина твердої вдачі. У Галини Чудновської було чимало подруг і в школі, і в інституті, та досі такої, як Таїна, вона не зустрічала. Рано, дуже рано Таїна Коновко зазнала розчарувань, пройнялася невластивим, на думку Чудновської, для сільських дівчат скепсисом. Інколи, правда, здавалось, що це лише своерідна гра, намагання будь-що догодити завжди невдоволеній Чудновській. Ну що ж, думала вона, нехай і так. Удвох все ж легше. З ким би вона ділилася своїми настроями, якби не Таїна?

Зі Львова Чудновська привезла електропатефон і два

десятки улюблених пластинок. Найчастіше ставила Александровича. Слова романсів, виконуваних ним, знала напам'ять, але не так слова хвилювали лікарку, як їхнє звучання: Александрович співав з «трепетом душевним», голос його лоскотливо збуджував, обіцяв щось неземне. Ніхто з найвідоміших артистів не вмів, за твердим переконанням Чудновської, так, як Александрович, освідчуватися, вимолювати, ніби молодий Вертер, співчуття до своїх любовних страждань. Інколи Чудновська солодко марить: Александрович співає для неї, співає, стоячи навколішках... В Стернівці освітлення вмикають тільки в певні години — з шостої вечора до дванадцятої і перед світанком, коли люди збираються на роботу. Буває, що лікарка тільки встигає прослухати один куплет, і раптом електропатефон зупиняється, спів обривається на півслові. І вже не раз рівно о шостій Александрович свавільно порушує тишу в дівочій кімнаті і спокій в душі молодої господині. Чудновська не зупинить патефон, ні — обов'язково дослухає до кінця сповідь про те, як П'єрро печальний плаче під місяцем або як він, нещасливий, прощається із своїм коханням.

Коли набридає дискутувати на любовні теми, виручає все той же львівський патефон. Ось уже й зараз лікарка стоїть перед ним і роздумує, яким боком повернути пластинку.

— Не треба. Сьогодні не треба, — несподівано протестує Таїна. — Або, знаєш, пошукай щось інше... — вона й віддалік пізнає пластинку з Александровичем.

«Щось інше» — це арії з опер Чайковського, це Лемешев, Козловський... Їх подарувала Галині Таїна до дня народження.

Та Чудновська все ж ставить своє:

Жизнь без тебя уныла,
Как небосвод без солнца...

Таїна, ніби на знак протесту, не слухає, відходить до вікна. Медпункт, в одній з кімнат якого живе Чудновська, стоїть на узвишші, і звідси добре видно всю зарічанську частину Стернівки. Он праворуч тваринницькі ферми, там найбільше вогнів, яскраво світиться червона зірочка. Таїна знає, що вона горить над телятником. Ровесниця Таїни Зоя Поштарук очолює молодіжну бригаду, і це її дівчата завоювали першість у змаганні.

Тому й зірочка. Вчора Зоїна мати зняла з ошадної книжки три тисячі. «На весілля, — призналася тихенько Таїні. — У травні весілля».

Твой взгляд, твоя улыбка
Рай светлый обещают...

«А Зоя Поштарук виходить заміж за розведеного, — снується в голові Таїні. — Все село знає, що вчитель Микола Миколайович Вишнівський залишив у райцентрі дружину, вірніше — колишню дружину. Тепер він, бач, покохав стернівську дівчину й одружується вдруге. Вос-танне? Чи, може, і на цей раз «не зійдуться характери?»»

Неприємно гуде, шипить патефон — Чудновська міняє пластинку.

О, не забудь меня!
Пойми, ты счастье мне дала.

«Скільки можна? Рай, щастя! Перша любов. Вірність. Набридло слухати. А Зоя Поштарук виходить заміж за розведеного. Чому б і про це не заспівати Александровичу?»

Якась постать метнулася повз вікно. Здається, до них, до Чудновської. Клацнула клямка.

— Відчиніть! Біда у нас! — на порозі Наталія Флорівна. Без хустки. Важко дихає, в очах справжній пере-ляк. — Як тільки ви пішли, він почав щось сам із собою розмовляти. Лежить, лежить, і раптом якесь слово зірветься з його вуст. Ну, думаю, бог з ним. Буває таке і зі мною. Немає буцімто нікого в хаті, сама однісінька, а розмовляю. Та ось стемніло, і він зовсім почав забалакуватися. Чоло гаряче, як піч.

— А температура? — Чудновська вже одягалася.

— Василь каже — сорок... У лікарню, каже, неодмінно одвезти треба.

Таїна подивилася на годинник. Скоро десята. Не дуже й пізно. У неї виникла думка — чи не запропонувати свою допомогу. Дорога підсохла, за тридцять хвилин вони будуть в райцентрі.

Але те, що Чудновська не кличе її з собою, стримувало. Здалося, Чудновська забула про подругу. Одягаючись, ковзнула кілька разів по ній поглядом, а потім ніби здивувалася, побачивши, що Таїна і досі тут.

Вже від дверей, озирнувшись, Чудновська запитала:

— Будеш чекати?

— Як недовго, — Таїні чомусь не хотілося виходити за «одним рипом» з ними.

Чудновська нічого не пообіцяла.

По кімнаті війнуло холодком. У сусідньому дворі сонно скавучало цуценя. І знову все затихло. Та ні, щось ритмічно шерхотіло, стиха цокало, немовби великий джміль літав десь під стелею. Таїна подивилася вгору, потім на стіл з патефоном. Так, це патефон. Чудновська не зупинила його. Потягнути за шнур — і патефон замовкне. Та вона цього не робить. Сидить ще довго, прислухається до невтомного «джмеля». І згадується їй чомусь жорстока дитяча забавка: джмеля загнuzдують ниткою і тоді відпускають на волю. Але що це за воля, коли ти прив'язаний.

Смуток огортає дівчину. Незрозумілий, як той китайський ієрогліф на шовковій картинці, що прикрашає стіну. Таїні шкода джмеля, шкода себе, шкода юнака з чорними циганськими очима, у якого температура сорок...

А навіщо їй, власне, чекати Чудновську? Коли тільки для того, щоб почути про стан хворого, то чому б самій не піти у «готель»? Кого і чого соромитися? Наталія Флорівна, бач, не ховається з своїми турботами і симпатіями. А Таїна Коновко... Не на побачення ж вона з'явиться. Може, справді доведеться везти хворого в лікарню, і хто це зуміє так швидко зробити, як не вона на «Волзі»?

Виникає чомусь перед нею обличчя Чудновської, її зеленкуваті очі. Здається, лікарка хоче зазирнути ними в душу Таїни. Нехай... Нічого такого вона там не побачить. Звичайне співчуття до хворого, не більше.

Таїна схоплюється з канапи і аж тепер вимикає патефон. Чорну плюшеву жакетку накидає на плечі, гасить світло. Вулиця зустрічає дівчину темрявою, холодним вітром. Він з річки, терпкий, як пахощі осоки. За річкою в чорній неозорості гудуть трактори. Десь там, мабуть, батько — він збирався сьогодні увечері в другу бригаду.

Над шляхом тьмяно поблискують і похитуються одинокі ліхтарі — проти крамниці, контори, при вході в парк. Користі з них пішоходові мало, тільки й того, що якось веселіше йти.

Чути перебори копит і форкання коня. Дівчина дає дорогу, але, порівнявшись з нею, бідарка зупиняється.

— Це ви, Галино Романівно?

Голос Петра Степановича Нагірняка — він помилився. І вже хоче рушати далі, але Таїна запитує:

— А вам Галина Романівна потрібна? Так вона у практикантів... Покликали. Я ось теж туди прямую.

Петро Степанович стривожився:

— Мабуть, погіршало Сербіну?

— Температура сорок.

— О! А ми з старою хотіли його до себе. В сім'ї, думаємо, зручніше, ніж в «готелі». Сідай, Таю... Але тримайся за мене, бо впадеш.

Агрономівська бідарка вузенька, він сидить на ній верхи, як на мотоциклі. Круто, майже на місці, розвертаються, і вже знову кінь легко біжить, потьохкуючи селезінкою... Таїна давно вже не їздила ось так на бідарці. Років з п'ять. Раніше на такій самій тато протер не одну пару штанів. Мотався на ній і в район, і в бригади. Інколи брав і доньку із собою, як була менша. Садовив попереду, ще й плащем обкутував і все потьохкував батогом, посмикував віжками. А пізніше привчав її до самотійності — сама мала триматися, щоб не впасти, триматися, як оце зараз, обхопивши тата руками.

У Петра Степановича і плащ такий, як був у тата, завжди настовбурчений, здерев'янілий. До нього не притулишся... Добре, що їхати недалеко. Ось попереду вже видно яскраві вікна хати Наталії Флорівни. Поруч в інших вогники слабенькі — там ще гасові лампи, а в «готелі» електрика.

У дворі жаріє вогник. Студент Василь Дашура сидить на колоді та чадить цигаркою. Петро Степанович прив'язує коня й опускається поруч з хлопцем.

— Не спитьсья?

— Вийшов, щоб не заважати. Лікарка у нас. А тут пес, клятий, вие, аж мороз поза шкірою. О, цитьте... Знову вие.

Й справді, десь за парканом народжується скигління, потім щось хрипить і булькає, ніби пес полоще собі горлянку перед тим, як взяти нову високу ноту. Ну ось, взяв — і потяг, потяг з переливами, сумовито й тривожно.

— Прив'язаний?

— Мабуть.

— В тому й уся штука. Весна, а він на прив'язі.

Світла смуга лягла поперек двору. З відчинених дверей почувся голос Наталії Флорівни: вона покликала їх у хату.

...Хворий лежить горілиць, чоло і очі йому прикриває скачаний мокрий рушник. На стільці поблискує шприц і дві надшерблені порожні ампули. Лікарка сидить на краєчку ліжка і уважно стежить за кожним порухом стрілочки на своєму годиннику. Біла рука хворого лежить поверх ковдри, і лікарка притримує її пальцями, підраховуючи, очевидно, пульс. Те, з яким виразом на обличчі Галина Чудновська це робить, чомусь бентежить Таїну. Дівчина ніяковіє й одразу ж тихо виходить з кімнати. Невже вона ревнує?

Розділ четвертий

— Ні, ти не знаєш, Василю Порфіровичу, студентського життя. Веселе то воно веселе, але частенько кишки марш грають. Ну, а організм, який би він міцний не був, а коли ти йому й сьогодні гарячого не додаси, і завтра, починає тее... здавати. Не всі ж при батьках живуть. Міські, буває, що й при батьках, а наші з села всі по гуртожитках. Ти своєму багато допомагав? Пригадай. А ти ж, слава богу, без грошей не сидиш.

— І Петя не сидів. Щомісяця мати йому сотню висилала. А як хто їде — так і сальця, і яечок, — Василь Порфірович Коновко захищався неохоче і не дивився навіть на агронома Нагірняка. Він сидів на своєму звичайному місці за великим, застеленим чистою червоною скатеркою столом і, ніби граючись, крутив регулятор радіоприймача. Музика чулася то слабше, то голосніше, то зовсім завмирала.

— Щомісяця сотню, кажеш? А пригадай, ми з тобою після наради в «Кукушці» вечеряли. Скільки з нас злупили тоді — по сороковці з брата? За півтори-дві години пішла сотенна.

— Так студенти ж у «Кукушку» не ходять! Що їм там робити? — одмахнувся Василь Порфірович.

— Знаю. Я для порівняння. Сотенна — воно звучить здорово, а практично... Місяць має, як відомо, тридцять днів. Поділи свою сотенну.

— Це ж батьківська. А ще дві-три таких держава дає. У колгоспі ми в кінці року гроші людям платимо, а там стипендія щомісяця... У всякому разі, Петро п'ять років вчився і ніколи не скаржився. Тепер тисячі заробляє...

— Може, тобі й не скаржився, — Петро Степанович якось іронічно дивився на голову колгоспу. — Зате від матері він не ховався. Діло давнє, Василю Порфіровичу, а й мені, грішному, доводилося синові твоєму від Одарки Петрівни, покійниці, дещо передавати. А тобі, мабуть, здавалося, що на твою сотенну Петро й одягається, і в кіно ходить, і «бефстрогани» їсть!

— Нехай і так, перекидала мати з своїх заощаджень якусь копійку. Я об тім не журюся. Не на вітер вони пішли, сам знаєш...

— В тому-то й річ, — вхопився Петро Степанович за висловлену Коновком думку. — Своєчасно підтримати молоду людину — велике діло, а в нас ось студент болото місить в черевиках, харчується абияк. І аспірант у такому ж стані.

— Іч як повернув! З Петра почав, а тепер знову студентом дорікаєш! Та не в ті двері грюкаєш! Про Петра хто дбав, коли він учився, коли на практику їздив аж на Урал? Я, його батько. Одарка дбала. А цей шó — сирота? Де ж його папаша, мамаша? Куди дивляться, що дитя, пробач, грішним тілом світить?

— А це вже зайве. Тілом він не світить, товаришу голова. І ніхто тебе не просить брати на себе повну опіку над ним. Але є речі, від яких не сховаєшся, ніби страус. Я вже тобі казав. Наш обов'язок — забезпечити практикантів чобітьми, плащами. І добре годувати їх. Вони ж не лише вчаться, а й нам допомагають, а ми...

— Теж мені допомога!

— Мені допомога, Василю Порфіровичу. Ти її не відчуваєш... Ну та взагалі ти нашого брата агронома не дуже шануєш, я знаю.

— Стара твоя пісня, Петре Степановичу. — Коновко крутнув регулятор — і музика заповнила кімнату. Він послухав трохи, підвівся. — Кожна копійка в нашій касі — людська. Люди її своїм горбом заробили. Непередбачені витрати я маю право робити тільки з дозволу колгоспних зборів — ось так, Петре Степановичу. Мені легше

свої чоботи, — він ляснув рукою по халяві, — свої чоботи віддати, ніж безгосподарно витратити громадські гроші.

— Золоті слова! — гірко всміхнувся агроном. — Якби то вони й справді мали над тобою силу...

Якась жінка зазирнула в кабінет й одразу зникла.

— Що вам? Зайдіть, — обізвався до неї Коновко.

Двері знову відчинилися.

— Я до вас, Василю Порфировичу. Може, почекати?

— А навіщо чекати? Заходьте. — В тоні голови вчувалася доброзичливість, він немовби хотів продемонструвати перед агрономом своє вміння розмовляти з простими людьми, бути з ними терплячим, зговорливим.

Сухенька жінка подала голові невеликий папірець.

— Підпишіть, будь ласка. Сама я нездужаю, Вірка повезе. Там усього центнерів з п'ять буде.

— В неділю на ярмарок поїдете?

— В неділю. Вірка повезе.

— Вірка... Яка Вірка? Що це ви, жінко, доньку зневажаєте? Вірка. Нема таких імен у святцях. Є — Віра. А то Вірка. Манька. Дарка. До комунізму йдемо, а називаємо одне одного не по-людському, а ніби варвари.

— Та вона ж молода. Незаміжня ще, — виправдувалася літня колгоспниця.

— У містах за подібне стрижуть. Чемність, повага, ввічливість, скільки разів гомонимо про це на зборах і на лекціях. Чи ви не ходите до клубу?

— Ходжу! Аякже! Обов'язково ходжу, Василю Порфировичу.

— Глядіть. Хто не ходить на лекції, того й у великий світ страшно пускати. Навіть базар тепер культурний, там вас одразу оцінять...

— Та не я ж їду... Вірка... Ві... дочка їде.

— Ху ти! Ось вам, Петре Степановичу, урок. Мало ми з людьми працюємо. Дорікаєте, що я студентом не був, не вчився в інститутах, як ви... Звісно, шкодую і я, що так життя склалося. Але ж, скажіть на милість, чому Коновко на кожному кроці за культуру бореться, а вам, вченим, до всього байдуже. Вірка так Вірка! Не підкажете темній жінці, що і як. Вчителів, хоч греблю ними гати, студентів усяких у Стернівці повно. Всі грамотні, і всім нема діла до таких от... — розмашисто підписав папірець і віддав його колгоспниці. Але вона все ще стояла, дожидаючи, певно, поки він виговориться.

— Вам іще чогось треба? — не зрозумів її Коновко.

— Та ні. Нічого. Подякувати хотіла, а ви ж зайняті... Роз'яснюєте. Спасибі вам, — уклонилася в бік Коновка.

Василь Порфірович прочитав, мабуть, в очах старого агронома докір — той не схвалював ні його, Коновкових, повчань, адресованих колгоспниці, ні взагалі поводження з нею.

— Гадаєш, вона уклоняється з поваги чи дуже перестрашилася? Зарічанські жінки хитрі. Молодички білі зуби показують і цим своє беруть, а старі іншим голову тобі заморочують. Я їх добре знаю.

— То як, Василю Порфіровичу, не підтримаємо студента? — взявши вицвілий свій капелюх і вже збираючись іти, востаннє запитав Нагірняк.

— Ми? Ти і я? Чи колгосп?

— Від нас особисто він нічого не візьме.

— Ну, а за колгосп я не розписуюся. Ось відсіємось, скличемо збори...

— Завів... Чоботи йому потрібні тепер, а не тоді, як відсіємось. Он і аспірант Сербін — вчорашній студент — в своїх шкарбулетах догулявся. А в коморі ж у нас...

— Аспірант одужує. Мені про нього Тайка розповідала.

— Тайка? — впіймав його на слові агроном. — Вірка... Тайка... Манька...

Коновко признався:

— Буває... Та я, друже, з своїми недоліками хоч на люди не лізу. При тобі оце обмовився, а на людях ніколи... Що ж з аспірантом? Де він?

— Тиждень лежав у нашому медпункті, тепер у мене... тимчасово.

— Ага... У тебе... — і враз Коновко хитрувато подивився на Петра Степановича. — Ех ти... а зразу не сказав. Розумію. Істи йому Флорівна не носить? І продукти колгосп не випикує? Розумію. Отак би й говорив. Це ми виправимо, Петре Степановичу. З якого він, кажеш, числа у тебе?

Нагірняк не одразу второпав, про віщо йдеться. А коли второпав нарешті, аж зблід. Хотів щось образливе кинути в лице людині, яка посміла так зрозуміти його. Але перед ним стояв не якийсь молодик, а сивий, як і

він, голова артілі, сам Василь Порфирівич Коновко. Той самий Коновко, з ким ручкалися на високих нарадах керівники республіки.

Ні, Нагірняк і на цей раз змовчить.

Він опустив важку голову і, не сказавши більше ні слова, похмурий, мов ніч, пішов з кабінету.

«Що з ним? — здивувався Коновко, коли двері зачинилися і він залишився сам. — Яка муха вкусила його знову?!» Але відповісти самому собі важко. Раніше вони хоч і сварилися, але зрештою якось знаходили спільну мову. І не тільки в дрібницях, а й у важливих питаннях. Чому ж старий останнім часом гедзиться?

Нікому з своїх правлінців Василь Порфирівич не пробачив би такої поведінки, лише перед Нагірняком чомусь пасував. Може, тому, що у тридцятих роках Нагірняк був першим головою стернівського колгоспу, його організатором. Вже літньою людиною поїхав Нагірняк вчитися, відбував практику десь у Заволжі та й там і залишився на увесь період війни очолювати евакуйований український колгосп. У Василя Порфирівича життя склалося інакше. Він, колгоспний бригадир, партизанів тут-таки, на Поділлі і на Прип'яті, в сорок третім році заслужив орден бойового Червоного Прапора. Декого з колишніх партизанів згодом взяли на службу в міліцію — серед них був і Коновко. Невдовзі він став начальником райвідділу, капітаном. І, можливо, ніколи б уже не довелося йому топтати рідну стернівську землю, якби не одна паскудна історія. Василя Порфирівича підвела зайва чарка горілки, настояної на лимоннику. Після тієї чарки в грудях начміла раптом затьохжали соловейки і потягло його, необачного, на природу... Молоденька вчителька, до якої причепився у сквері сивуватий капітан міліції, безпомилково визначивши діагноз, подала сигнал тривоги. На другий день Василя Порфирівича звільнили, а ще через місяць попросився в Стернівку. Все ніби зважили строгі районні керівники — і заслуги Василя Порфирівича, і провини... І чесне каяття. Його рекомендували головою стернівського колгоспу.

Роки й роки минули відтоді — цілих одинадцять. Сталися зміни і в райкомі, і в райвиконкомі, прийшли нові люди і в місцеву міліцію. Новий її начальник, виступаючи на активі, похвалився навіть тим, що серед

голів колгоспів є і їхній посланець — він назвав капітана міліції у відставці Василя Порфіровича Коновка.

Та ось головний агроном Нагірняк дозволяє собі розмовляти з головою незвичним, уїдлигим тоном. Повчає його, робить якісь натяки. Ні, щось тут не так. І не в хлопцях, певно, річ. Вони лише привід. Дуже часто останнім часом Нагірняк буває з парторгом Середою, про щось вони радяться між собою. Чи не підкопуються під нього, Василя Порфіровича? Цілком можливо. Давно відчуває він якийсь лукавий вогник в очах Гната Мусієвича Середи. Ой, старого Коновка навколо пальця не обведеш! Чує він, чує, як хто дише. На останньому правлінні, як обговорювали нові соціалістичні зобов'язання, обидва хвостами крутили. Їм, бач, не до душі прийшлося, що голова колгоспу на районному активі давно всі цифри назвав. А як би ви хотіли, мудреці? Василь Порфірович і без бухгалтерії знає, що до чого. Добрий був би з нього керівник, якби він у такі відповідальні моменти вагався. «Покажи приклад, Василю Порфіровичу, візьми слово першим. Сто на сто, чуеш...» — ці слова голова райвиконкому, як вони сиділи поруч у президії, шепотів йому, а не комусь. З нього й почався тоді рух. Сто на сто — гасло. А вони лізуть з рахівницями... Нема в людей справжнього ентузіазму, дарма що Нагірняк чверть віку партквиток носить. А Середя? І чого тільки його навчали в партійній школі? Три роки змарнував. Як лекцію читати — то й Середя герой. В лекціях у нього все гаразд: «Можливості колективного господарювання невичерпні», «Наздоженемо й переженемо Америку» і так далі. А на ділі круглої цифри злякався. Область не злякалася, а він, бач, за всіх поміркованіший...

Василь Порфірович уже без образи, навіть із задоволенням, згадує, як усе потім склалося. І на правлінні, і на зборах колгоспних дав він парторгові справжній бій, а заодно присадив і агронома Нагірняка, який теж і досі не навчився мислити по-державному. А в районі який був резонанс! Ні, без таких людей, як Василь Порфірович Коновко, не обійдешся. Стара гвардія ще своє слово скаже, рано ви з нею, дорогі, прощатися надумали!

Василь Порфірович потроху заспокоювався. Сьогоднішній конфлікт з Нагірняком був дрібницею, зрештою. Студент відбуде своє та поїде. Й аспірант обійдеться. Грошима смітити він не збирається. Копійка як зерни-

на. Одну посіяв — десять маєш зібрати. А який колгоспові з того зиск, що випадкові люди збагатяться його коштом. Так по нитці, по нитці і все господарство можна розтягнути...

Ще з хвилину Василь Порфірович сидить у задумі, обводячи теплим поглядом золоті рамки на стінах кабінету, за склом яких почесні грамоти й дипломи, виписки з рішень головвиставкому, фотознімки. На одному з них в оточенні стернівських колгоспників — секретар ЦК. І такого гостя приймав колись Василь Порфірович! Ще, за звичкою, ходив у синій формі, і, пригадує, секретар ЦК Комуністичної партії України при зустрічі жартівливо запитав:

— Ви що ж, по сумісництву головою?..

Визирнувши в коридор, Василь Порфірович зупинив першого, хто потрапив йому на очі.

— Сходіть, Настасіє, до Казика. Нехай знайде.

— А я знаю, де він? — невдоволено зиркнула на Ковновка. Всім своїм виглядом немовби протестувала: хіба вона не помічник бухгалтера, а якийсь кур'єр?

Василь Порфірович важко опустив повіки. Не хотів і дивитися на дівчиночку, не то що вести дискусію. Бач, сопливе! Забуло, як просилося після закінчення десятиріччя в контору!

Він роздратовано повторив:

— Чуеш, на одній нозі... — й торохнув дверима так, що з-під наличника біле посипалося.

«А Петро Петрович каже — бережи нерви, — згадалася недавня розмова з новим секретарем райкому, — з такими будеш спокійним...» Її знову ожила, заворушилася в ньому образа на агронома Нагірняка, на студента, який, бач, не сам до нього звертався, а вибрав собі адвоката, на лікарку Чудновську, яка ні з сього ні з того нагадала йому вчора про ті ідіотські аналізи... Знайшла чим лякати. Діабет! І того не їж, і того не пий. Пляшечки аж додому присилає: давай аналіз. Тьху! Якось ніби змова проти нього, всі опікають його. Хто аналізами, а хто своїми дешевими порадами, як от Нагірняк...

— Салют, Василю Порфіровичу! Кликали?

Казик Віслянський, як завжди, в картатій сорочці навипуск, з розстебнутим коміром. Руки і груди в нього волохаті, чорні. На кістлявому зап'ясті годинник і по-

ряд, на тому ж ремінчику, мініатюрний компас. Клітчаста кепочка, черевики з модними гострими носами.

— Сідай, Казіку. Не покличеш тебе, так ти й місяць не заглянеш. Це з восьмого березня не заходив.

— А чого надокучати, Василю Порфіровичу? — виправдувався Казик. — Я вас щодня бачу, віддалік, звичайно. Кожен з нас зайнятий, у кожного своє діло.

— У тебе, не забувай, не лише своє діло, а й наше, — докоряв йому голова. — За сільрадівські гроші ти лише кіно маєш крутити. Ото й усе. А нам, як я пригадую, ти зобов'язався...

— Василю Порфіровичу, коротше. Що треба від Казика?

— Спішиш?

— Не хочу ваш дорогоцінний час марнувати. Для вас я завжди солдат... — він опустив руки по швах.

— Сідай. Або ні, іди ось сюди, — голова колгоспу наблизився до стіни, де висіла потрібна йому фотографія. — Терміново треба кілька копій зробити.

— Можна. А як з матеріалом?

— Хіба вже нема?

— Та ви що? Таких розмірів паперу ми вже з рік не маємо. У Вінницю доведеться їхати. А як і там не буде, то в Київ. На коли треба?

— Не горить, звичайно. Але й тягти не слід.

— За мною діло не стане. Відрядження — і я на колесах. Заодно й до Першого травня дещо купимо.

— Гроші в клубі є? На культмайно?

— Смієтеся, Василю Порфіровичу. Нам тільки на сірники та на свічки дають, як, бува, електрика підводить. Копійчаний бюджет.

— Прибіднюєтеся. Завжди прибіднюєтеся. Скільки треба грошей?

— Дрібниці. Пару тисяч дасте, то вже й першотравневу вітрину обладнаємо.

— Вистачить і півтори. В касі у нас нуль цілих...

— А в клубі й каси нема, — відпаривував Казик Віслянський. — Дасте п'ятсот на фотоматеріали, ну й ще півтори на фарби, папір, на портрети. Червоної матерії треба в райкультвідділі вициганити. Чи по матерію хтось інший поїде?

— Нам її через кооперацію пришлють.

— Як не забудуть.

Василь Порфірович махнув рукою:

— Пиши на дві тисячі. В тому числі й на відрядження до Вінниці даю.

— А коли доведеться в Київ? Не вистачить, Василю Порфіровичу.

— Дві тисячі. Знайдеш папір і в Вінниці. Якщо Казимир Віслянський не знайде, то хто ж тоді знайде?

— Спробую, Василю Порфіровичу, — Казика сподобалися останні слова Коновка, і він не став більше з ним торгуватися. Сів нарешті. Одним духом написав заяву і поклав її перед головою.

— Але ж ти... Сказано — дві! — обурився Василь Порфірович, відсуваючи від себе папірець.

— Хіба я не на дві написав? Ну да, — Казик винува-то блимав очима, каюся, — п'ятсот — то резерв. Гляди, щось таке попадеться. Хіба не бувало? Привезу собі якийсь сувенір оригінальний, а ви лаєтесь, що й вам не купив.

— Ну що там може бути оригінальне в Вінниці? Припреш якийсь уцінений бінокль або мисливський ніж нового фасону. Знаю я тебе, — вже трохи лагідніше протестував голова колгоспу. Тим часом він мимоволі розглядав ремінець з компасом, не більшим за двокопійчану монету. Та, видно, соромився признатися Казикові, що йому теж хочеться мати такий самий.

Але Казик Віслянський не був би ним, якби не бачив Василя Порфіровича наскрізь і «навіть глибше», як любив він висловлюватися. Ніби згадавши щось, цмокнув тонкими губами і поліз у кишеню. Добувши целофановий пакетик з яскравою круглою маркою, надірвав його і віддав Василю Порфіровичу новенький ремінчик.

— Шик-модерн! Швейцарія! Запевняю вас, що на весь район такі мають лише два чоловіки. Ви й я!

— Дорогий? — Коновко потер рукавом свого суконного френча компас.

— Четвертачок. Я ще, правда, сто грамів змушений був поставити.

Василь Порфірович приміряв ремінець на свою руку.

— Візьму. А по гроші потім зайдеши. Додому.

— Дякую за запрошення, — зрадів Казик і знову підсунув свою заяву поближче до голови.

— Іди одержуй, — наклав той резолюцію. — Гляди, щоб на все рахунки були.

— Аякже! Не вперше ваші доручення виконую, Василю Порфировичу.

Як тільки Казик вийшов, Коновко відразу взявся за годинник. Свій ремінець обережно відстебнув. Він потертий, заяложений, з великими дірочками, а цей, новий,— акуратний, ніби лакований. А компас — просто диво! Літери — макові зернятка, без окулярів нічого й не розбереш. На такому ремінці й старий кіровський годинник покращав. От тільки вушко вузеньке, і тому ремінець не хоче лізти...

Казик застав його за роботою.

— Що? — одірвався на мить голова і, зустрівшись поглядом з Казиком, завмер, приготувався почути щось неприємне. Йому чомусь здалося, що в бухгалтерії Казика з його заявою зустріли не дуже приязно.

— Сьогодні дадуть. Пізніше.

— А! — зітхнув Василь Порфирович. Страшенно не любив він, коли хтось з підлеглих — нехай навіть і сам старший бухгалтер — зволікав виконання його розпоряджень. Щодо грошей — це його особливо обурювало.

— Я завтра й махну. Найближчий сеанс в середу, у мене повних чотири дні. Два на дорогу, два — в Києві.

— Таки в Київ хочеш?

— Щоб з гарантією. Там все є.

— А головне, звичайно, що в Києві ти знову покуштуєш у свого дядечка гаванського рому, а тіточка поставить перед тобою цілу тарілку маслин і другу — паюсної ікри, — закивав головою Коновко.

— Само собою! Подумати тільки, яких-небудь чотири сотні кілометрів до столиці, а ми тут, як кроти.

— Не всім у столицях жити. Комусь треба і до землі рук прикладати, — зітхнув Коновко. — Я теж, хлопче, мріяв... А ось, бачиш, де опинився.

— Ну з вами, Василю Порфировичу, ще більш-менш ясно. Партія вас сюди поставила. Нічого не зробиш. А я — позапартійний... До того ж, рідний дядько — академік. Квартира на Хрещатику. Квартиру охороняти — і то їм людина потрібна.

— У вас же тут своя хата, господарство. Ти матері більше, як їм, потрібний.

Казик похитав кучматою головою.

— В тому й штука, що мати... **А** на господарство

начхать. Не ті часи, Василю Порфирівичу. Я, як і ви, паспорт маю. Вільна пташка. До землі мене не прив'яжеш. Ось ваша Тая... Ну що вона робила б у селі, якби не влаштувалася в ощадкасі? А тепер і в Таї паспорт. А що! Якась частина сільських людей обов'язково повинна іти в інтелігенцію. У кого казанок добре варить, — він постукав себе по лобі, по-змовницькому підморгнув Василю Порфирівичу.

Той набурмосився. Згадка про дочку обеззброювала його.

— Тая в інституті вчитиметься. Ощадкаса — це тимчасово.

— А хто сказав, що Казимир Віслянський не вчитиметься? Брехня, в нашім роду є і полковники, і навіть академік. А ви що хочете? Щоб Казик вічно вам у Стерпівці кінокартини крутив? За триста карбованців на місяць! Брехня! — Його лице видовжилось, загострилось, очі зробились колючими, як у ховраха.

Казик нервово зібгав хусточку, обтер нею пітне чоло.

На кого Казик гнівається, з ким свариться, Василь Порфирівич так і не зрозумів. У всякому разі, не з ним. Василеві Порфирівичу нехай дякує хоч за те, що байдиків не б'є, здобув професію кіномеханіка. Дійсний член Академії наук Роман Онікійович Віслянський в особистому листі просив його, Коновка, звернути увагу на племінника Казимира, який відбився од материних рук, і Коновко за колгоспний рахунок відрядив його на курси. Чого ж іще?

Розділ п'ятий

— Ну, як там мій пацієнт? — запитала Галина Романівна, випадково зустрівшись в крамниці з дружиною агронома Нагірняка. — Щось третій день на процедури не ходить.

Стара жінка привіталася з лікаркою, цим примусивши її почервоніти — адже тій, молодшій, годилося б першою це зробити. Потім показала рукою в поле.

— Он там їхні процедури. Вдосвіта махнули обидва. На таратайці.

— Я ніби знала, — стурбувалася Чудновська. — Вони як діти. Ну де ви бачили, щоб доросла людина отак

нехтувала вимогами лікарів! А потім знов до мене прибіжать. Ні, не треба було відпускати його до кінця лікування з медпункту. Підвів, виходить, мене Петро Степанович.

— А ви не дуже клопочіться, Галино Романівно. Обійдеться. Ананій светр одягнув і горло замотав. Я б інакше й не відпустила. Занудьгував хлопець. Усі боки, каже, відлежав. Коли вночі прокинуся — він не спить. Треба було йому трохи провітритись.

— І надовго вони поїхали?

— До обід. Я їх попередила. Запізняться — обох битиму.

— Обов'язково увечері поміряєте температуру. А завтра я зранку буду на вашій вулиці, в Петриків. Зайду і до вас.

Нагірнячка поклала свій кошик на прилавок — підійшла її черга. Чудновська чула, як вона попросила зважити кілограм оселедців «он тих, ящикових», а потім зовсім тихо сказала ще щось. Продавщиця принесла високу пляшку, загорнуту в тоненький папір. Нагірнячка озирнулася. По-змовницькому всміхнулася до лікарки, пояснюючи:

— Портвейн колись був такий — три семірки. А тепер не знаю — кримський беру. Замість апетитних капель для Ананія...

Хвилин через п'ять вони знову зіткнулися в промтоварнім відділі. Дружина агронома нахилилася до Галини Романівни.

— Я оце подумала. Чого б і вам не зайти до нас в обід. Пацієнта провідаєте і моїх пирогів одкушаєте. Вже признаюся вам — у мого старого сьогодні день народження. Але ви цитєте, нікому ні слова. Він не любить. Нема коли святкувати — така пора. Добре тому, хто пізньої осені народився або зимою, тоді є хоч вільний час, можна посидіти довше. А тепер все на ходу. Ананій, я та ви, як не погребете нашою компанією, приходьте. Буде борщик з грибами. Винця ось купила для чоловіків, а для нас з вами наливочка є.

Чудновська вагалася. Нагірнячку вона мало знає, не запам'ятала навіть її ім'я та по батькові. До того ж, там буде Ананій... Якщо хтось дізнається, що вони були разом і пили вино, — пліток не збудешся. І так у ті дні, коли ще Ананій Сербін лежав у медпункті, сільські

молодички поглядали на неї з іронією. А Таїна? Та навіть поздоровляла Чудновську... Ні, присутність в хаті Нагірняків Ананія Сербіна не дозволяє їй прийняти за прощення.

І тут-таки Чудновська пожаліла сама себе. Чому завжди треба відмовлятися від того, чого тобі найбільше хочеться? Ось через Ананія вона не може піти до Нагірняків, але ж саме тому, що там буде Ананій, її тягне туди.

Їй так було добре, коли він лежав у медпункті. Вона першою вітала його з добрим ранком і казала йому «добраніч»... Санітарка тьотя Паша приходила о восьмій, а Чудновська тут і жила у сусідній кімнаті. Одного разу вони пили навіть чай... Ананій любить такий чай, щоб аж губи пекло.

Нагірнячка чекала. Бачила, з лікаркою коїться щось незвичайне — вона вся поринула в якісь хвилюючі роздуми, ніби забула на мить про свою співрозмовницю і про те, де вони знаходяться. Перед ними на прилавку лежали великі сувої матерії, і вусатий продавець терпляче дожидався своїх покупців. Йому, мабуть, здавалося, що ці дві жінки радяться між собою, якої матерії набрати, і він готовий був прийти їм на допомогу, але не насмілювався поки що втручатись.

Та ось молодша кивнула головою, подивилася на свій ручний годинник. І знову кивнула ствердно. Що саме вони вирішили, для продавця так і залишилося загадкою. У всякому разі, ні стара Нагірнячка, ні лікарка до нього не підійшли. Вусатий розчаровано відклав свій метр набік. Він подумав про те, що покупці — народ дуже вередливий і догодити їм майже неможливо. Вже як у нього жінкам нема що набрати, то нехай їм грець! Хто-хто, а він добре пам'ятає не такі й далекі часи, коли про штапель в селі тільки мріяли, а в місті купували з рук у спекулянтів. А тонкі вовняні тканини! По списку, було, раз на рік розподіляли, кому в першу чергу відпустити на костюм три метри бельського трико або габардину. Скільки неприємних розмов, докорів можна було почути в ті дні, коли «давали» мануфактуру. А нині, бач, краму повно, а вони покрутили носом і пішли. Хоч хай їх за поли. Якби не тверда ставка, клади зуби на полицю з такою торгівлею.

Продавець простежив очима за лікаркою. Щось вона

все ж таки купить? Не може бути, щоб за витрішками прийшла!

Ось лікарка зупинилася перед галантереєю. Перебрала галстуки. Ні, і там для неї нема нічого підходящого. «Дійсно, на біса тобі галстук, шановна, — не без ехидства думає вусатий продавець. — Спершу придбай коня, а потім підбери до нього вуздечку».

Але ні, таки бере якусь коробочку. О, зелені пластмасові запонки! Вусатий продавець любить відгадувати людські таємниці, особливо жіночі. Знічев'я чим не займешся! Те, що лікарка Чудновська живе одна-однісінька, йому відомо. Для кого ж тоді запонки?

«Цікаво. Цікаво», — говорить він собі і починає перебирати в пам'яті стернівських кавалерів, вартих уваги лікарки. Насамперед, звичайно, перед ним виникає імпозантна фігура Казика Віслянського. Казик, як на думку вусатого, перший в селі серцеїд. Але такого не швидко загнуждаєш, хіба що золотом вуздечкою. Пластмасовими запонками Казика не здивуєш. А хто ж тоді? Для кого старається Чудновська? Це для нього справжній ребус.

А вона тим часом поспішає додому. Трохи збентежена несподіваним запрошенням і тим, що дала згоду. Вона, звичайно, піде не заради Ананія Сербіна, умовляє себе Галина. Головний агроном Нагірняк — друга в колгоспі людина після Таїного батька Василя Порфировича. Він належить до сільської інтелігенції, як і Чудновська. Запросили — треба йти. Треба, зрештою, якимось при звичаюватися до стернівських людей, до стернівських порядків. А що й аспірант сидітиме за одним з нею столом — це ж просто збіглося так.

По своїй маленькій кімнатці Галина Чудновська пурхає, мов пташка. То загляне в дзеркало, то здіме з тремпеля якесь плаття і біжить з ним, прикидає, чи до лица воно їй. І бере інше. І придивляється ревниво до заклопотаної молодої жінки у дзеркалі, як до сторонньої людини, придивляється з тим змішаним почуттям тривоги і надії, яке все частіше за останні дні охоплює її. І згадує Таїну, її слова: «Ти ж хороша, Галино».

«А й справді я... хороша», — мружить зеленкуваті очі лікарка. Лице чисте і свіже. Вуста маленькі, пунцові. А зуби? Вона всміхається артистично сама до себе, в

роті поблискують два разки матово-білих перлин. Передні трохі менші і гострі, мов у білочки.

Галина Чудновська скидає светр, спідницю. Відходить на середину кімнати і тільки тепер у дзеркалі бачить всю себе з ніг до голови. Закладає руки за голову, напружується, ніби робить фізкультурну вправу. Ні, вона не помічає ніяких змін — тіло, як і раніше, юне, струнке. На Комсомольському озері під Львовом якийсь художник просив позувати йому для картини «Світанок». Це було давненько, правда, років чотири тому. Цікаво, чи й зараз він повторив би свою пропозицію?

Що вона одягне сьогодні, ідучи до Нагірняків? Чорну кофточку?

Кофточка щільно облягає її стан, всі лінії різко окреслюються, набирають звабливої виразності. Силон холодить, а це не дає м'язам слабнути, втрачати напругу. У Галини таке відчуття, ніби вона тільки-но вийшла з холодної ріки.

Ось так вона й одягнеться. Але зараз ще рано, нема й дванадцятої.

Галина Чудновська бере білий халат. Він пахне лікарнею. Мимоволі нюхає і свої руки. Звичайно, руки медика ні з чийми іншими не сплутаєш, хоч як їх мий. Та сьогодні їй зовсім не хочеться бути у Нагірняків лікаркою. Вона — гостя, людина, як всі. І навіть питиме вино...

Рівно о третій лікарка Чудновська вийшла з своєї квартири. На ній і одяжа святкова, і туфлі з чорної замші. Крізь скло вітрини вусатий продавець мануфактури пізнає Чудновську. Кинувши відділ, він поспішає на ганок.

З високих бетонованих сходів крамниці добре видно вулицю, куди повернула лікарка, видно садибу, біля якої вона зупинилася. Це садиба агронома Нагірняка. «Цікаво!»

Він розуміє, що Чудновська пішла туди не по службі, і, посіпуючи чорного вуса, силкується розв'язати ребус, де ключем до всього мають стати зелені пластмасові запонки.

А в Нагірнячки стіл уже накритий. В кухні на плиті щось шкварчить, звідти струмлять пахощі лаврового листу і печені.

— Заходьте сюди. В кухні тепліше, — запросила хазяйка. — На вашому третя? А наш вперед іде, це щоб

Петро Степанович не прослав. Сідайте, Галино Романівно. Я така рада, що ви прийшли. Ананій та ви... А то і в минулому році самі ми шістдесятиріччя чоловікове справляли. Син не зміг приїхати, телеграмою поздоровив. А зараз знову телеграма. Ех, дітки, дітки...

— А далеко ваш син? Пробачте, ви мені не сказали, як вас звати.

— Надією Микитівною колись звали. А тепер — бабця Надя. Про сина питаєте? Далеко він, дуже далеко. Забула місто... — Вона вийшла й повернулася з телеграмою, яку подала гості. Угорі на бланку жирний гриф «міжнародна».

— Ханой. Це ж столиця... В'єтнаму? — здивувалася Чудновська, знайомлячись з телеграмою.

— Отож. Кому куди, а моему Гриші, бач, яка дорога прослалася. То він у Києві в міністерстві працював після закінчення академії. Жилося йому в Києві, як у бога за дверима. А в позаминулому році заскочив на деньок. Каже — прощатися приїхав. Ну й з того часу в цьому самому Ханой. Радник нашого посольства...

Надія Микитівна витирала біля плити тарілки, ложки, виделки й розповідала про сина Григорія. Його в районі кожна людина знала, він кілька років був тут другим секретарем райкому. А потім поїхав знову вчитися, аж у Москву. Кожного літа навідувався додому, спершу сам, а далі з дружиною — москвичкою. А далі й з діточками. Двійко у них: хлопчик і дівчинка. Тепер усі вони в Ханой. На чужині. Там, либонь, і мови рідної діти не чують. Звісно, комусь треба і в Ханой працювати, вона розуміє. Та хіба від цього їй легше? Один син,— і той хтозна-де.

Скаржилася Нагірнячка, але видно було, що вона й гордиться тим, що син її у посольстві за кордоном. Та й справді, як не гордитися. Від землі, від трактора — в дипломати. Галині Романівні Чудновській аж не вірилося. В книжках вона читала подібні історії, але в житті зустрілася вперше. Уважно ловила кожне слово матері молодого дипломата, а в уяві малювала собі його, Григорія Нагірняка, в чорному фраці й сніжно-білій крохмальній сорочці. Якщо він такий велетень, як і батько, костюм дипломата, мабуть, так само сковує його, як європейський одяг сковував нащадка Чінгісхана з відомої кінокартини...

В сусідній з кухнею кімнаті, мабуть, у спальні, м'яко один раз вдарив стінний годинник. Надія Микитівна подивилася у вікно, промовила:

— На півгодини вже залізнюються. Кінь у них пристав, не інакше. А назад усе вгору та вгору. Ви, мабуть, бували в Богодарівці? Над богодарівською бригадою «шефствує» сам голова, тому Петро Степанович рідше там буває.

Молода гостя й Надія Микитівна перейшли в кімнату, посідали поруч на канапі. Надія Микитівна оповідала про свою далеку молодість, про ті перші місяці після одруження, коли вони засновували в Стернівці комуну. Поміщицький дім селяни вже раніше розтягнули по нитці, від нього залишилися самі голі стіни. Комунари вночі охороняли ці стіни, щоб хоч їх зберегти, а в стайні влаштували свій гуртожиток і контору. Там і спали. З одного казана їли. І все у них було спільне: ковдри, подушки, ложки й миски. Було їх, перших таких комунарів, в Стернівці сімнадцять родин червоноармійських. А головою комуну невідомо за які такі заслуги обрали її чоловіка — Петра Нагірняка. Сказати, що був він тоді розумніший за інших — так ні... Хто-хто, а вона добре знає, як бувало серед ночі схоплювався він, ніби й не спав. І тупав, тупав до ранку, роздумуючи вголос. Важко неписьменному комунарським господарством керувати, а ще важче своїм власним думкам дати лад. Сумніви довго мучили його, чи вийде що з їхньої затії...

Звичайно, дружина і спільниця першого сільського комунара, оповідаючи випадковій своїй гості про все пережите, мала на увазі не цілу державу, і навіть не всю Україну, а тільки свою Стернівку, себе і Петра, якому от сьогодні стукнув шістдесят перший, свого сина Григорія. І той рік, коли несподівано потряс Україну голод, тридцять третій чорний рік, пропахлий гіркими бур'янами кинутих напризволяще садиб, — тоді найбільше вмирали від голоду саме хлібороби, — Надія Микитівна пам'ятає, звичайно, як рік, коли десятирічного Гришу, опухлого від голоду, чужі люди одвезли в лікарню, а далі геть у Заволжя, до руських братів, щоб врятувати його та інших дітей від вірної смерті.

Галіна Чудновська, слухаючи розповідь літньої дружини колгоспного агронома, подумала, що, мабуть, погані керівники були тоді в Стернівці, якщо не звернули-

ся своєчасно по допомогу до району, до області. Масштабами Стернівки мислила сива вже Надія Микитівна, линучи спогадами у минуле, і цими ж масштабами мислила її молода слухачка.

Далі спокійніше потекла розповідь... Загуркотів механізм старовинного годинника, задзвеніли його пружини, і після того, як ланцюжок з гирею різко пішов униз, сім ударів в невидиму літавру наповнили кімнату. Сім ударів — сім годин. Галина Чудновська здивувалась, як це вона могла заслухатися і забути, що вже пізно і треба, певно, іти додому.

Лікарка підвелася, даючи зрозуміти господині: пора. Надія Микитівна одразу ж рішуче пішла до столу. Увімкнула лампочку. Блиснули глянцеваті рум'янци на красно підпечених пиріжках, від пляшки з вином на тарілці відбилася червоняста смужка.

— Шкода. Підвів старий, — зітхнула хазяйка. — Та ми без нього за його здоров'я.

— Не треба, Надіє Микитівно. Краще вже іншим разом. У вихідний.

— Де ж ті вихідні весною? Ні, Галино Романівно. Так я вас не відпущу, — і, взявши лікарку за плече, силоміць повела її до столу.

І саме в цей час грюкнуло щось за вікном і в розкритих воротах з'явилася темна коняча голова.

— Насилу дав бог силу. Богодарівські мандрівники приїхали! — весело скрикнула Надія Микитівна і подалася зустрічати чоловіка.

Чудновська бачила у вікно, як Нагірнячка допомагала розпрягати, метушилася біля бідарки, ніби молодиця, а не сива бабуня. Метушилася і говорила про щось чоловікові.

Ананій Сербін зачиняв ворота. На ньому був темний плащ з поясом, чоботи. Вони для нього завеликі. Ананій важко й помалу ходить, ступає невпевнено. А втім, можливо, й не чоботи винні, а хвороба. Виснажила вона його добре за кілька днів.

«Здивується, коли побачить мене святково одягнутою», — ніяковіє лікарка і вже кається, що раніше не втекла. А тепер пізно...

Першим переступив поріг Петро Степанович. Лице у нього чомусь захмурене, втомився він, мабуть.

Ось його погляд ковзнув по кімнаті.

— А! У нас гості, — посвітлішав одразу. — Добрий вечір, Галино Романівно. Ви про Ананія турбуєтеся? Він як штик! І не кашлянув за цілий день. Топав зі мною — не відставав. Та ось самі побачите, який герой.

Чудновська пішла Нагірнякові назустріч.

— А я до вас не як лікарка. Мене Надія Микитівна в гості запросила. Вітаю вас, Петре Степановичу, з днем народження... А це ось, — лікарка дістала з сумочки чорненьку коробочку. — Це вам од мене...

— І що ви надумали, Галино Романівно! — розгубився трохи старий Нагірняк, приймаючи подарунок. — Ну, спасибі вам, спасибі, — і раптом він всміхнувся задоволено. — А ви наче вгадали, що я саме такі запонки мав і одну загубив. Дивися, Надю, — зелені... Точнісінько як мої...

Увійшов Ананій. Вже без верхньої одежі. Шорсткий простий светр висів на ньому брижами, комір великий, як хомут. Трохи посвіжішав на повітрі, але шкіра біла, особливо на чолі. Зійшов смаглянець, ніби й не було, ніби й не обвівали його весняні терпкі вітри на стернівських ланах. З лікаркою Ананій привітався приязно, за руку. А вона аж засвітилася вся, опустила очі...

— Голодом нас з Галиною Романівною замучити вирішили, чи як? Ану, дві хвилини на вмивання — і за стіл! — жваво підганяла господиня.

Та вони вже й самі зголодніли, й тому повторювати не довелося.

— Ось тут сідай, чоловіченьку, — показала Петрові Степановичу стілець. — Твій день, тобі і сидіти на куці.

Петро Степанович підморгнув Ананієві, і той враз добув з кишені пляшку горілки. Урочисто поставив її в центрі столу.

— Ананій, мабуть, за твоїм дорученням, Надіє, усе смикав та й смикав мене: пора додому. Тепер я розумію — ви з ним у змові. Оце сьогодні, виходить, я народився?

— А ти буцімто забув...

— Вчора пам'ятав, бо Гриша телеграмою нагадав. А нині забув. Була причина, Надіє... Була, — Нагірняк на мить спохмурнів, замислився. — Ось тут у мене Богда-ривка із своїми фокусами, — показав він на шию.

— Облиш, чоловіче. Ні про які справи сьогодні слу-

хати не хочу. Наливайте, Ананію. Всім-всім біленької для початку. Всім повні. Коли за здоров'я п'ють, гратися не годиться, Галино Романівно. Вип'ємо за нашого діда, щоб він отаким молодим і залишився.

Горілку Чудновська справді не любила. Інша річ — вино. Вона скривилась, як тільки доторкнулась губами до чарки. Очима стежила за Надією Микитівною: якщо та не вип'є до дна, то можна буде й свою чарку поставити.

За мить чарки у всіх, крім Чудновської, спорожніли. Ананій дивився на неї чи то співчутливо, чи то з докором. І Чудновська змушена була зробити нарешті ковток. Вона заплющила очі: що буде, те й буде.

— Дозвольте, я візьму над вами шефство, — трохи присунувся до лікарки Ананій.

— Не турбуйтеся, я сама. — Чудновська почала смоктати великий помідор, а молодий сусідя тим часом підклав їй кусень печені, мочене яблуко. Наштрикнув на виделку скибку білого хліба: такого смачного він ніде, крім Стернівки, не їв. Уже потрапивши до Нагірняків, Ананій дізнався, що і той хліб, яким його годувала в «готелі» Наталія Флорівна, і той, який їв у медпункті, пече не хто інший, як стара Нагірнячка. Двадцять років пече вона хліб для вчителів, для вихованців дитячих ясел, для хворих, що лікуються в місцевому медичному пункті. Пече у звичайній печі, готуючи тісто за своїм власним рецептом. І завжди хлібини у неї високі, пухкі, з підсмаженою коричневою скоринкою. Береш хлібину і ваги не відчуваєш, така вона випечена.

Чоловіки їли дружно, підохочуючи один одного. Чудновська трохи соромилася.

Петро Степанович потягся був вдруге за пляшкою, та дружина запротестувала:

— Ні, ні. На черзі борщ. Без борщу до чарки нікого не підпушу.

Борщ зварила Нагірнячка на догоду іменинникові — пісний з грибами. Як тільки принесли каструлю з кухні, по хаті пішли такі пахощі, що не надихаєшся ними. Ананій підставив Надії Микитівні тарілку Чудновської. І тарілки у Нагірняків незвичайні. Череп'яні, з візерунком.

Кілька хвилин у кімнаті панувало мовчання на честь борщу з грибами, на честь господині, яка так добре вміла

варити. Нарешті Петро Степанович обтер кінцем рушника губи.

— Тепер можна!

— Без чарки, як бачите, йому не сидиться. Ну, наливай, голубе, та не з себе починай, а з гостей. За тебе вже пили. Ананієві наливай, щоб йому більше не хворіти, а нам з Галиною Романівною, мабуть, червоного. Від нього хоч у роті не пече.

— Я вже й так сп'яніла, Надіє Микитівно. Повну ж випила, — соромилася лікарка. Лице в неї пашіло вогнем.

— Це ж солоденьке, пошти без градусів.

— Від нього голова ще більше паморочиться, я знаю, — запевняла лікарка.

— Нехай. А що! Ім, виходить, і білу можна, а нам ніякої? Ні, не такі ми вже слабенькі створіння, Галино Романівно, — вона відсторонила руку лікарки, якою та прикривала свою чарку. — Од вина, як його з розумом пити, біди не буває.

Червоний портвейн сподобався Чудновській, вона випила його до краплі. Такий масандрівський портвейн привозив їй доцент із Львова...

Згадала й одразу схаменулася, глянула на Ананія. Як добре, що люди не вміють читати чужих думок! Але не втішилась, а засумувала. Знову згадала Львів і декана — кандидата медичних наук, «вічного холостяка». Він, бувало, не шкодував грошей, як їздили на курорт. І зараз гостинці привозить. А що з того? Зустрічі їхні завжди короткочасні, слова про вірність фальшиві, вимушені. Любові не було й нема. Навіть коли б він наважився нарешті назвати Чудновську своєю дружиною, вона б сприйняла все без радості. Ні, львівський доцент ніколи не викликав в її душі глибоких почуттів. Тільки сама таємничість їхніх відносин інколи трохи збуджувала Галину Чудновську. Ото й усе.

Поки вона сидить, поринувши в свої думки, Надія Микитівна підбиває Ананія заспівати.

Тихо, повільно починає він, наче не сидить з ними поруч, а знаходиться десь далеко. Та це, власне, й не пісня, а його, Ананія, сповідь про самого себе, про свою матір, яка ночей недосипала, вишиваючи йому в дорогу рушничок. У ясних барвах материнського дарунка син бачить і ту росянисту доріжку, по якій водила його ма-

ти у поля край села, бачить зелені луги й солов'їні гаї,
бачить незрадливу материнську усмішку і засмучені
очі її...

Я візьму той рушник, простелю, наче долю,
В тихім шелесті трав, в щебетанні дібров,
І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю:
І дитинство, й розлука, і вірна любов...

Ніхто не підспівує Ананію, можливо, тому, що всі за-
чаровані і його сповненим ніжності голосом, і слова-
ми, і музикою пісні. В очах Надії Микитівни сльози. Її
рушничок прослався аж у далекий В'єтнам. Чудновська
слухає з якимсь незрозумілим для себе самої почуттям.
Йй і солодко, і млосно, і гірко водночас. І трохи ревнує
Чудновська: співає Ананій не про дівочий рушничок, а
вона ж не гірший вишила б йому, Ананію...

Потім іде «Марічка». І ця пісня знайома Чуднов-
ській. Радіо розносить майже щодня її по всіх світах.
Її, «Рушничок» та ще «Верховино, мати моя». Три піс-
ні, які, мабуть, ніколи не пересваряться між собою, бо
всі вони щирі і чесні, ніби рідні сестри. Пovoєнні пісні
народу, який в кривавій січі виборів право на мир, на
щастя, на любов.

А потім хазяї самі заспівують, співають незнану лі-
карці пісню, можливо, ту саму, що увійшла в їхні душі
в роки далекої молодості. Петро Степанович співає без
напруження, зберігаючи голос, немов знаючий собі ціну
співак. Надія Микитівна — на високій ноті, з перели-
вами.

...Та ніхто не пригорне
При лихій годині...

Вслухається Галина Чудновська в слова, намагається
зрозуміти, запам'ятати.

Не пригорне батько,
Не пригорне мати,
Тільки той пригорне,
Що думає взяти...

Наче навмисне у Нагірняків співають сьогодні таких
пісень. Чудновській лоскотно в грудях, хочеться чомусь
плакати. І Ананій притих і не дивиться на свою сусідку,
ховає очі. Так їй принаймні здається. Біла рука Ананія
лежить на столі, і довгі пальці його чи то нервово здри-
гаються, чи то вистукують такти журливої мелодії.

Потім, уже в дорозі, Чудновська відчуває, як ця сама рука притримує її за лікоть. Стежка здається зораним полем, де ще не пройшли борони. Під ногами — грудки черстої землі, ломаччя, а це вже побликує калабаня, і її треба обійти. Галина Чудновська посковзнулася і була б впала, якби не супутник — він вчасно схопив її обома руками, допоміг вибратися на тверде.

Електрика вже погасла, і село потонуло в суцільній темряві, тільки найближчі дахи та димарі над ними ледь вимальовуються проти неба.

Ступили на місток. Тихо плюскотить внизу вода, шерхотять, потріскують комиші, ось чути, як скинулася риба. Спершись грудьми на поручень, Чудновська глянула в таємничу безодню й одразу відсахнулася.

— Страшно, — прошепотіла вона в лице Ананієві. — Голова паморочиться. Я подумала: щоб, як поручень вломиться?

— Ріка неглибока. Тільки й того, що скупалися б.

— А якби втопилася?

— Ну, я б не дав!

Чудновська з якоюсь шаленою жагою стиснула його руку.

— Ходімо... А, може... Може, ви звідси вернетесь?

— Що ви, Галино Романівно! Яке я маю право відпускати вас саму?

А потім... Потім уже в її кімнаті вони сиділи довго поруч, рука в руці. Співав Александрович. Співала Галина Романівна. За вікном пливла повільно холодна ніч. І якось так сталося, що Галина Чудновська не відпустила Ананія від себе. До самого ранку.

Розділ шостий

— Були ми вчора з Ананієм в Богодарівці, у Гевела. Ананій не помилився: щось там плутають з парами.

— Знаю, — буркнув Коновко, продовжуючи щось шукати в шухляді.

— Вже знаєте?

— Знаю. Дзвонив мені Гевел.

— Ага... Добре, що дзвонив. — Нагірняк відсунув трохи стілець, сів. Очікувально дивився на голову кол-

госпу. Між низько опущеними рідкими бровами залягла суворая зморшка.

— Він казав про свої фокуси? — якомога спокійніше запитав Нагірняк.

Коновко зиркнув на нього одним оком:

— Що ти називаєш фокусами? Не можна точніше?

— Чом не можна! Фокуси з чорним паром...

— Ну, ну?..

— Василю Порфіровичу, я не знаю, які пояснення дав вам бригадир. Але мене, як агронома, його маневри дуже здивували.

Рипнули двері, і Коновко кинув комусь сердито: «Потім».

— Фокуси! Маневри! Оце так, Петре Степановичу, ти говориш про кращого нашого бригадира, кандидата в Герої! Треба мати совість і політичне чуття. Та Гевела весь район знає, область. Ось — якщо газет не читаєш. Ось тобі свіжий номер нашої районної, — Коновко тицьнув агрономові перед очі газету. — Гевел — надія району. Всі триста гектарів богодарівської землі дадуть нам по п'ятдесят, а то й по шістдесят центнерів кукурудзи. Шістдесят на круг, чуєте? А ти що робиш? Втручаєшся із своїми незрозумілими підозрами? Підриваєш людині авторитет, — з кожною хвилиною Василь Порфірович Коновко підвищував голос, з кожною хвилиною все більше темнів на виду. — Ні, голубе мій, поки я голова, втручатися не дозволю!

Коновко грюкнув стільцем, важко одриваючись від нього. Пішов до сейфа, який стояв у протилежному кінці кімнати. Задзвенів ключами. Нагірняк мовчки дивився у вікно. Задала йому Богодарівка загадку! Досвідчений бригадир Олексій Іванович Гевел — і раптом так нап्लутав із сівозмінами. На полі, виділеному під горох, сіє кукурудзу, а чорний пар, навпаки, готує під горох. А чи давно ж на правлінні Гевел, а з ним разом і голова артілі висміяли Нагірняка, коли він наполягав на потребі відмовитися цього року від чорних парів. В плані посівної записали: все поле, яке зветься Байбаковим, всі триста гектарів залишити під чорний пар. А на ділі? Ідучи сьогодні до Василя Порфіровича, Нагірняк просто хотів довідатись, що сталося вже після засідання. Що за плутанина? Може, втрутилися спеціалісти з району? А може, сам Гевел тільки з амбіції сперечався на правлінні,

а тепер таки обробляє пари? Та, певно, коріння богодарівської плутанини треба шукати глибше. Дзвінок Гевела, про який сказав Коновко, і ця «увертюра» голови насторожували Нагірняка. Щось вони від нього приховували, з чимсь таїлися.

Василь Порфірович дістав тоненьку папочку і, не зачиняючи сейфа, повернувся з нею до Нагірняка.

— Читав цей документ? — поклав він папку перед агрономом.

— Ну, читав. Навіть голосував, коли звернення приймали на районній нараді.

— То ж бо й е! А тепер розгорни його, не бійся. Що там про кукурудзу записано? Які наші цифри?

— Я й без звернення пам'ятаю. По колгоспу в цілому — сорок.

— А в Гевела? По самій Богодарівці?

— Ви що ж, Василю Порфіровичу, екзаменуєте мене? Все, все я добре пам'ятаю. Та тільки не доберу, до чого ви ведете.

— Вже й «ви». Звідки такі відомості? — підхопився, як ужалений, Василь Порфірович. — Ой агрономе! Не вийде. Якщо я відстоюю інтереси кращого бригадира, це не означає, що на мене можна вішати всіх собак.

— Ви ж шефствуете над Богодарівкою.

— Шефствую. Але в бригадира руки розв'язані. Він у бригаді хазяїн. Йому видніше, що де сіяти. Аби зобов'язання виконував.

— За п'ятдесят центнерів бореться, а десять збере?

— Не каркай, Петре Степановичу. Своє зобов'язання богодарівці виконають, або... або нас з тобою виженуть к такій-то матері. От у чому річ. На Гевела ставка. Ех, вік прожив, однією ногою, можна сказати, в могилі стоїш, а й досі нетямущий... Чи, може, тільки прикидаєшся? Хоч би як там було, а п'ятдесят буде. Кров з носа. В зобов'язанні ж сказано: «Сама тільки бригада Олексія Івановича Гевела з стернівського колгоспу виростить в цьому році п'ятнадцять тисяч центнерів кукурудзи в зерні...» Ясно?! П'ятнадцять тисяч...

— Подождіть, Василю Порфіровичу, — знову запротестував Нагірняк. — По п'ятдесят з гектара — це вже не п'ятнадцять, а, по-моєму, тридцять. Тридцять тисяч.

Триста гектарів за лісосмугою та ще майже триста в основному масиві. Чи ви якось інакше рахуєте?

У Коновка на обличчі винувата посмішка. Він забрав папку і сховав її у сейф. Потім зупинився біля фотографії, копію якої замовив сьогодні для себе. Довго стояв так, задуманий, нарешті зітхнув.

— Бувають, Петре Степановичу, корови тільні, а бувають ялівки. Можна всіх корів тільними вважати, але ж тоді спробуй кінці з кінцями звести. З гектарами те ж саме.

Ага, он воно що!

— Під «яловими» ви, Василю Порфіровичу, розумієте чисті пари? Але це тоді, звичайно, як на них справді чисто. Та я перший, ви добре знаєте, проти «ялових». Горох на парах — ось це по-моєму, в такому ділі вся моя підтримка Гевелу...

— Він так і зробив. На практиці...

— Честь йому і хвала. За горох — на парах. Але ж вивільнену в такий спосіб землю, відведену саме під горох, Гевел теж засіває і не збирається включати її ні в які зведення...

— Чому ні в які... Нам треба мати і зелений конвеєр, і силосну масу. Кудись запишемо його гектари... Ні, не думай, що це моя ініціатива. Не звик я втручатися у внутрішні експерименти кожного бригадира. А підтримати розумне — чого ж!

— По-всякому можна оцінювати такі експерименти.

— От іменно! Я не ворог ні колгоспу, ні собі. Хто на тому втратить, якщо богодарівці толково зманеврують своїми можливостями і переможуть? Ніхто не програє, і всі виграють. І нам з вами, зрештою, не байдуже — виїде Гевел в передовики чи, пробачте, в штани напудить. Узвся за гуж...

— Ой Василю Порфіровичу, не за той гуж збираємося тягнути. Коли б віз не перекинувся... А я не то що тягнути, а й на возі за пасажира їхати не хочу. Совість не дозволяє.

— Спасибі, Петре Степановичу, спасибі за одвертість. У мене, члена партії з довоєнним стажем, виходить, вже й совісті немає. Ну, коли так, тоді мені все зрозуміло. Що ж, знімай трубку, дзвони в райком, в обком дзвони, куди хочеш. Колай Коновкові яму, а заодно й собі, бо не перший рік богодарівці з парами

женихаються, як уміють. Ага, очима лупаєш! Новину почув! На те й в головних агрономах ходиш, щоб останнім про такі речі дізнаватися. Не віриш? Ех ти, боїшся, що віз перекинеться, а сам від ордена не відмовився, який таки ж на богодарівських чистих парах і виріс. Богодарівка витягла нас по врожайності, а Богодарівку витягли пари...

Нагірняк стривожився. Не хотілося вірити Коновкові. Невже й справді Гевел з року в рік сів більше, ніж показував у зведеннях, а потім звітував про високі врожаї? Як же він розплачувався з механізаторами, як нараховував трудодні? Цілу ж бухгалтерію підпільну треба було заводити. Та й він, Нагірняк, щось би раніше ще запідозрив, хоч, звичайно, усі п'ять з половиною тисяч гектарів руками не обмацаєш. Ні, хитрує голова. Хотів нині з Гевелом зманеврувати за рахунок, як він каже, «ялових гектарів», це по всьому видно. А не вийшло, впіймав їх старий Нагірняк на гарячому, от голова й плете хтозна-що.

І тут згадав Петро Степанович Нагірняк, що є ж у нього права рука в Богодарівці — Варвара Шалигон. З нею про все треба поговорити.

Вчора не застав він її в селі і в полі десь розминувся. Та дарма, день лише почався, от зараз і гайне він знову в бригаду хитромудрого Олексія Гевела. Варвара — чесна людина. Своїм розумом живе. Скільки воювала з тим самим Гевелом, картаючи за нехлюйське ставлення до вимог агрономії, скільки гудила його на нарадах і на засіданні правління!

Три роки тому прийшла вона до них після закінчення інституту. Худенька, хвороблива. Ніяк не хотіла одразу брати на себе дальню бригаду, боялася, що не зможе самостійно працювати. І мала рацію: бригада — то ж колишній колгосп, півтори тисячі гектарів орної землі. Та призвичаїлася, повернула все в бригаді по-своєму, а проти порушників агрономії згодом повела такий бій, що богодарівці прозвали молоду агрономшу осою. Щось в ній і справді було від осі: легка, рухлива, з довгою шиєю, з віночком рудого волосся на голові. За день її можна було бачити в десятих місцях, на своїх худих довгих ногах Варвара Шалигон встигала краще, ніж бригадир на мотоциклі. Він, розповідають, пропонує їй разом їхати, а Варвара тільки всміхнеться. Гайне нав-

простець. За селом скине черевики — ні торфовища не боїться, ні канави. Стриб, стриб — і вже вона на сухому. Дивишся, а Варвара під лісосмугою. Сяде собі в затінку та дожидає бригадира, мотоцикл якого й досі курить вдалині на дорозі.

І щоб Варвара та прогавила крутість Гевела або була з ним у змові?

— Кажете, Гевел давно всіх дурить? На чистих парах нечисте діло робить? — перепитав Нагірняк, усе ще вагаючись, не сміючи повірити Коновкові.

— Не впійманий — не злодій, — розвів руками Коновко. — А головне — треба дивитися в корінь. Заради чого він на риск іде? Собі на горище кукурудзу з тих додаткових гектарів понесе чи державі віддасть? Ось тут за чесність Олексія Івановича я партквитком ручуся. Він як бджола. Літає вона, де хоче, яке кому діло, а мед несе у наш вулик.

— Я такого меду не хочу, Василю Порфировичу.

— Не хочеш — не їж. А іншим не заважай... Давно казав тобі, старий опортуністе, не втручайся в богодарівські діла. Я третю бригаду взяв на себе, — Коновко знову заговорив примирливо, він дозволяв собі називати Нагірняка «опортуністом», «опозицією» тільки в жартівливому тоні. — Ми тобі, дідько забери, гарантуємо найвищий рівень агротехніки і всяке інше. Тільки не втручайся. Досить богодарівцям і свого бригадного агронома.

— Гадаєш, вона сліпа? Не второпає?

— Мо, й не второпає, — сховав чомусь очі Василь Порфирович.

— А як прибіжить і бунт підніме?

— Далеко не побіжить. Ось ти, Петре Степановичу, до кого пішов? До Коновка. А як же інакше? Перш ніж бунтувати, піднімати паніку, з'ясуй, подивися, що до чого. Мало які ускладнення в сім'ї бувають, а ми ж сім'я. Стернівський колгосп! Як самі собі постелимо, так і виспимося. Ти ось це розумієш, до мене прийшов. А хто не розуміє, потім покається. Я вже тобі казав — беру Богодарівку на себе. Жужмом, як то кажуть. З твоєю непосидючою Варварою Шалигон хоч би як там було. А Гевелу перешкоджати не буду. Чуєш? Так уже пішло у нас діло, що відступати пізно, — в голосі Коновка чулася властива йому начальницька нотка. Але він тут-таки доброзичливо подивився на агронома, ніби обіцяючи

Йому всякі блага, якщо той стане на його, Коновка, точ- ку зору, або, у всякому разі, не заважатиме.

Те, що Нагірняк давав себе умовляти, не обурював- ся, як спочатку, трохи заспокоювало Василя Порфіро- вича. Йому дуже не хотілося, щоб історія з богодарів- ськими чорними парами дійшла до Петра Петровича — нового секретаря райкому. Звичайно, Гевел і слова зай- вого не скаже, він витримає хоч яку критику. Та біда, що тоді всім їхнім розрахункам, всім сподіванням пройти з кукурудзою в дамки — кінець. А іншої такої нагоди, як нині, він, Коновко, не дочекається. Куди там! В цьому році ні про що так не питатимуть, як про кукурудзу. Факт. Приїздив он відповідальний товариш з області. Так у нього на язиці тільки кукурудза.

Та Коновко не зрозумів Нагірняка. Ні на які компро- миси той іти не збирався. Від самої думки про це агро- номові робилося гидко. Сьогодні ж Нагірняк говорити- ме з парторгом напрямки. Ні, він не дозволить Гевелу ходити фальшивим козирем! Однак, нагадавши про ор- ден, одержаний Нагірняком, Коновко немовби наплював йому в душу. Виходило, що і друге місце в районі, заво- йоване колгоспом у змаганні, ті показники, якими він, Нагірняк, пишався, все, все підтасовано. Не працею здо- буті вони, а брехнею. Богодарівська справді «подвійна» бухгалтерія, як каламутна хвиля, захлснула, виходить, усе світле і чисте в труді стернівчан, в його, Нагірняка, труді. Якщо так... Якщо в словах Коновка є якась прав- да, то не про славу, а про вічну ганьбу говоритиме На- гірнякові торішня нагорода. Перша й остання нагорода за багаторічну працю, за його сивину. Так важко сприй- няти, важко зрозуміти! А Надія Микитівна ще й синові фотографію батькову з орденом Леніна надіслала. Який сором!

Пекучим болем озивається в серці Нагірняка спогад про урочистий день одержання нагороди. Вони з голо- вою навіть поцілувалися на radoшах. Та брехня! Все полетить до біса, він не зупиниться ні перед чим, а розірве мотузочок кругової поруки, який в'яже і його.

Рішучий і гнівний, глухий до того, що йому зараз говорить Коновко, агроном Нагірняк залишає кабінет, ступає важко, немовби несе на своїх плечах надсильну ношу. І знов, як тоді, після гострої розмови, Василь

Порфірович Коновко дивиться йому вслід з почуттям невдоволення і тривоги. Йому неясно, з чим пішов від нього Нагірняк, чого від старого можна ще чекати. А знати це треба. Він, Коновко, не новобранець, перед яким один вибір: «Або груди в хрестах, або голова в кущах». «Хрестів» у нього і так достатньо — від трудової медалі до найвищого ордена. Тільки й того, що «Золоту Зірку» не заробив. Не встиг, а тепер, бач, підставляють йому таку «підніжку», що йди та озирайся. Ні, «або — або» для нього не підходить. Як не вдасться укоськати Нагірняка, він сам повинен підправити Гевела, своєю владою навести повний порядок у Богодарівці. Нехай тоді спробують вкусити його за м'яке місце.

«Куди його чорти понесли? — подумав про Нагірняка. — Може, додому, щоб все добре обдумати...»

З кабінету видно центральну площу Стернівки, помережану глибокими коліями, розхристану, видно білі стіни старої церкви на горбі з рівним дахом замість високої дзвіниці, яка колись її вінчала, а потім була в тридцятих роках розібрана стернівськими комсомольцями; видно й нову дзвіницю, дерев'яну, споруджену «на живу нитку», вона схожа на каланчу сільського добровільного пожежного товариства. Ніде — ні на площі, ні на дорозі — Нагірняка нема. І бідарки його нема.

«Чи не зайшов він на пошту, щоб подзвонити в район?»

Коновко швидко підняв трубку.

— Мене ніхто не питав? Ага. Бо я тільки-но з'явився. А район вільний? Ні, я пізніше. У вас там нашого Петра Степановича нема? Не заходив, кажете?

Хтось зазирнув у кабінет, і Коновко обізвався: «Можна». Йому вже хотілося зайнятися чимсь іншим, викинути з голови всякі думки про Нагірняка, про невдачу з Гевелом.

Прийшла Таїна.

— Давно не бачилися? — сказав він і навіть не всміхнувся.

— А ти сердитий. Знову якась неприємність?

— Чому «знову»? Можна подумати, що я і вчора був сердитий, і позавчора. Нездужається щось, дочко. Ось тут щемить, — поклав він руку на серце. — Чого тобі?

— Правда, що Казик у Київ їде?

— Може, й правда.

— Я хочу деякі доручення йому дати.

— А чого ж, давай.

Таїна наблизилася до тата, пригладила рукою його посивіле волосся, яке чомусь сьогодні їжачилося.

— Ну чого ти, тату. Я цілком серйозно. Скоро ж свято. Незчуєшся, як дні пролетять. А в Києві все є... На тобі сорочки горять, всі без комірв. А в цій ось рукави обтріпалися.

— Буцімто в сільмазі сорочок нема. Які хоч. Навіть китайські.

— У Києві вибір. Пам'ятаєш магазин художнього промислу? Які там вишиванки!

— Не крути, Таю. Зі мною встигнеться. Надумала щось собі купити, то так і кажи...

— Надумала...

— А саме?

— Кофточку чорну. Як у лікарки Чудновської. Бачив?

— Не придивлявся.

— І ще... лакові туфлі.

— Теж чорні?

— Чорні.

— До свят, кажеш? Чудовий колір вибрала. Всі люди будуть в білому, а ти — як монахиня.

— Така мода, тату. Чорний колір благородний.

— А мене від чорного нудить... Ніби траур.

— За двісті карбованців чудова кофточка. Їх з руками виривають. В магазинах черги.

— Казик у черзі стоятиме? Ото вигадала...

— У нього ж зв'язки, тату. Він трохи переплатить, а дістане. Мені чорна дуже до лиця. Я сьогодні одягала.

Коновко спересердя махнув рукою:

— Купуй, мені що! Гроші тобою, а не мною зароблені. Сміти. А ось виженуть мене скоро на пенсію, тоді закупаєш.

Таїна обхопила батька за шию, поцілувала в чоло.

— Не кажи дурниць, тату. Ніхто тебе не вижене. Хворий, а працюєш! Всього себе віддаєш.

— Ну, годі, годі, лисичко. Я пожартував, — Коновко зітхнув. — Не всі однаково думають. Є такі, що живцем би твого тата з'їли. Були і є такі. Та цур їм. — Він розкуйовдив їй зачіску, вщипнув за вухо, як маленьку. — Мода на чорне, кажеш? Тільки не в Стернівці. Ну та ку-

ди не йшло. Купуй. Тільки не кажи нічого тітці, обох загризе.

Таїна ще раз поцілувала тата. Про сорочки-вишиванки для нього більше не нагадувала.

Залишившись сам, Коновко знову спохмурнів. Для Таїни, а не для себе хотілося стати йому Героем. Тоді б і в інституті на дочку Героя інакше дивилися б. Ось так би просто зайшов до інститутського начальства, блиснув Зіркою — і в дамках. Голів колгоспів багато, а Героїв не часто зустрінеш... Ех, Гевел, Гевел... Добре тизметикував з тими «яловими» гектарами, та не зміг, ледащо, Нагірнякові одвести очі. А той, бач, прикидається. І сам не гам, й іншому не дам.

Не зачиняючи за собою дверей, вийшов у коридор. В конторі чулися голоси дівчат-обліковців. Як тільки він переступив поріг, всі замовкли. Помічниця бухгалтера нахилилася над паперами так, що видно було тільки її акуратну зачіску з проділом посередині.

— Як хто питатиме — я в Богодарівці, — кинув він.

Дівчата закивали: «Добре, добре». Помічниця бухгалтера пізніше за інших підвела очі, але й вона пробурмотіла щось.

— Нагірняка не бачили?

— З годину тому заходив...

— Знаю, що заходив. А куди звідси гайнув?

Ніхто не міг йому цього сказати.

Персональний шофер Василя Порфіровича Коновка Арсен Цибулько ніби мав при собі особливий індуктор, з допомогою якого з абсолютною точністю вгадував той момент, коли може знадобитися начальству. Ще не встиг Коновко застібнутись, як той виник перед ним — товстий, задиханий, уважний. Міліцейського кашкета, з яким ніколи не розлучався, хоч з міліції увільнився в один рік з Василем Порфіровичем, тримав у правій руці, а в лівій затиснув недокурок.

— Поїхали, Арсене. — І вже на вулиці в машині, коли шофер взявся за ключ стартера, уточнив: — До Богодарівки.

За селом гудуть трактори. Метрів за триста від шляху поряд два агрегати, по три сівалки в кожному. Добре розпушена свіжа рілля чорніє, де-не-де по ній розкидані блискітки. Це поле другої бригади. Керує нею Никифор Рубан. Так собі бригадир — середнячок. Він і не відстає

дуже, але й попереду ніколи не буває. Усю рідню зібрав у свою бригаду — самі Рубани. Того, мабуть, і стоять за нього горою у Щасливому. Підкінчує Рубан сіяти яру пшеничку. Давай, давай. Твої поля, Никифоре, при самій дорозі, у всіх на очах. Хто не йде, хто не їде — всяк позирає: «А як він тут хазяїнує, Василь Порфірович Коновко? Чи добрим зерном засіває свої чорноземи? Чи не шкодує під хліб добрив і праці?» Старайся, Никифоре, ми ж тобі он яке довір'я виявили. Був ти і до укрупнення тут хазяїном, ним і залишився при мені...

Газик повертає ліворуч, круто спускається до потічка. Вода вже зійшла, добре видно дно, вистелене камінчиками. Знайоме місце. Арсен Цибулько притишує хід і форсує потічок. Коновка притискає до сидіння, потім підкидає. Машина з ревом вибирається вгору, здається, що вже стає цапки. Та ось знову рівнина і суха польова дорога. Зелене травичка в молодій лісосмузі. А за нею — знову свіжа рілля. Тут і там кукурудзяні штурпаки, частину їх приорали, а решту доведеться визбирувати. Пекельний труд. Оце вони і є, «ялові» гектари Олексія Івановича Гевела, був би він живий.

— Стій!

Василь Порфірович вилазить з машини. Мотор замирає. Й одразу настає незвична тиша. В полі нікого. Скільки бачить око — сіра, хвиляста рілля й кукурудзяні штурпаки на ній.

«А він злякався Нагірняка. Не сіє. Чогось дожидається», — злоститься на Гевела Коновко.

— Поїхали!

В ньому бродить, ніби хміль, гризота, невдоволення. На всіх і все, і на самого себе. Навіщо стільки років тримав Нагірняка? Давно мав змогу потурити його, аж заgrimіло б! Або в бригаду призначити. Сиди в Щасливому, порпайся в землі. А то ні — «ветеран». Чим його вкоськаєш? Орденом? Преміями? Обіцянкою виписати шиферу чи білої жерсті? На який гачок його спіймаєш? То було хоч прародительський гріх, записаний в анкету, тримав чоловіка в покорі, а нині ніхто нічого не боїться. Комбайнер Радивон Цурка з трибуни розказує, як його, куркулєнка, сибіряки перевиховували, а колишній церковний паламар Гарбуз — партизан Вітчизняної війни. Що їм анкета!

— В бригадну контору? — запитав Арсен Цибулько.

— Е, ні, пожди. Давай краще до Вихристючки.

Хата вдови Вихристючки стоїть окремо, відгороджена високим плотом, над яким ще й дашок зведено, щоб лямаччя водою не набиралося та не гнило. Стіни біленькі, мов яечко, а лутки вікон і дверей, призьба — блакитні. Глянеш і почнеш догадуватися, що, мабуть, у цій хаті живе молоде, заповзятє до праці подружжя, що тут панують мир і згода. Подумаєш так і, звичайно, помилишся. Бо сама Вихристючка, без чоловіка. І не така молода. Ще до війни побралися вони — колгоспна пташниця з прийшлим чоловіком, пічником Іваном Вихристюком, — і разом гніздечко собі почали мостити. Весілля, пригадують богодарівці, було бучне, медовий місяць — дай бог кожному. Як ідуть на роботу, мов діти, за ручки тримаються. Медовий місяць, медовий рік... Вже й вікна у хаті посклили, от-от новосілля. Коли це гульк — якась жінка двійко діточок малих за собою веде. Чужа, ніхто її в Богодарівці ніколи не бачив. Біля одного двора зупинилася, біля другого. Так і до Вихристюччиного дворища дочалапала. Постукала у хвіртку, а там нікого. На роботі хазяї. Ну що ж... треба чекати. Вмостилися гості під самими ворітьми, як на вокзалі. Малі голови на оклунки поклали, дрімають з дороги, а мати їхня сидить поруч та все косу свою переплітає.

Першою повернулась з роботи пташниця, а вже, кажуть, потім Іван Вихристюк. На готове прийшов чоловічок: сидять його дітки біля столу вмиті, зачесані, а з ними поруч дві його жінки. Йі обидві законні, з обома, мудрагель, шлюб брав...

Тим усе скінчилося, що забрали дітки свого батька, повезли додому. А тітка Лисавета не з ним на станції на прощання поцілувалася, а з дітками та з їхньою матір'ю. І плакала, плакала...

От і зосталася Вихристючка сама — ні дівчина, ні вдова. Гарна ще була, тільки якась сумовита. До війни заміж вдруге не вийшла, хоч і збиралася, сватав місцевий вчитель, а по війні ні він в Богодарівку не з'явився, ні іншого доля їй не послала. В останні роки всяке люди плели про Лисавету Вихристючку. Деякі язикаті навіть старого Василя Порфіровича Коновка їй приписували. Що ж, ніде правди діти, не раз і не два обідав

голова у вдови, а інколи й вечеряв. Та навряд, щоб було щось між ними.

— Скоч, хазяйко, за бригадиром. З-під землі мені добудь. І щоб ніхто нічирк, — поклав Коновко палець на губи.

— А ви тим часом, може, перекусите, — припрошувала його Вихристючка. — Яешеньку підсмажити? А ні, то кендюх.

— На суху кендюх не піде, — зауважив Арсен Цибулько, розчісуючи своє рідке волосся перед круглим дзеркалом, замурованим в стіну ще Іваном Вихристюком.

— А чого ж на суху! — Лисавета метнулася в кухню. І ось вже перед Василем Порфіровичем на столі темна боржомна пляшка і два шкалики.

Він тихо, з притиском запитав:

— Знову варила?

— Та ні, бог з вами, Василю Порфіровичу. В чужих людей купую, на всякий випадок.

— У нас нема чужих. Всі свої, за всіх я відповідаю.

— Кажу ж — не в Богодарівці купила, — підморгнула Арсенові Вихристючка. — Наші і варити добре не вміють — тільки добро переводять.

— Ну, біжи. Та дивися мені, самому тільки Олексієві Івановичу скажи, що я тут.

Цибулько вийшов з господинею, і чути було, як вони розмовляли там, радилися, як побрязкував посуд. Хвилин через п'ять він вніс тарілки, хліб, ковбасу. Разів зо два ще ходив туди-сюди, і на столі з'явилось сало, солоні огірки, пара облуплених цибулин. Видно було, що чистив їх сам, бо на білих шоках цибулин знати його пальці. До всіх цих приготувань Василь Порфірович ставився з цілковитою байдужістю. Сидів, заклавши ногу на ногу, і верхня чомусь увесь час подригувала. Дивився в одну точку, на піч, розмальовану темно-голубою і білою фарбами з таким хистом, ніби то були справжні кахлі. «Умів, сучий син, тіль на божий день наводити», — подумав Коновко про Вихристюка, якого ніколи й в очі не бачив, а знав лише по розповідях. Його фото й зараз висіло над етажеркою з книжками: Іван Вихристюк був на ньому в білому костюмі і картузі, з великим годинником на руці. Розповідали, що, крім згаданої фотографії, у Вихристючки зберігалися ще й деякі Іванові речі — са-

моробний ніж з красивою різьбленою колодочкою, кист, два мідні п'ятаки з орлом, в яких Іван невідомо для чого просвердлив дірочки, та грамофон.

— Так, може, ми... розговіємося трохи? — нагадав Арсен Цибулько. — Я, признатися, не встиг поснідати. Молока з літру видудлив, ото й усе.

— Машина у дворі?

— А де ж! Як завжди.

— Ні, ні. Мені не наливай, — скривився, як від зубного болю, Василь Порфірович, помітивши виразний рух Цибулька. — Не можна. В горілці цукор. А мені хоч своїм торгуй.

— У вас діабет, а в мене серце... — правив своєї Арсен. — Але при такому закусоні і цукор, і алкоголь швидко нейтралізуються. Вже я не раз перевіряв. Огірочком загриземо, цибулькою.

— Бачу, нітрішечки не жаль тобі свого начальства. Мені пити — це злочин, а ти...

— І се — злочин, і те — злочин. Знаєте анекдот? Прийшов циган до свого бога. «Продовж мені, боже, життя». А бог питає: «Куриш?» — «Ні», — каже циган. «А п'єш?» — «Ні», — каже циган. «А з чужими жінками горох толчеш?» — «Ні», — каже циган. «А на біса ж тобі, — каже йому бог, — на якого біса тобі жити та ще й довго!» І забрав цигана до себе. Дивіться, Василю Порфіровичу, і вам те буде.

Коновко навіть не всміхнувся. Анекдот цей він знав напам'ять, як оченаш. Втім, шкалик свій з каламутною рідиною таки взяв і, скривившись, випив.

— Огірочок, прошу. Повна нейтралізація. — Прокотнувши самогонку, Цибулько голосно видихнув повітря, наче прочищав глотку для більш важливого діла. — Слабенька.

Домашню ковбасу Цибулько їв з шматка. Огірки трошив, аж хрускотіло. А хліб, між іншим, нарізав маленькими порціями: одріже й кине собі в рот, мов іриску. Ніж йому потрібен був тільки для хліба. Старанно пережовуючи все і крекчучи від задоволення, Цибулько наїдався так, наче збирався кудись у мандри.

Скоро на його чолі і на перенісці з'явилася дрібненька роса, жили на скронях набрякли. Відчувши втому, Цибулько став їсти повільніше. А згодом навіть

звернувся до Василя Порфіровича з несподіваним запитанням:

— Як ви собі уявляєте повний комунізм? От я, приміром, люблю ковбасу з часником. Щоб аж у носі свербіло. Мені часник, приміром, пахне, а вам смердить. То як же це кухарі на всіх угадають?

— Угадають, не бійся, — відмахнувся Коновко.

— А я, Василю Порфіровичу, інакше метикую. Часник і всяка там цибуля відживе. Культурна людина їстиме все ніжне, солодке. Щоб добре пахло.

— А часнику зовсім не сіятимуть, чи як, по-твоєму?

— Може, й не сіятимуть. А, може, триматимуть його для всякого роду порушників. Будуть же й тоді порушники. Присудять такому-то три дні і три ночі їсти самий часник і нічим не запивати. Отоді вже буде повна нейтралізація!

— Ех, дурко ти, Арсене! Справжній дурко. Фантазія не в той бік у тебе верне. І дітям своїм, мабуть, всякими дурницями голову забиваєш?

Арсен Цибулько замахав на Коновка руками.

— Що ви! З дітьми у мене розмова серйозна.

Бовкнув й одразу ж схаменувся, зрозумівши, що сказав дурницю. Голова ще образиться.

Та ні, той ніби не чув останніх слів Цибулька, був сьогодні зовсім неухважливий.

Цибулько взявся за пляшку.

— Нехай Олексій Іванович не спізнюється, — натякнув про те, що для бригадира самогонки не залишить ся. — Вам трохи націдити?

— Крапельку.

— Але ви їжте, Василю Порфіровичу. Ковбаса у хазяйки ще є. І як це в людей немає апетиту!

В коридорі хтось затужотів.

— Боже помагай! — пожартував з порога бригадир Гевел. — Здрастуйте, Василю Порфіровичу! Здоров, Арсене. Не забуваєте нас? — бадьорився Гевел, а сам придивлявся до Коновка, стривожений не стільки візитом голови, скільки поведінкою Вихристючки. Зморена, засапана, мов лошиця в упряжці, прибігла вона на гнойовище, де Гевел саме матюкав їздових за те, що вони ледве ворухнуться, і, відкликавши бригадира набік, зашепотіла:

— Голова... Щось, видно, трапилося. Захмурений,

страшне! Мов змій. Шукай, каже, Олексія Івановича; живого чи мертвого.

— А що? Що могло трапитись? — розгубився Гевел.

— Хіба він мені скаже! А по очах бачу, вже я його знаю, нашого голову. Частенько він лютує, але не так. Очі, повірите, ну просто вовчі...

Зачувши таку балачку, бригадир Гевел не пішов, а побіг до свого голови. Біг і спотикався, як після зайвої чарки.

Вже ступивши на садибу Вихристючки, Гевел трохи віддихався. А в хаті, побачивши накритий стіл і живих-здорових Василя Порфіровича та Арсена Цибулька, й зовсім отямився. Якби скоїлося щось дуже страшне, розсудив він, не сиділи б голова з шофером любенько за чаркою.

Василь Порфірович обтер краечком скатерки руку, простягнув бригадирові. Недвозначно поглянув на шофера, той одразу ж заспішив, почав вкидати в рот, мов у міхур, все, що було на тарілці. Господиня поставила ще повну пляшку, і Цибулькові вирячкуваті очі стали такими масними, наче хтось бризнув на них олією.

— Иди, Арсене, до машини. Нам поговорити треба.

Це вже був наказ, а накази колишній молодший сержант міліції виконувати навчився. Тільки не до машини, звичайно, пішов, а в кухню, де причаїлася хазяйка. Згодом в світлиці почувлися приглушені голоси. Хазяйка поклатла пухленький палець на губи Арсенові — мовляв, цить, і мені цікаво, що там гомонять по секрету.

Розділ сьомий

Ананій Сербін зовсім одужав. Хотів вертатися до Флорівни, де на нього чекали, але агрономова жінка Надія Микитівна й слухати нічого не захотіла. З ним їй, казала, веселіш. Та й Петрові Степановичу є з ким дискусії розводити. Всі його аргументи відхиляла легко і мудро й, нарешті, зломилА Ананія тим, що запитала, а що люди подумують. Жив-жив, скажуть, поки хворів, а як на ноги став, так і чкурнув від них. Якої думки будуть сусіди про старих Нагірняків?

А йому справді було в Нагірняків, мов у рідної матері. Кращий шматочок м'яса — Ананієві, молоко з

вершечками—йому. Прокинеться він уранці, а одяга су-хенька, випрасувана, чоботи блищать. Соромливо просив Ананій не опікати його так старанно, він же не якийсь білоручка, все сам може робити. Як пекла хліб, обов'язково розкачувала кілька качалок з тіста, зав'язувала їх вузликом, з одного кінця качалочки ліпила пташину голівку, а з другого — хвостик. Виходило щось схоже на кам'янець-подільських горличок. Посипала хазяйка пшеничну горличку маком і садвила на черінь. Гарячу, пухеньку віддавала Ананієві, а як його не було, то закутувала в чистий рушничок, клала під подушку, щоб не черствіла. «Іж, їж, дитино», — примовляла з ніжністю і кожного разу згадувала при цьому свого Гришу. Любив Гриша отаких горличок, а ще любив, як хлібина, було, трісне в печі і так спечеться. Відламував тоді Гриша хрумкітливу цілушку і їв з молоком...

У старого Нагірняка відносини з Ананієм Сербіним склалися щирі, товариські. З того самого дня, коли Ананій запідозрив Гевела у махінації з чорними парами і розповів про все Нагірнякові, обидва — і старий, і молодий агрономи — ніби склали двосторонню угоду про дружбу і взаємодопомогу. Ананій, на доручення Петра Степановича, обстежив потім чорні пари в першій і другій бригадах, а заодно поцікавився, чи немає й інших подібних фактів. І в Щасливому він таки дещо виявив. Років зо два тому за рішенням зборів було зменшено ділянки під власні садиби колгоспників. На відрізках, як правило, бригада сіяла жито на зелений корм, а після нього — кукурудзу на силос, як пожнивну культуру, та ніде, ні в яких документах це не відбивалося. Забув про відрізки бригадир Никифор Самійлович Рубан чи навмисне, як Гевел, приховував від обліку? А цифри мали бути солідними. Чотириста дворів, чотириста відрізків. Це ж понад сто гектарів. Хто міг тепер сказати, чи вся продукція надходила в громадський котел, чи, може, частина її розкрадалася?

Нагірняк готувався до відкритих партійних зборів, про які попередив його Середа. Привселюдно хотів вивести Гевела на чисту воду, дати бій його покровителю Коновкові. Про Никифора Рубана він був кращої думки і вірив, що той сам чесно визнає свої помилки. Ананій Сербін виступати на зборах не хотів — богодарівці повинні самі у всьому розібратися.

Петро Степанович Нагірняк мав розмову з парторгом, і той пообіцяв, що запросить представника з району.

Ось уже й оголошення з'явилося. Питання, яке мали розглянути, формулювалося так: «Підсумки весняної сівби і наші подальші завдання». Доповідачем визначено Петра Степановича Нагірняка.

Власне, робити підсумки було ранувато: сівбу гороху ще тільки почали, під гречку готували ґрунт. І ще, як знав Нагірняк, в богодарівській бригаді й досі нічого не вирішено з трьома сотнями гектарів чорних парів — залишити їх чи засівати. Поки що механізаторам роботи вистачало, вони сіяли горох, сіяли таки на Байбаковому, і Ананій Сербін не випускав богодарівську бригаду з поля зору. Довір'я до «оси» Варвари Шалигон в старого Нагірняка похитнулося. Йому стало відомо, що Варвару посватав молодший брат Олексія Гевела — Степан, демобілізований моряк, і що вона вже будеється в Богодарівці. Чи не тому й не хотіла Варвара бачити нечесні бригадиріві комбінації, що от-от мала породитися з ним?

Якось опівдні подзвонили з райкому. Спитали, хто є з начальства. Трубку взяв Нагірняк. Розмовляв з ним перший секретар.

— Перекажіть, будь ласка, Василеві Порфіровичу, що до вас виїхали кореспонденти обласного радіо. Цікавляться кращим досвідом на сівбі кукурудзи. Дивіться там, не підкачайте.

«Невже Навроцький нічого не знає про наші неполадки, про наступні партійні збори? — не повірив Нагірняк. — А коли знає, то як же можна посилати до нас по «кращий досвід?»»

Про ці свої сумніви Нагірняк так і не встиг нічого сказати першому секретареві райкому; той якось швидко попрощався.

«Хто ж їм даватиме інтерв'ю? Голова чи парторг?»

«Не сказали, нічого не сказали Навроцькому про Гевела, інакше він куди завгодно послав би кореспондентів, тільки не в Стернівку», — схвилювано роздумував Нагірняк.

Про парторга довідався, що він на свинофермі в Щасливому. Там сьогодні лекція і кіно.

Раз на тиждень кінь агронома «вихідний», такий день

віддається звичайно паперам. До біса їх приходять — з району, з області, з різних науково-дослідних установ. На третину листів, приблизно, доводиться відповідати. Хоч секретарку заводь. Зараз і двом роботи вистачило б. Весна, з ранку до ночі агроном у полі, а листи ідуть, та ідуть. Крім Нагірняка, читати їх в конторі нікому.

І все ж Нагірняк відкладає папку з свіжою поштою. Вирішує поговорити з парторгом, ще раз попередити його, що хвалитися по радіо перед цілою областю їм тепер не до лиця.

Від церкви долинає сумовите подзвіння: когось ховають. Нагірняк зняв шапку.

А сонце вже пригріває по-літньому. Сьогодні особливо. Ще два-три таких деньочки, і зацвітуть морелі. Ніби рожеві яхти попливуть тоді від садиби до садиби обабіч шляху. Трохи пізніше у вибалках, на кам'янистих кручах західної околиці села запаляхотять тернові кущі. Дивися — не надивишся, дихай — не надихаєшся. З щедрістю неповторною розливають гаї, сади, квітники свій цілющий трунок, дарують його кожній живій істоті, віддають свій бальзам некорисливо, як мати молоко немовляті. І так з року в рік, і так цілу вічність. Гірко лише, що вічність людини закоротка, що он на тому цвинтарі, куди прямує і зараз невелика процесія, супроводячи труну, сплять вічним сном дід його Максим Нагірняк — кріпак ясновельможних графів Собанських, і батько його Степан Нагірняк, голова стернівського комнезаму, порубаний в дев'ятнадцятому петлюрівцями, і старший брат Миколай, тіло якого перенесли друзі — партизани Вітчизняної війни — з надбужанських лісів у рідне село. Лише йому, нащадкові міцного кріпацького, комнезамівського роду, пощастило дожити до цих днів, коли ти трудар і хазяїн, коли все наоکیل водночас і твоє, і колективне. Яку ж черству, закостенілу душу треба мати, щоб залишитися і далі скнарою, щоб на самім порозі нового, комуністичного жувати остогидлу жуйку брехні!

Він не розумів, не хотів розуміти ні Гевела, ні Коновка.

Але як бути з кореспондентами?

Петро Степанович постояв трохи на дорозі. Іти за конем — далеко. А пішки — можна розминутися з Сере-

дою. Чого доброго, кореспонденти зроблять своє діло без нього, Нагірняка, нададуть слово бригадирові Гевелу. Адже у Гевела найбільший масив кукурудзи, найвище зобов'язання.

«Як же це так, що Навроцький нічого не знає?» — знову мучить його незрозуміле.

«А чи не простіше подзвонити в Щасливе і викликати до телефону Середу?»

Хвилини через п'ятнадцять-двадцять розмова відбулася. Середина сказав, що все розуміє. А досвід — досвід і в Богодарівці, і в Стернівці, і в Щасливому. Люди непогано працюють — ось про них, пообіцяв парторг, і розкажемо товаришам з обласного радіо.

Зрештою, проти цього важко було щось заперечити.

Щасливе лежало якраз на шляху між Стернівкою і районним центром, і Середина пообіцяв перестріти кореспондентів.

Гнат Мусійович Середина офіційно вважався заступником голови правління, але в господарські справи втручався зрідка, хіба що на доручення самого Коновка. Тільки культроботу вважав своєю «епархією». Лекції, кіносеанси, вечори запитань і відповідей, нарешті танці відбувалися регулярно і не в самій лише Стернівці, а й в бригадних селах. Раніше Середина працював директором семирічки в Щасливому, потім учився в партійній школі; в тисяча дев'ясот п'ятдесят шостому році був рекомендований райкомом на посаду голови колгоспу свого села, а після об'єднання трьох колгоспів очолив партійну організацію. Треба сказати, що сім'я парторга і досі жила в Щасливому у власній хаті, і люди жартома називали Гната Середу «заступником по Щасливому». Там його найчастіше можна було знайти.

...На другий день вранці в польовому вагончику тракторної бригади Поляничка Петро Степанович Нагірняк випадково почув передачу обласних вістей.

— Наш кореспондент, — сповіщало радіо, — вчора відвідав колгосп, де працює передова бригада кукурудзоводів Олексія Гевела...

Нагірняк здивовано здвигнув плечима.

— ...Але ми на цей раз розповімо не про Богодарівку, а про людей сусідньої бригади, про послідовників новатора Олексія Івановича Гевела... Надаємо слово

ланковій Олені Худолій... Розкажіть, Олено Дмитрівно, радіослухачам про себе, про свою ланку, як ви боретеся за майбутній врожай «королеви полів»...

Без хвальби, просто розповідає ланкова. Називає імена своїх подруг. Виявилось, що в ланці аж три Олени. Колись вони вчилися разом, а після закінчення десятирічки утворили нову ланку. Олена Худолій була старостою класу, а тепер — ланкова... Назвала ланкова різні цікаві цифри: скільки попелу, курячого посліду зібрали за зиму, скільки внесли мінеральних добрив.

Але Петро Степанович Нагірняк думає зараз не про Олену Худолій, про яку і без радіо все досить добре знає, а про парторга Гната Середу. Думає з болем: як легко той зламав своє слово.

Тепер йому, Нагірняку, ясно, що негайно треба зустрітись й одверто поговорити про все з Петром Петровичем Навроцьким. Навіть Гнат Середя, бач, не звернув уваги на його попередження, прославляючи Гевела. І це перед самими зборами!

«Сьогодні ж треба домовитися з першим секретарем про зустріч».

Нагірнякові довелося повернутись до Стернівки. Подзвонив з сільради. Хрипкуватий басок запитав, кому і для чого потрібен товариш Навроцький, а потім відповів, що його в область викликали. «То, може, є другий секретар, Щербатюк?» Але і той, виявляється, відсутній, і секретаря по пропаганді нема. Всі у роз'їздах, на сівбі...

— А як приїхати самому надвечір?

— Не ручуся, що ви когось застанете. Краще навідайтеся з неділі.

«З неділі!»

Раптом увійшов Середя.

— А я здаля вас побачив, як до сільради повернули. Не був тільки певен, що це ви.

Середя відчув, мабуть, що в Нагірняка поганий настрій, посерйознішав.

— Хочу ось ознайомити вас з одним документом. Він має безпосереднє відношення до нашої з вами недавньої розмови, — добув з жовтої рипучої польової сумки, з якою ніколи не розлучався, складений вчетверо аркуш. — Це заява Гевела до партійної організації.

— Нове зобов'язання бере?

— Ні, не те. Та ось самі почитайте. Совість в людини заговорила.

Взяв у парторга густо списаний зеленим чорнилом папірець. Не вірилося, звичайно, що Гевел раптом отямився й чесно вирішив засудити свої негідні вчинки. Але саме з цього починалася заява. «Я тільки тепер, — писав Гевел, — після розмови з Василем Порфіровичем Коновком, з людиною, яка завжди була для мене прикладом в житті, в повній мірі усвідомлюю, на який хибний шлях збирався стати. Щоправда, план мій полягав не в тому, щоб зовсім утаїти засіяні гектари, я хотів лише заявити про них вже тоді, як пересвідчуся, що буде врожай. Але об'єктивно це можна вважати моєю грубою помилкою...»

Далі Гевел повідомляв, що він таки засіє чистий пар кукурудзою на силос, але все точно підрахує і візьме на облік. І вже наприкінці заяви повторював знову: він глибоко усвідомлює помилку і просить не підривати йому авторитет перед усією партійною організацією, перед колгоспниками, бо в іншому разі йому важко буде залишатися на посту бригадира і виконувати високі патріотичні зобов'язання...

Дочитавши, Петро Степанович довго тер рукою чоло. Потім сказав:

— В ньому не совість заговорила, а хитрість.

— Не думаю. Тільки чесна праця, а не якісь фокуси приносять справжню славу, і він це зрозумів. Не без нашої, звичайно, допомоги.

— А «покірної голови й меч не бере», хочете ви сказати?

— Гевела ми знаємо як людину серйозну, тямущу.

Нагірняк подумав: «Парторг повторює чужі слова — здається, слова Коновка».

— Василь Порфірович читав? — запитав про заяву богодарівського бригадира.

— Так. Він сказав, що треба порадитись і на зборах виступити одноставно. Весна нині особлива, вирішальна, люди працюють напружено. Може, й не варто, Петре Степановичу, робити в доповіді акцент на помилках Гевела? Ми з вами усунули їх оперативно, а хіба не в цьому й полягає наш обов'язок?

«І ти, Гнате Мусійовичу, як і Коновко, вигороджуеш

нечесного бригадира, — зрозумів Нагірняк. — Чим же це пояснити?»

— Про що ж тоді взагалі говорити на зборах? — обурився він. — Повторимо хіба те, що про нас розповідало сьогодні радіо?

— Хвалили нас? Вірніше, Олену Худолій?

— Не так Олену, як Олексія Гевела. «Відомий», «Прославлений».

— Тьху ти чорт! А я ж увесь час був, коли кореспонденти в Щасливому з людьми розмовляли. Про Богодарівку й слова їм ніхто не сказав. Невже знову говорили про Гевела?

— Ет, облиш, Гнате Мусійовичу. В когось іншого краще розпитаєш, не в мене... І... хтось інший, мабуть, доповідь нехай готує. Я не зможу. Ні, ніякої доповіді ви не почуєте від Нагірняка. Не хочу! — Він увесь клетотів і дивився на парторга гнівними, докірливими очима. — Вам моя допомога не потрібна. Навіщо? Старий Нагірняк присікується, хоче розумніших за себе навчати, як їм жити. Та й чи варто скликати збори — все ж і так добре... Організуйте краще позачергові танці. Ех, ви... — Нагірняк не договорив, важко підвівся, аж стіл, на який він сперся своїми вузлуватими руками, затріщав. — Безсовісні ви люди, от що!

І пішов з сільради, опустивши сиву голову, як кілька днів тому виходив від Василя Порфіровича. А парторг Середя тільки зніяковіло дивився йому вслід. Він думав про те, що з учнями семирічної школи працювати значно легше, ніж з дорослими, і особливо з такими, як Петро Степанович Нагірняк. Здається ж, не так і давно, в грудні, виступав Нагірняк на звітно-виборчих зборах, пропонуючи знову обрати парторгом Гната Середу, а сьогодні його вкусив якийсь гедзь, і вже ти для Нагірняка ніякий не авторитет. Заради того, щоб було по його, ладен Петро Степанович виставити колгосп на посміховисько перед цілою областю. Має рацію, мабуть, Василь Порфірович, коли говорить, що з Нагірняком працювати стає все важче...

Гнат Мусійович Середя сховав у свою сумку заяву Гевела й подався навпрямки, через балки й поля, додому, в Щасливе.

Над потічком прогулювалися дві довгоногі лелеки. Вони зовсім не боялися людей. Середя пройшов бли-

зенько, а лелеки тільки дивилися на нього і про щось перекурликувались. Можливо, птахи влізли на Гната Середу, якого бачили щодня.

Вже на околиці парторг зустрівся з Ананієм Сербіним.

— Ти й досі в Нагірняка живеш?

— Живу. А що хіба?

— У нього нічого такого вдома не трапилося? Останнім часом з ним і не поговориш. Може, дружина хворіє чи від сина які погані вісті?

Ананій сказав переконано:

— Вдома у нього все гаразд. А ось на роботі... Та ви, мабуть, і без мене знаєте, товаришу Середо. Пегро Степанович дуже чесна людина, і відтоді, як у Богодарівці виявлено махінації бригадира, він спокійно спати не може.

— А нам, думаєш, приємно? Але ми віримо, що людина випадково спіткнулася. І не робимо з цього трагедії. Ні для Гевела, ні для себе. Чого ж хоче Нагірняк? Не збирається ж він міняти бригадира?

Вони поговорили ще трохи й розминулися, кожен пішов у своєму напрямку.

Ананій зовсім мало прожив на світі, йому бракує такого досвіду, який є у парторга Середи. Та він певен, що Гевел керується нечесними принципами. Хоч би та недавня розмова... Гевел пообіцяв Ананієві дати які завгодно довідки про успіх досліду з фосфоритним борошном, аби тільки Ананій мовчав про чорні пари.

...Десь ліворуч за лісосмугою гуркотіли на бруківці автомашини. Звідти долинула бадьора пісня; як вихор, вона покружляла над полем та й зникла вдалині. Ананію згадалися дівчата з ланки Олени Худолій, де він побував сьогодні зранку, домовляючись про дослідний гектар. Думки його посвітлішали.

«Хороші в Олени подружки», — уявив собі Ананій зграйку веселих щебетух, які все допитувалися, чи правда, що, приймаючи до інституту, перевагу віддають хлопцям. Одна, Василина Ткач, заявила, що вона збирається підробити документи й одягти братову одягу, друга, що напише в Москву про дискримінацію дівчачих прав. Дівчата жартували, але відчувалось, що всі мрії їхні міцно пов'язані з майбутнім навчанням, із

студентським життям. Ананій заспокоїв стернівчанок — ніякої дискримінації. Дівчат в інституті багато.

Василина Ткач сказала, що он їхня відмінниця Таїна Қоновко двічі складала іспити і не склала, а Семена Сірничка одразу прийняли. А він же тільки й того, що штани носить — тупиця й забудько. На трійки вчився — і то добре. Що не питаєш — одна відповідь: «Забув. Не пригадую».

— Семен Сірничок? Він в окулярах? — згадував Ананій Сербін.

— Дома він зроду їх не носив.

Дівчата щиро сміялися з Семенових окулярів. Голубока Василина пообіцяла:

— Купимо і ми окуляри. І нехай спробують тоді дати нам одкоша, як Таїні. Не вийде!

— А я думаю, дівчата, що Таїна і не думала вчитися на агронома. Вона не любить землі і жодного дня в колгоспі не працювала, — зауважила білявенька ланкова Олена Худолій.

— Та й Семен Сірничок до землі не дуже.

— Він хоч до води...

— Не так до води, як до риби. Днював і ночував на ставках з батьком. І хлопців заманював. Іду якимось, — оповідала Василина Ткач, — а вони сидять і щось варять у казанку. Обличчя серйозні, як у ворожбитів. В технікум харчової промисловості — он куди йому треба було вступати. Вивчився б на кухаря. І вари тоді собі рибку за всіма законами кулінарії.

Дівчата виявилися цокотухами. Щоправда, спочатку, як розпитував про кукурудзу, про добрива, вони все на ланкову кивали: нехай Олена розкаже. Набрідло їм, мабуть, повторюватися. Хто не прийде, — гній, кукурудза, агронавчання, соцзобов'язання. Запише відповіді у блокнот, запише імена — і тільки його й бачили. А їм же по сімнадцять років, цим стернівчанкам. Від кожної зустрічі з новою для них людиною чогось вони чекають. Вушка понашорошували, оченятами світять тобі в душу, ніби просять: «Скажи нам, чоловіче, щось таке, чого ми ні від кого досі не чули, чого ми не знаємо, а повинні знати. Що треба добрі врожаї вирощувати, це нам, товаришу, і самим ясно змалечку. Ми ж сільські, з землі годуємося. Нізвідки більше, як тільки з землі. А ти з нами одверто про життя поговори, про те, яким воно буде завтра, про на-

шу долю дівочу в цьому житті. У кожної з нас свої мрії, і ми ждемо, що прийде хтось мудріший за нас і допоможе нам розв'язати всі ті «вузлики», з якими самі ми, мабуть, не впораємося. Але той «хтось» має, очевидно, спершу завоювати наші симпатії, наше довір'я, а вже тоді влізнає, що криється за нашими посмішками чи за нашим смутком. Ми не ждемо, звичайно, готових рецептів на всі випадки, ми вже не діти, але ми юні, ми недосвідчені, ми, як губка воду, вбираємо в себе все почуте. Ми, як подільський чернозем, підготовлений для нового засіву, чекаємо... Чому ж деякі люди звертаються до нас із своїми думками тільки з високих трибун у дні свят, тільки з газетних сторінок? Буває, звичайно, що й на лан, на ферму занесе їх якимсь вітром. Що їх тут цікавить? Як сходять хліба? Чи ведеться боротьба з бур'янами та довгоносіком на буряках? Опороси. Надої. А люди? З людьми нехай мають справу місцеві товариші... Людей можна мимохідь похвалити або полаяти, можна ще поплескати по плечу і про всяк випадок прізвище того, кого поплескав, записати для звіту перед ще вищим начальством...»

Ось так приблизно розмірковував Ананій Сербін, згадуючи свою зустріч у полі з бідовими членами ланки Олени Худолій. І згадував, звичайно, своє село, свій колгосп, своє дитинство, все те «своє», що було, по суті, копією багатьох копій.

А до речі, згадував він, цікаво буває. Семен Сірничок, якого сьогодні так розмалювали перед ним дівчата, успішно вчиться і переходить з курсу на курс, а відмінниця Таїна вертається з Кам'янця-Подільського ні з чим. Можливо, їй справді їй не подобається агрономія, і Таїна лише заради батькових примх стукає в двері інституту? Якось, коли він ще лежав хворий, лікарка Чудновська несподівано заговорила про Таїну. Спитала Ананія, чи не зміг би він допомогти дівчині підготуватися як слід до іспитів хоч би у цьому році. Їй заперечила стара Нагірнячка:

— Таїна дуже красива... Заміжжя — ось її інститут, і то заміжжя неабияке. Своїх, стернівських, кавалерів вона не визнає.

Лелеки біля потічка мирно ходили в парі, вишукуючи, мабуть, найсолодше в світі їстівне — весняних жабенят. Якісь маленькі пташки крутилися в сонячній

купелі над землею, наздоганяли одна одну і, здавалось, цілувалися в повітрі, як бджолина матка з трутнем. Чорна рілля пашіла теплом, сонце вже сідало, і тепер земля була тепліша за повітря. Час від часу з далини прилітав тихий шепіт, схожий на зітхання: то, мабуть, вітерець-пустун шукав собі нічліг в очеретах.

Все наокіл — і земля, і лелеки, і небо, і хмарки з тонких волоконець, схожих на синтетичні, — гомоніло якоюсь незвичайною мовою, і тому не дивно, що скоро він забув про зустріч з Гнатом Мусійовичем Середою, про Гевела. Вдихав весну, відчував її прихід, її буяння. Дивився, дивився жадібно, і все бачилося йому не таким, яким воно було зараз, а вже зеленим, розквітлим. Озимі поблискували, грали самоцвітами. Стрілчасті паростки кукурудзи квітчали гігантський чорний килим. На горбах буйно стелилися польові, вітром сіяні, квіточки — білі, сині, жовті, рожеві. Їхня духмяність п'янила Анаїю, будила в ньому солодку тривогу.

І раптом його щось зупинило. Велика тінь заступила йому стежку. За кілька кроків хтось злякано зойкнув. А він і сам мало не скрикнув. Що з нею, з цією жінкою, яка сидить під скиртою і збентежено дивиться на нього? Звідкіля вона взялася?

Купка насмиканого сіна, невеликий оклунок, обіч нього синя в клітку кофтинка. На смуглявих руках немовля. Ага, це вона свою дитину годує, одна в полі...

Збентежений побаченим, він швидко звернув убік. Та ще довго перед ним не зникало хвилююче видіння: мати і немовля під золотистою скиртою.

Розділ восьмий

Казик Віслянський повідомив телеграмою про день приїзду і просив вислати за ним машину на станцію.

— Може, ти поїдеш? — віддав Василь Порфірович телеграму Таїні. — Дорога хороша, за дві-три години й повернешся.

До залізничної станції від Стернівки майже шістдесят кілометрів. Можна їхати через райцентр, а можна селами, а потім старим Кам'янець-Подільським трактом. Батько ще ні разу не відпускав Таїну саму так да-

леко, і вона радо погодилася. Таке довір'я до її шоферських здібностей імпонувало Таїні.

— Сама поїду?

— А чого ж? Чи, може, боїшся?

— Ні. Туди їхатиму за дня, а назад нас буде двоє...

— Тоді готуй машину. Бензину не забудь долити, а то, буває, на нулі їздиш.

О третій годині ошадкаса закрилася. Працівників пошти Таїна попередила, що після обіду каса не працюватиме.

По дорозі додому Таїна зайшла в книжкову крамницю. Вона вже давно замовляла своїй шкільній подрузі, яка тепер торгує книжками, роман Болеслава Пруса «Лялька», але та все ніяк не могла його дістати. «Ляльку» ще у Львові читала Галина Чудновська, вона розповіла Таїні про героїню роману Ізабеллу Ленцьку, яка кокетувала із самим богом, і не стільки про неї, як про «останнього романтика» Вокульського, закоханого в Ізабеллу так, як «ніхто ще ніколи не був закоханий». Що мала на увазі Чудновська, називаючи Вокульського «останнім романтиком», Таїна хотіла знати, а для цього обов'язково треба було прочитати «Ляльку».

Марина стояла на драбинці, дістаючи якусь книжку з верхньої полиці; вона була в квітчастій широкій спідниці і в тапочках на босу ногу. Покупця, для якого старалася Марина, Тая пізнала одразу, хоч він стояв до неї спиною. Пізнала й ревниво прикусила губу.

— Здрастуй, Маринко. Як моя «Лялька»? — звернулася Тая до подруги, вдаючи, що нікого більше не помічає.

Марина обернулася.

— Здрастуй. Я замовлення давно надіслала, Таїночко. Днями дзвонила в райспоживспілку, а там усе переплутали. Запланували, кажуть, п'ятдесят примірників «Лялькового театру». Я їм кажу — не театр нас цікавить, а «Лялька», а товарознавець, чи хто там він є, заспокоює мене: «Ляльковий театр» — це, мабуть, друге видання тієї ж книги, тільки перероблене і доповнене». І говори після цього з ними! Та ще по телефону. Ось хіба поїду...

— Здрастуйте, Таїно!

— О, наш хворий! — Таїна дуже ловко імітувала подив. — А я й не помітила, пробачте. Ти, Маринко, я

бачу, встигаєш! Хто не приїде, всякий тобі гроші несе, план допомагає виконувати... А в ощадкасу і не заглядають.

Ананій Сербін чомусь зняковів.

— До речі, ви, мабуть, збираєтесь в духовну академію? — блиснула очима Таїна.

Ананій тріпнув чорною гривою.

— Вам добре — у вас коси. А хто у Стернівці підстриже мене? Хіба попросити, щоб обкарнали під горщик, як бурсака?

Марина вже спустилася з драбинки і обтирала якусь запорошену книжку.

— А мені подобається, коли в хлопця довге волосся, — призналася вона, червоніючи. — До нас якось приїздив художник з Києва, Василь Іллч. Ви знаєте його чудові ілюстрації до творів Тараса Шевченка, Михайла Коцюбинського, Архипа Тесленка. Так от у Василя Іллча таке ж волосся. Ще навіть довше, всю шию закриває. І дуже благородно.

— Що кому, — погодилася з нею Таїна. І красномовно глянула в очі Ананію Сербіну. — То ви не стрижетеся тому, що так вашим... друзям подобається?

Ананій ніяковів чомусь під її насмішкуватим поглядом.

— Прощавай, Маринко, піду... До побачення... Вас, здається, друзі звуть Ань? До побачення, Ань. — Постукотіла каблучками по кахляній підлозі, але у дверях зупинилася й покликала Ананія. — Тільки на хвилинку. Ви побачите сьогодні Петра Степановича, так батько просив... — все це вона говорила голосно, для того, щоб чула й Марина, а коли Ананій Сербін наблизився, Таїна зовсім тихо закінчила: — Якщо у вас є настрої... Я запрошую вас у невелику подорож. До Корчина. Там, до речі, є хороші перукарі... Між четвертою і п'ятою годиною їхатиму повз церкву...

Він машинально подивився на свій годинник і цим, мабуть, сказав все. Таїна кинула іронічний погляд на дівчину за прилавком. «Ага! — ніби сказала вона, — завтра ти побачиш його і зрозумієш, чий смак для нього має значення».

Ананій Сербін подумав про Таїні очі. Якись вони, ніби присипані попелом, затуманені. А в окремі хвилини з-під

попелу блискають теплі жаринки, і тоді й голос у неї робиться лагіднішим.

Заплативши Марині за книжку, Ананій ще покрутився трохи в крамниці: нехай дівчина не подумає, що він кинеється зараз наздоганяти Таю. Потім, кивнувши Марині, вийшов.

Тая зникла. Он тією вулицею, що веде до її садиби, помалу піднімається вгору парокінна бричка. Далі видно чоловіка в брилі і чорну корову, яка покійно тюпає за хазяїном, помахаючи довгим хвостом. Ще далі густа курява...

А біля церковної огорожі, де він має очікувати, хлоп'ята пасуть овець і б'ють з рогаток горобців, які обсіли примітивну дзвіницю. Час від часу чути, як каміничок влучає у мідь.

Ананій жартівливо загадує: рахуватиму до десяти, і якщо хтось знову влучить у дзвін — поїду, а ні — то ні. Він лічить поволі, потім паузи все збільшуються. А хлопчачки ніби здогадалися, перестали стріляти. Знайшли щось у траві, збіглися до купи і гелготять, мов гуси. «Нічого, однаково поїду, — думає Ананій наперекір своєму ж попередньому рішенню. — Тільки треба сказати Петрові Степановичу».

Знайти його зараз нелегко, і Ананій приходить до висновку, що краще залишити записку. Можна буде пояснити свою поїздку необхідністю постригтися, дещо купити.

В «готелі» він застає Василя Дашуру. Перед юнаком аркуш ватмана, фарби. Василь зліг грудьми на стіл і малює.

— Карту ґрунтів кінчаєш?

— Тільки починаю. Це ж земля однієї бригади. Та й то дані неповні. Дуже з аналізами ґрунтів район тягне.

— Гадаєш, матимуть карту, то вже обов'язково нею і керуватимуться? Це в тебе Богодарівка, здається?

— Богодарівка.

— Тамтешній бригадир грає картами з іншої колоди. Ти ж знаєш?

— Нічого. Він не вічний в Богодарівці, а наша карта вічна. Тут усе як на долоні. Ось, наприклад, чорнозем... І ось — теж чорнозем. Тут з року в рік буряк родить, а тут хоч не сій. В чому секрет? А карта все знає, все

може тобі відкрити. І тоді, хазяїне, дивися: або давай землиці те, чого в ній не вистачає, або сій іншу культуру. Добру справу Нагірняк затіяв, заводячи такі карти. Без них, можна сказати, агроном працює наосліп.

— Цікаво, в Америці є такі карти? Я щось не чув. А там же хліборобство на дуже високому рівні.

— Здається, нема. Багатьом і багатьом фермерам не під силу своїм коштом все зробити. Фермер сьогоднішнім днем живе, прибуток його над усе цікавить. А що земля виснажується, яке йому діло. Я ось читав недавно статтю міністра нашого. Він і про плюси їхні одверто пише, і про мінуси. А ось такий плюс,— Василь Дашура любовно провів рукою по ватману, що лежав перед ним, — такий, мабуть, буде тільки у нас. Як тільки призначать мене у колгосп чи радгосп — я обов'язково з карт почну.

Ананієві подобався запал Василя, він і сам багато думав про свою майбутню роботу: досліди з фосфоритами були лише першим кроком.

За відчиненим вікном почувся сигнал автомашини. Ананій згадав голубу «Волгу». Зараз було пів на п'яту.

«Сказати Василеві, куди і з ким я їду?» — замислився Ананій.

— Може, ти перекусити хочеш? У нас є кисле молоко.

— А що ж, давай. До себе я вже не встигну. Ага, я й забув тобі сказати, Василю. Мені треба в район з'їздити. На пару годин. Підстрижуся трохи, куплю шкарпетки... Скажеш Петрові Степановичу.

Дашура скоса глянув на Ананія.

— Тоді наїдайся добре, — всміхнувся він, ніби про щось догадуючись. — А чого так раптово?

— Машина... майже порожня. Туди і назад. Така нагода не часто буває.

Дашура поставив перед ним кухоль з молоком, білу хлібину. Відсунувся трохи з ватманом.

— На вантажній машині?

— Ні. На легковій.

— Кажуть, в райцентрі дівчата — во!

— Вони скрізь — во! Стернівських тобі, Василю, мало?

— Стернівські само собою. Але ж вони зараз зайняті. З ранку до ночі у полі, а в «раю» — інтелігенція... Як

нема кіно або танців — вмирають від нудьги. Розвідай усе як слід.

— Для такої розвідки я, Васю, не підходжу, ти ж знаєш.

— Ого! Нащо ж тобі карі очі, нащо чорні брови? — проспівав Василь Дашура. — У тебе, Ань, чудовий підхід до дівчат. Ти їх ніби не бачиш... Я зустрінуся, скажімо, з такою, як Таїна, і тану, наче віск. По мені відразу знати, що капітулюю. А Таїні це не цікаво. Вона завойовувати хоче...

— Таїну краще не чіпати в наших дискусіях.

— Ну, добре, добре. Одягайся і не думай, що Василь Дашура тобі заздрить.

«Чому він «шиє» мені Таїну?»

Хлопчики під церковним парканом запускають «супутника» з дерев'яної тринogi. Нова гра. Він хоче прослизнути у двір церкви так, щоб на нього не звернули уваги. За брамою ніхто його не бачитиме, можна буде спокійно чекати. Таїна може приїхати зараз, а може і через годину. «З четвертої до п'ятої», — так, здається, сказала вона.

Церковний двір великий і порожній. На паперті спить чорний з білим носом кіт. В піддашші вовтузяться горобці: мостять кубельце. Інколи вони, мабуть, забувають про свого ворога і цвірінькають надто голосно, сваряться. Кіт тоді починає ворухити хвостом, смикає вухами, але так і не прокидається. Сон йому солодший.

Ананій сідає на камінь. Він теплий, нагрітий сонцем. Церква стоїть на горбі, і вся її кругла садиба, як велика чаша над селом. «Підходяще місце для клубу, — думає Ананій. — В центрі Стернівки, поряд з дорогою. Краще не знайти. Шкода, що для стадіону площі тут мало, а то був би цілий культурний комбінат...»

Чомусь Ананій згадує свою кучму. «Як хтось з віруючих наткнеться на мене, подумає, що новий піп». Йому стає смішно від цієї думки, і раптом він бачить над штахетником дитячі обличчя. За ним, виявляється, стежать пастушки. Тьху, чорт! Вони вже взяли його на мушку.

Ананій вийшов з двора, і хлопчиків ту ж мить як вітром здуло з паркана.

А машини все нема. Ананій постояв ще трохи, а потім подався шляхом. Якщо Таїна взагалі з'явиться, то вона підбере його.

Хвилини п'ятнадцять-двадцять крокував він, залишивши позаду і село, і місточок. Далі дорога йшла вгору, серед глиняних круч з видзьобаними в них маленькими і великими отворами, схожими на оселі земляних шпаків або на барлоги. В місцях свіжих обвалищ видно геологічну структуру стернівських горбів — чорнозем, глина жовта, глина червона, зеленкуватий глей... Нижче, як знав Ананій, лежить шар зернистого піску, і в ньому, ніби для того, щоб здивувати і порадувати людину, вкраплені коричневі ядра, міцні, мов чавун. Це фосфорити. Родючий камінь. В глибоких ярах такі ядра самі викочуються з круч, їх збирають дітлахи, бавляться ними, називаючи ядра колобками. Один з викладачів організував два роки тому студентську експедицію, і вони за день назбирали їх сотні кілограмів. Відтоді фосфорити полонили уяву Ананія, він присвятив їм дипломну роботу... І тут, в Стернівці, і по інших селах земля ховає неоціненні скарби місцевих мінеральних добрив. Розріз ґрунтів, що розкрився зараз очам Ананія, дуже схожий на той, що під Дунаївцями, де вони побували з експедицією... Він добре собі пригадує...

Ананій озирнувся на село. І побачив «Волгу», яка притишила хід перед містком. Він хтозна-чого захвилювався.

Порівнявшись з Ананієм, «Волга» зупинилася.

Таїна гримнула дверцятами.

— А ви недалеко втекли. Я думала наздогнати вас десь аж за Щасливим.

У Таїни настроїй хороший. Вона веде машину без напруження, граючись. Похитується разом із стерном, ніби вона й машина — одне ціле. Стовпи миготять все частіше, швидкість збільшується, ось наздогнали воза, поруч з кобилою — лошатко. Та коли Ананій обернувся, щоб глянути, чи не це лоша рятував, бува, Петро Степанович Нагірняк, і лоша, й віз уже темніли вдалині невиразними цяточками.

— План такий... Я спершу одвезу вас у перукарню, а сама заскочу до знайомих. Поїзд приходить о десятій, часу на все вистачить. І в бібліотеку встигну, і хороший фільм подивимося. Не заперечуєте?

— Ви згадали про поїзд? Чи мені причулося?

— Хіба я вам раніше не сказала? От забудько! Київським іде наш кіномеханік, ви його знаєте.

— Трохи...

— Казик Віслянський виконував у Києві деякі мої доручення. Ми повинні зустріти його на станції.

— Ви маєте на увазі Снігури, чи є ще інша станція?

— Снігури...

Ананій сидів поруч Таїни і відчував то її плече, то руку. На крутому повороті його потягло вліво і притисло до Таї. Ананій схопився за дверцята, відсунувся.

— Вас не загойдує в машині? — поцікавилася дівчина.

— Здається, ні. Сам не знаю, бо мало їздив.

— Казика загойдує. Я возила його в сусіднє село. Дорога, наче на Кавказі: то вгору, то вниз. Дивлюся, а мій пасажир блідий як смерть.

— Це ще нічого. В автобусі, яким я їхав у Вінницю, міліціонера так загойдало, що довелося зупинку робити. Вірите, не міг, бідака, на ногах триматися.

— Може, він добре випив? П'яного і в бідарці нудить.

— А ви звідки знаєте такі подробиці? З власного досвіду? — пожартував Ананій.

— Батько раніше полюбляв гірке, — призналася Таїна. — Це він зараз такий. Хвороба од чарки відучує.

— Що ж у нього за хвороба?

— Діабет. Пити йому дозволяють чайок, і то без цукру.

— Погано... Я солодке люблю.

— І я. За двох стараюся. Скільки порцій морозива ви можете з'їсти? Мабуть, дві-три, як нормальна людина. А я — п'ять! Не за день, ні, за одним присідом. В Стернівці морозивом не торгують, а жаль...

— Я теж люблю морозиво. Між іншим, інколи снідаю так: порція вершкового морозива і свіжа булка.

— Я одного разу жартома запитала в лектора: скажіть, при комунізмі і в селах торгуватимуть морозивом? Наш секретар комсомольський викликав мене тоді на комітет. Знай наших!

Ось так невимушено розмовляли вони, легко перестрибуючи з однієї теми на другу, з однієї дрібнички на іншу. Таїна, наприклад, згадала, що її тітка пече дуже смачні маківники, а він похвалився маминими «п'яними» вишнями та пиріжками з горохом, якими його частує Нагірнячка.

— Це тоді вона постаралася, коли лікарка гостювала у вас? — якимось підозріливо зиркнула на нього Таїна.

Ананій похолов. Думка про те, що Галина Чудновська, можливо, поділилася з подругою і тією таємницею, про яку Ананій волів би ніколи не згадувати, налякала його, відбила охоту продовжувати розмову...

Околиця Корчина мало чим відрізнялася од звичайного села. Такі ж низенькі будинки за парканами, колодязі. Тільки людей більше, особливо тепер, коли скінчився робочий день. Кури гребуться серед шляху, хоч обминай їх. Зате угорі на дротах висять дорожні знаки — три в ряд: «Зупинятись не можна», «Тракторам — заборонено», «Увага — школа». Стріли на розі показують напрямки — на станцію Снігури, на Кам'янець-Подільський... Знаки свідчать, що Корчин — це не другорядний населений пункт, а містечко, майже місто, і порядок тут нічим не гірший, як у самій Вінниці. За спиртовим заводом, над котрим висять уже без дротів, а самі по собі клуби чорного диму, — ставок з греблею, міст. Ним в обох напрямках ідуть та й ідуть люди — одні в крамниці, які видніють попереду, інші з повними кошиками і «авоськами» назад, на околицю.

В одному місці, зразу за мостом, юрмляться жінки. Щось там зацікавило їх. Таїна звертає на невеликий майданчик.

— Хочете поворожити? Приїжджим — поза чергою...

— Циганка? — без особливої цікавості запитує Ананій. Він усе ще не може заспокоїтись. Отой Таїн натяк про Галину Чудновську викликав у ньому почуття сорому.

— Ні. Та ось ідуть самі подивіться. Цікаво.

На квітчастій хустці, кинутій просто на землю, сидить рудоголова, з рябим обличчям жінка. На колінах у неї скринька та біла морська свинка. Жінка то гладить свинку худою рукою з металевим перснем на пальці, то піднімає свинку і зазирає їй в червоні колючі очиці.

— О, ти в мене розумний, Ціцерон! Ти знаєш усе на світі, що було, що буде і чого не буде, — лепече жінка монотонно і завчено. — Скажи оцій красуні, — ворожка підносить Ціцерона до смуглявої дівчини, яка тримає новий віник, і та аж жахається, — скажи їй усю правду, а вона нам дасть карбованця. За карбованця, Ціцерон,

тільки за одного карбованця. Більше нам з тобою не треба. Красуня погано спить, все думає, думає, чи не одурить її наречений, а хто це знає, крім тебе, Ціцерон? За карбованця, за одного карбованця!

Карбованець увесь час на язичі у ворожки, вона п'яленька і тому, мабуть, не робить таємниці з того, заради чого тут сидить.

— Ну, Ціцерон, подивися, кому б ти насамперед поворожив. Вибирай... — Ворожка вже помітила, що дівчина з віником розв'язує вузлик нової хусточки. — Ось ця красуня хоче знати свою долю, Ціцерон. Давай, красуне, карбованця, не шкодуй. За карбованця дім не збудуєш і машину не купиш. Що таке карбованець? Тьху — і нема, — вона сплюнула в пилюку.

Хтось пробивається вперед, відштовхує дівчину. І це прискорює справу — смуглява віддає гроші ворожці.

— Ти загадала щось? Ось так тримай біля рота гроші і загадай... — навчає ворожка. — Тепер давай. Тягни, Ціцерон.

Свинка нюхає гроші, потім нюхає білі конвертики в скриньці. Один бере зубами. Ворожка одразу ж хапає конверт, а Ціцерона цілує у вусату мордочку.

Ананій бачить, як тремтять руки у дівчини, котра розгортає «свій» конверт. Задумано, очевидно, щось важливе, і їй трохи лячно. А що, коли відповідь буде не та, якої ждеш!

— Читай, читай, — просять дівчину. — Що там обіцяє Ціцерон?

Молодичка, яка стояла поряд з нею, глянула на папірець і невдоволено знизала плечима:

— Знову те ж саме. І мені вчора була така відповідь.

— Та ви прочитайте. Все ж цікаво! — чуються голоси.

Котрась з жінок бере в неї папірець і читає:

— «Вы хотите иметь свой жизненный интерес. Но вы сами виноваты».

— Голосніше! Тихше ви, сороки!

Жінка ще раз читає.

— А далі? Чи ото й усе?

— Як бачите, одно, два, три... Десять слів. По гривенику, виходить, за слово! Недорого! І все ясно — «сами виноваты», — кепкує шупленький чоловік у синьому

кітелі з емблемою зв'язківця на петлиці. Це листоноша, в сумці у нього повно газет, журналів.

Обличчя в дівчини розгублене. Може, вона засоромилася, тому що на неї дивляться, як на дурненьку, а може, її збентежила туманна Цицеронова відповідь. Як розуміти ці слова: «Вы сами виноваты»?

— Ось так у нас в райцентрі на кожному кроці, — підтримує його Таїна. — Міліція штрафує шофера, що не там зупинився, а ворожки ніхто не бачить. Хоч би Остап Вишня приїхав та розпісочив кого слід.

— На жаль, Остап Вишня вже не приїде. Він помер. Таїна почервоніла.

— Невже? А я кілька днів тому його гумореску в газеті читала. Наче тільки-но написана, — виправдувалася вона.

Проїхали ще метрів п'ятсот. Ананій побачив перукарню.

— Ось тут можете залишити мене, товаришу шофер. — Будь ласка.

Зустрілися вони, як і домовились, рівно через годину. Побачивши її, Ананій здивувався. Таїна прийшла в скверик в іншій одежі. На ній не синя сукня, в якій була досі, а сірий елегантний костюм. Жакетка з чорним оксамитним комірцем, на кишеньках тонкий чорний рубчик. Туфлі нові, на корковій підосшві, панчохи капронові. Одразу й не впізнаєш стернівську Таїну.

— Підвів нас Казик Віслянський. Не знаю, що й робити, — мовила дівчина.

— А саме?

— Поїзд, виявляється, приходять таки о десятій, але не вечора, а ранку.

— І це він сидить на станції, ваш Казик?

— Мій? Ну добре, нехай мій... — Таїна лукаво всмінулася. — Ось його телеграма: «Виїду двадцять сьомого». Двадцять сьоме сьогодні, якщо я не помиляюсь. Даремно, виходить, ми поспішали.

В кінці вулиці виднілася фасонна огорожа і біла ажурна арка. За нею темніли великі дерева, якісь гостроверхі павільйончики. Двоє велосипедистів — хлопець, а за ним дівчина — повернули під арку.

— Вам обов'язково сьогодні вертатися додому? — несподівано спитала Таїна.

Ананій зрозумів, що сама вона залишається. Це зно-

ву спантеличило його, як і те, що вона десь переодягалася.

— Ганяти сюди-туди машину недоцільно. До того ж, скоро стемніє.

Таїна ще сказала йому, що їй час від часу доводиться залишатися в райцентрі. Різні справи — службові й особисті — затримують. буває до ночі. В таких випадках вона ночує в знайомих. У них вона й деяку одягу свою тримає.

— Хочеться ж інколи й пофасонити, — кокетливо призналася дівчина.

— А тато ваш не буде тривожитись?

— З якої б це речі! Хіба я маленька?

Ананій вже кілька разів зупинявся в корчинському готелі і подумав тепер, що для нього місце там завжди знайдеться. Чому б, справді, не залишитися? Вони підуть в кінотеатр або в Будинок культури. Корчин — не Стернівка, тут щовечора щось буває.

— Так ви залишаєтесь? — ще раз спитала Таїна.

І він, осмілівши, погодився.

Розділ дев'ятий

Після тісного кінозалу, де вони чесно відсиділи майже дві години, ні разу не всміхнувшись, хоч демонструвалася нібито комедія, Ананій і Таїна не відчули одразу, що ніч вогка, холодна. Жадібно вдихали вони свіжість, занесену вітрами з прибузьких лук на кам'яні вулиці містечка, прислухалися до приглушеного кумкання під містком — мабуть, хтось потривожив банькатих в ставку.

...Вони трималися за руки, як діти. І ось уже п'яту годину підряд вони були вкупі. Обідали в чайній, ходили в бібколектор, до бібліотеки. Замість «Ляльки», якої районна бібліотека не мала, Таїні порадили «Дженні Герхардт». Вона узяла. У Таїни, виявилось, є абонемент, її тут знають.

В кінокомедії, яку вони дивилися, сюжет дуже простий. Дівчина після закінчення консерваторії їде працювати на село, створює там хор і оркестр. Міський жевжик переслідує її своїм залицанням, але дівчина не піддається ні на які його спокусливі обіцянки. Її серце належить секретареві райкому партії — дуже красивому,

дуже розумному і дуже іконописному позитивному героєві. Все кінчається тим, що секретар, який, до речі, чудово водить машину, перестриває кохану в полі і веде її в золоті колосисті хліба. А секретарська «Победа» самотньо стоїть на дорозі, кинута хазяїном, непотрібна.

Іншим разом Таїна, мабуть, «розпісочила б», як вона висловлюється, фільм в пух і прах, але це якби з нею поруч була Галина Чудновська. Галина любить фільми, де все кінчається щасливо, «не так, як у житті». Та вона залишилася у Стернівці і гадки не має про те, з ким і де Таїна... І Маринка з книжкової крамниці теж нічого не знає... Що, цікаво, подумала б вона про Таю, побачивши її з Ананієм?

Та яке їй діло, зрештою, до них! В Чудновській є друг у Львові, а Маринка... біля неї упадає Гриша Кутковець — тракторист і капітан футбольної команди. Нехай же обмежуються дівчата своїми кавалерами.

Центральна вулиця добре освітлена, ліхтарі на кожному стовпі. Біля дверей чайної топчуться якісь молодики, але їх уже не впускають. Тільки звідти по одному, по двоє виходять любителі пізньої вечері, розмовляють голосно, збуджено, а може, то тільки здається, бо вночі всі звуки ніби посилюються.

— А мені пити хочеться, вмираю, — забачивши двоповерховий будиночок чайної, признається Таїна.

Ананій конфузиться — адже він нічим не може Таїні допомогти. Чайну закрито.

— Може, підійдемо до готелю. Я винесу.

— Тоді вже краще розшукаємо колонку, деь вона тут поблизу. На тім боці, здається.

Вони неквапно переходять широку забруковану вулицю і справді натикаються на чорну чавунну колонку.

— Цур, перша!

Таїна нахиляється, припадає губами до труби. Ананій натискає важіль. Щось хрипить в колонці, булькає, і раптом вода з силою прискає Таїні в лице.

— Пробачте, Таїно. Це я винен.

— Помалу, — просить Таїна, вона знову нахиляється і чекає. І все повторюється. Напитися неможливо. Горловина в колонці надто широка, тиск великий дуже.

— Пийте з жмені, — радить Ананій, не відпускаяючи важеля.

Вода розтікається широкою чорною плямою по тро-

туару, спадає з нього на бруківку. Таїна п'є з жмені, ніяк не вгамовує спрагу. Потім вони міняються місцями — п'є Ананій.

Од темного будинку з ганочком і якоюсь вивіскою до них хтось наближається, кульгає, постукуючи милицею. Мабуть, сторож.

— Ви що, забавку собі знайшли? — ще не дійшовши, починає лаятися він. — Я ось міліцію покличу.

Голосистий, настирливий сюрчок розпанахав нічну тишу. Таїна хапає Ананія за руку.

— Ну його. Ходімо звідси швидше. — І не йде, а біжить, тягнуци юнака за собою.

— А чого боятися... Що він нам зробить? — заспокоює її Ананій, хоч і сам наполоханий.

Хвилини через п'ять вони зупиняються біля великого магазину з освітленими вітринами. За склом ламані неонові літери: «Галан-терея».

— Ось вам і перша нічна пригода! Покаєтеся, що зі мною зв'язались. Я така! — дратує вона Ананія.

На склі вітрини бісер дощу. В окремих місцях водяні порошоки злилися, перетворилися на краплі. Ось-ось вони одірвуться, впадуть на підвіконня, на землю. Ананій піднімає очі в небо. Там клубочаться попелясто-чорні, болотяні хмари.

Як прикро, що погода змінилася і ніяких інших пригод, крім того, що вони мають таки намокнути, вже не передбачається.

— Ваші знайомі далеко звідси?

— Знайомі? — не розуміє його Таїна.

— У яких ви ночуете?

— А! Ні, зовсім близько. За парком. Бачите ланцюжки вогнів — то вхід в парк. Підемо навпростець. — Таїна підставила жменю, ніби хотіла пересвідчитися, що дощ падає не лише на вітрину. — І звідки він взявся, поганий!

— Що було плащ прихопити, — бідкається Ананій, жалюючи себе, а ще більше Таїну. Вона здригнулася, почувши далекі розкоти грому.

Парк зустрів їх темрявою, хрускотом і потріскуванням, сумовитим шумом вітру в соснах, що нависли над алеями. Тут пахло хвоєю і чомусь грибами, хоч пора їхня ще не настала. Десь далеко між стовбурами дерев видніли світлі, перехрещені чорними смугами вікна.

Ліворуч од них скрикнула — може, уві сні, а може, в біді, захищаючись од хижака,—якась пташка. Таїна знов здригнулася.

— А ви самі не побоїтесь вертатися в готель? — Дівчина трохи притишила ходу. — Є інша дорога, і там ліхтарі.

— Кого мені боятися! Я все ж таки третій спортивний розряд маю. Не вірите? — Ананій міцно стиснув руку дівчині, демонструючи, який він сильний. Таїна аж присіла.

— Тепер вірю... З вами справді жарти погані.

Йому почулася іронія.

— Ви гніваєтесь?

Вона не випручала руку, тільки зітхнула. Йшли все повільніше, і раптом Ананій відчув, як вона прихилилася до нього. Вогке її волосся залоскотало йому шию, лице, вона притаїлася і, здавалось, зовсім не дихала.

Напевне, вони самі не помітили, коли зупинились. Світла пляма вікна все ще була далеко, а навкруг них темрява стала такою густою, що її можна було, напевне, помацати, як річ цілком матеріальну.

І ось у цій пекельній темряві грозової ночі Ананій на мить побачив лице Таїни. Воно було задумане, прекрасне, з очима, сповненими покірної ніжності. Можливо, несподівана блискавка була причиною цього дива або, можливо, Ананій лише збудженою своєю думкою побачив Таїну, як бачимо ми когось уві сні, — він сам не міг би цього сказати...

Що ж, він і раніше інколи цілував дівчаток-ровесниць. Відповідав і на поцілунки Галини Чудновської тієї ночі... Але те, що сталося з ним зараз, у цьому припишклому в передчутті бурі парку, ні з чим не можна було порівняти. Він втратив здатність мислити, втратив почуття часу, і тому, мабуть, коротка мить здалася йому вічністю.

Ні, він і потім, коли вони поволі рушили далі, не питав себе — то любов чи щось інше. Яке йому, зрештою, діло, як це в людей називається!

Дерева розступилися. Не одно, а кілька вікон уже ясніли попереду, а в тьмяному світлі, яке лилося на вулицю, поставали силуети будинків з другими поверхами, схожими на великі голубники. До одного з таких будинків Таїна підвела Ананія.

— Ось я і дома, — тихо сказала дівчина.

«Як швидко!» — здивувався Ананій: дуже не хотілось розлучатися з нею.

За парканом щось дріботіло, вицокувало — здавалося, там стоять перевернуті ночви, і це їх узяв на приціл дощ. Таїна просунула в щілину руку, хвіртка відчинилася. У дворі було світліше, скляна веранда осявала велику частину садиби. Ананій розгледів цегляні доріжки, стіл і дві садові лави, «Волгу». «Почекайте хвилинку», — мовила Таїна й пішла до скляних дверей, залишивши його біля хвіртки.

Мабуть, вона подзвонила. В глибині веранди з'явилася якась постать, чиясь тінь гойднулася на білій стіні — незграбна, кострубата. В міру того, як людина помалу наближалася до дверей, тінь все зменшувалась, зменшувалась, і ось Ананій побачив сухенького дідугана з гострими вусиками, які своїми кумедними кінцями лізли вгору.

— Ти вже, мабуть, спав, Станіславе?

— Де там. Хіба в таку ніч заснеш. У мене кості — той же барометр... — Він ще щось сказав Таїні, але Ананій не розібрав слів, бо двері за ними зачинилися.

Дві тіні на веранді метнулися й зникли. І одразу ж засвітилося вікно, яке виходило на вулицю. За тюлевою фіранкою — широколиста пальма. Крім неї та зеленого абажура вгорі, нічого більше не видно. Ось блиснуло ще в одному вікні, поруч. Це, певно, кухня. Ось Тая взяла кухоль, припала вустами до нього. Пила довго, наче смакувала щось особливе, солодке.

Спершу світло погасло в кухні, потім в кімнаті з пальмою. Минуло ще кілька хвилин. — і вона на порозі.

— Добраніч, Станіславе. Я пішла, — і Таїна тягнеться вільною рукою, вимикає світло. Зникає веранда, все поглинає чорна прірва ночі.

За мить вона вже знову опинилася біля Ананія.

— Ідїть за мною. Треба перечекати дощ, — чує він Таїн шепіт. — У нас нагорі нікого...

«Чому вона сказала «у нас»? — Ананій вже й раніше помітив, що вона серед ночі ходила з кімнати в кімнату як господиня, а не гостя. — Чий це будинок?»

— А може, я все ж піду в готель? — протестував Ананій невпевнено.

— Який ви... Треба слухатися старших, — взяла його за руку і потягла за собою.

— Я завдав вам багато мороки.

— Тихше... Хвилинку терпіння... — Тая намацує двері, цокає ключем. Круті східці, потім коридорчик з низькою стелею. Тая тут зупиняється, вмикає світло.

— Внизу було б зручніш, звичайно. А тут у мене, як у похідному наметі Суворова під час Альпійського походу...

«У мене?»

Справді, з усього видно, що кімната, до якої вони потрапили, дівоча. На низенькій тахті, накритій китайським голубим килимом, розкладено подушечки — тут і червона, і зелена, і навіть чорна з жовтою квіткою посередині, схожою на соняшник. На спинці плетеного крісла — байковий халат, під кріслом теплі капці. А в кутку на столику, там, де звичайно мав би стояти радіоприймач, сидить, прикривши ноги широкою чорною в блискітках спідницею, велика лялька. Вона у віночку, мов наречена, з голубими здивованими очима, які зараз дивляться на Ананія. Лялька, здається, от-от заговорить до нього. Може, спитає, чому це він такий невічливий, не привітався з нею.

Вище, над лялькою, овальне дзеркало. В ньому Ананій бачить Таїну і себе. Вигляд у нього досить чудернацький: піджак обвис, волосся злиплося.

Таїна швиденько прибрала на тахті, на вішалці, щось сховала. В кімнаті все було так, наче ніхто ніколи, крім неї самої, сюди не заходив, і ось неждано-негадано довелося приймати гостей... Їй ніяк не вдається дотягнутись рукою до пічної затулки, де сохнуть білі капронові шкарпетки, сохнуть, можливо, ще з минулого року, бо навряд щоб у цьому молода хазяйка їх носила — тільки ж квітень місяць.

У Таїни в душі таке ж сум'яття, як і в Ананія. І тому, мабуть, вона не відразу запрошує його сісти. Ананій стоїть ні в сих ні в тих, розгублено поглядаючи на свої мокрі черевики. Вона теж промокла, але вже скинула і модельні туфлі, і сірий костюм, коли була внизу. На ній легенький злинялий сарафан з ситчику, який дома в Ананія називали «персидським». На ногах легкі сандалети. Чого вона мовчить? Може, кається, що не відпустила

його зразу? А може, взагалі... Ананій відчуває — ще трохи, і він кинеється навтіки, і так, мабуть, буде краще, ніж гра в мовчанку, ніж непевність, яка, мабуть, не випадково сковує їх обох. Вони як ті діти, що нашкодили і самі зрозуміли це, але ніяк не здогадаються, щоб тепер робити.

— Ось вам крісло, Ань. Доки ви будете стояти? — Таїна сердиться, немовби вона вже не вперше говорить йому про це.

Він сідає. А Таїна кидається затирати підлогу постілкою. Ще одна пауза, ще одна втеча від чогось...

Та годі, невже це ті самі Ананій і Таїна, що за годину перед тим стояли в парку під набряклими деревами, забувши про все на світі? Кого і чого вони соромляться? Невже самих себе, невже своїх почуттів? Чи, може, своїх вчинків? Зрештою, нічого, здається, надзвичайного не сталося. Якщо це кохання...

Якщо?

Але хто може сказати Таїні напевне: «Ти любиш його», коли вона сама собі цього сказати не сміє. В їхньому німому освідченні багато почуття, але, певно, цього замало. І потім — все це сталося так несподівано для обох.

Звідки знати й Ананієві, що вродлива Таїна не з пустої примхливості звіряє на ньому силу своїх дівочих чарів...

У темряві глухо й сердито рокоचे грім, знову двічі підряд спалахують блискавки за вікном, і лампа під зеленим абажуром двічі моргає, наче і вона вміє щось відчувати. У відчинену квартиру вривається холодне повітря.

— Ну хіба ж можна іти зараз в готель, — переконує його Таїна, хоч він нічого такого їй не говорить. Дівчина вгадує, чим її гість заклопотаний. — Хіба ви ось такий поїдете на станцію? А я вас трохи підсушу, — пробує жартувати вона.

Справді, як же їхати в мокрій одежі? І ніхто, крім Таїни, не зможе допомогти йому.

Йому хочеться знайти виправдання цього нічного візиту в дівочу кімнату. Ні, зовсім не той несподіваний, як нинішня гроза, поцілунок відкрив йому двері мансарди... Не можна давати волю своїм почуттям, своїм жаданням, — ні він, ні вона на це не мають ніякого права.

Одного разу він уже зробив щось подібне й відтоді самого себе соромиться...

Таїна клопоталася біля грубки. Тут давно вже, мабуть, ніхто не розпалював, в кімнаті було холодно й вогко.

— Нам доведеться іти по дрова. У вас є сірники?

— Подождіть, Таїно. Йй-бо, нічого не треба.

— Ви знову своєї. Я тут хазяйка, слухайтеся ж мене, — жартівливо тупнула вона ногою.

В коридорчику Таїна накинула на Ананія якусь куцу ряднинку, а сама залишилася, як була. Він помітив і запротестував:

— Ні, так не пушу. Одягайте і ви щось.

Вона одразу скорилася його вимозі.

Надворі шуміла злива. Здавалося, море котить та й котить на них розбурхані хвилі. В небі шугали, вигиналися серпами блискавки. Чорні кошлаті хмари, безлисте верхівіття дерев, горбаті дахи будинків. Ні одне вікно ніде тепер не світилося. Тільки їхня мансарда посилала у простір кілька променів, нагадуючи негаснучий маяк.

Сірники прискакали сіркою і не хотіли займатися. Нарешті Таїні пощастило знайти сухіший. При факелі, зробленому з цілої газети, Ананій встиг набрати дров. Убрід подолавши залите водою дворище, вони повернулися в мансарду.

Давно не топлена грубка диміла. Стоячи біля неї на однім коліні, Тая дмухала на кволий вогник. Щоки її то надималися, то опадали. Вся вона була в напрузі, ніби вийшла на старт, навіть рукою спиралася об підлогу, як бігун. Він бачив смугляву шию і повне плече з трохи світлішою шкірою. В плече в'їлася тоненька стьожечка сарафана, і він подумав, що там Таїні, мабуть, болить.

Поглядаючи на Таїн халат, у який йому було наказано переодягнутися, і на неї саму, Ананій Сербін знову відчув якусь роздвоєність. Йому раптом заманулось підкрастися тихо до дівчини і поцілувати в голе плече. І тут же він сказав собі, що це було б підлістю. Він то заплющував очі, щоб не дивитися в її бік, то знову крадькома позирав на Таїні руки і згадував нічний парк і те, як Тая цими самими руками його обіймала.

«Але чому там, в парку, можна, а тут — ні?» — противився Ананій власному сумлінню.

Таїна відчула, що він поруч, тільки тоді, коли під

Ананієм скригнула мостина. Повернула до нього лице, воно у неї втомлене, очі якісь маленькі, червоні і в сльозах.

Ананій завмер, вражений.

— Дим... Ідучий, як цибуля, — поскаржилася Таїна, всміхаючись до нього крізь сльози. — Ану, ще ви спробуйте.

Вона була пречудова у своєму довір'ї до нього...

Шматочки березової кори, підсунуті під дрова, тліли, в піддувало просипалися бісерні жарини. А дрова — сухі, чудові дрова, тільки-но принесені, — поробилися чорними, ніби вони лежали не в грубці, а в смолокурні.

Хоч-не-хоч треба кочегарити. Він з усієї сили подув на дрова. Набирав повні легені і дмухав... Скоро в топці зовсім потемніло, а в піддувало впали останні іскорки. Ананій скептично шморгав носом.

— Бензинчику б трохи...

— О! В машині є запасна каністра! — зраділа Таїна й одразу ж замовкла. Мабуть, згадала, що там діється надворі. — У крайньому разі можна буде принести, коли так не розпалимо, — вже без особливого ентузіазму додала вона. — Підпалить-но ще цей журнал...

Але й журнал нічого не дав. Сторінки спершу жарко спалахнули, але як тільки в грубці заklubочився дим, — пригасли.

— Тяги нема, от у чому річ, — авторитетно заявив Ананій і, насумривши чоло, почав пригадувати, що робили вони в гуртожитку в таких випадках. Інколи рятував звичайний чобіт, ним користувалися замість міха, як роблять цигани. А як і чобіт не допомагав, тоді... тоді... — Ананій зажмурився, перенісся думкою в свою восьму кімнату з вікнами на річку Смотрич, яка в'ється вужем десь внизу в кам'яному каньйоні гранітних і вапнякових нашарувань. У восьмій верховодив білобровий Вадим Собакар, а той знав, як собі зарадити у всякій біді. Собакар втручався лише тоді, коли всі інші вже пасували. «Вас іст дас?» — частенько чувся його верескливий голосок... Хлопці так і прозвали хлопця Васісдасом, — все ж краще, ніж Собакар... Так от, Васісдас — що він зробив би зараз на місці Ананія Сербіна?

«Боже, який я телепень», — засяяв раптом, як солдатський гудзик.

Ананій узяв крісло і, застеливши його журналом,

поліз до півної затулки. Обмацав її, поруч знайшов те, що шукав. За мить витяг одну цеглину й обмацав рукою чорний отвір. Ананій підпалив газету і всунув факел в отвір. Вогонь вихопився назовні, лизнув руку Ананія. Та враз папір втягло в каглянку, і він запалав ще яскравіше.

— Тепер буде повний порядок! — заспокоїв Таїну Ананій, вживши, між іншим, тих самих слів, яких вживав Васісдас.

І справді, березові дрова невдовзі затріщали, загомоніли весело наперекір зливі, і з відкритої грубки по кімнаті пішло пахуче тепло.

— Ви геній, — жартівливо поздоровила його Таїна. — Але і генії інколи підкоряються звичайній жінці. Про це я десь читала. Так ось вам халат, можете вийти в коридор або залишитися тут. Переодягайтеся, а ваш костюм ми повісимо навпроти вогню...

З коридора він довгенько не повертався, і в Таїни вже майнула здогадка — чи не втік він, бува, в свій готель. Але ні, Ананій, нарешті постукавши, як і годиться джентльменові, з'явився перед очі Таїни. Метаморфоза виявилася настільки оригінальною, що Таїна, глянувши на Ананія Сербіна, завмерла в якомусь заціпенінні, а за мить пирснула і зайшлася веселим сміхом.

В коридорі дзеркала не було, і тепер Ананій уперше побачив себе...

Якби не грім та не злива, дідуган, що спав унизу, почув би, як «хтось» на два голоси реготався цієї гупої ночі в мансарді, і, може, він не раз і не два перехрестився б і прочитав оченаш.

Потім Ананій ще «розійшовся» — він до голубого халата додав нічні капці, дарма що вони не налазили на нього. Ходив по кімнаті, наче балерина, на самих пальцях... Нічого не вдієш — треба ж і туфлі, і шкарпетки сушити.

Так вони, нарешті, остаточно призвичаїлися до обставин, у які потрапили, і вже не відчували ні замішання, ні, здається, схвильованості, породженої тим несподіваним поцілунком у парку. Розмовляючи про те, про се, дочекалися, що одяг протрях, і Тая заходила біля нього з праскою. Потім, вирядивши Ананія в коридор переодягтися, відчула, що очі в неї злипаються. Вона піді-

йшла до канапи, вище підсунула подушечки. Вмостилася скраєчку і стала чекати.

Ананій постукав, але йому не відповіли. Тихенько відчинив двері. Тая на тахті й не ворухнулася. Він побачив себе у дзеркалі: костюм лежав добре, побоювання були марні — Тая вміла прасувати чоловічі костюми. Комірець сорочки стирчав, як накрохмалений.

Тая спить. Йй, очевидно, не дуже зручно, але вона спить. Дихає рівно, спокійно. Ніякі думки, мабуть, не тривожили її в ту хвилину, коли підкрався сон. Та, власне, чого їй тривожитись!

В грубці дотлівали останні жарини...

У ляльки, яка стоїть на столику в кутку, очі наче живі. Де б не був Ананій, як би не повернув голову, лялька все дивиться, дивиться на нього. Між нею і Ананієм зав'язується своєрідний поєдинок — хто довше витримає чужий погляд. Смішно!

Тая спить. Канапа вільна, а вона — як пасажир без плацкарти. Ноги на підлозі, рука безсило звисла, а голова... Завтра, мабуть, Тая буде скаржитись, що болить шия. Вузька стьошка сарафана знову в'їлася в Таїне плече.

Лялька тепер дивиться на Ананія недовірливо. І він в думці звертається до ляльки: «Дурненька, заспокойся. Коли твоя хазяйка не знає тривоги, чого ж тобі?»

Ананій міг би допомогти Таїні лягти як слід. Та ні, він не доторкнеться до неї, сонної.

Добре, що у Таї не звичайні стільці, а крісла з високими опуклими спинками. Він сидить ніби в шезлонзі. Ось тільки світло з-під абажура заважає, б'є просто в вічі.

Трохи подумавши, Ананій встає і підходить до вимикача. Кімната поринає в темряву.

Крісло скрипить під ним. І все знову змовкає. Тільки шум дощу долинає в кімнату, але й він не такий, як раніше: буря втомилася.

А може, то Ананій втратив здатність сприймати явища такими, як вони є насправді, бо хоче спати?

Розділ десятий

Партійні збори відкладено. Про це Нагірняк дізнався ще вдома з передачі радіовузла. Він не здивувався. Після розмови з парторгом Середою такого повороту і слід було чекати. Почувши в конторі, що збори не відбудуться в зв'язку з різким погіршенням здоров'я Василя Порфіровича Коновка, Нагірняк подумав: «Кінці у воду треба ховати, от і затягують...» Хоч комбінація Гевела з чорними парами провалилася і перемога тут була за Нагірняком, він не відчував повної моральної перемоги. Ким засуджена негідна затія богодарівського бригадира? Ніким. Люди нічого про неї не знають, навіть богодарівці. Гевел повинився тільки перед Середою, прагнути будь-що сухим вискочити з води. Нагірняк не міг з цим примиритись. Олексія Гевела треба суворо покарати, — ось на чому стояв Нагірняк. Жонглюючи липовими показниками, бригадир, як виявилось, розбещував і ланкових, і бригадного агронома, привчав своїх підлеглих до легких перемог. Він був сліпий, головний агроном Нагірняк, абсолютно сліпий у своєму довір'ї, а такі, як Гевел, з цього користалися не рік, не два. Розмова з Варварою Шалигон не заспокоїла його, а розхвилювала ще більше. Варвара про утаєні від обліку гектари посівів добре знала. Здається, чимсь іншим, а не своїми обов'язками жила вона останнім часом, можливо, хатою, яку будувала, і Степаном Гевелом, якого і мала, і не мала...

Партійні збори дали б заслужену оцінку діям Гевела і його покровителів, хто б вони не були. Та, бач, нова хитрість, новий трюк: збори не відбудуться.

Був переконаний, що Коновко та Гевел хитрують, аж поки не зустрівся з Таїною. Дочка Василя Порфіровича стояла біля медпункту і нашвидку розповідала Маринці з книжкової крамниці про батька. Нагірняк зупинився. Заплакані очі Таїни вразили його.

— А лікарка була? Що вона каже? — запитав у Таїни.

— Чудновська? І зараз у нас. А Цибулька в районну лікарню одіслала за професором Сухим. Галина Романівна певна, що це у батька не діабет. Можливо, параліч... Знаєте, як у Миколи Островського. Тато і пальцями ворухнути не годен.

Нагірняк винувато подумав: «Схоже на правду». Од-

разу ж уявив собі Коновка, прикутого до ліжка, паралізованого. Вони майже ровесники — на рік, здається, різниця. З хворобою діла кепські, особливо коли за плечима шість десятків. До хворих в Петра Степановича Нагірняка давня особлива уважність, він ніколи не буває байдужий до чужих страждань... І вже лає себе в душі Нагірняк, прозиває Хомою невірющим за те, що висміяв чутку про хворобу Коновка і сам, таким чином, пошився в ненависники. Ні, старий! Справи справами, а з людьми треба бути людиною. Залишатися нею за всяких обставин. В основі вчинків людських часто лежить процес, в мільярди разів складніший за всяку кібернетику. Осуджуй за те, що не так зроблено, але не «вгадуй», як астролог, майбутню провину — за «несодіяне» не карай...

«І треба ж було Василеві Порфіровичу захворіти саме тепер!»

Нагірняк уже думав не про збори, які не відбудуться. Колгосп завершує сівбу, через три-чотири дні стернівці звітуватимуть перед Батьківщиною. А там і Першотравень... На свято всі зберуться, як завжди, в їхнім розкішнім гайку, буде гриміти музика, скрізь поїд кущами на молодій траві сидітимуть сім'ї богодарівців, щасливців, стернівців лівобережних і правобережних, і в чарках, налитих по вінця, гратиме проти сонця червоне солодке вино торішнього власного урожаю. А Коновко... Старий Коновко лежатиме в своїй «холостяцькій» келії, самотній, як пастух без череди. Сьогодні на святі не буде Коновка, а завтра не стане і його, Нагірняка, — старість невблаганна.

Таїна побігла, понесла якісь ліки — по них прислала її в медпункт Чудновська. Нагірняк співчутливо дивився їй вслід. «Добре, що хоч не один, дочка догляне».

На душі в Нагірняка дуже невесело. А в таких випадках, коли його огортає смуток і в голову лізуть думки про скороминущість всього земного, Петро Степанович Нагірняк завжди поспішає в поле. Туди, де проминули його дитинство, молодість, ціле життя. Колосилися хліба — він прислухався до їхнього гомону. Лежали сніги — йому вчувалося, як під ними, в теплі, проростають для нового життя зернята, кинуті в землю людиною. Травень зустрічав його повноводдям Стернівки, веселим граєм птаства на її берегах, в її плавнях і верболозах.

Коли він залишався наодинці з природою, в ньому завжди пробуджувалися почуття світлі й високі, вдячність за все, що він пізнав у житті і що мав пізнати. Тільки тут, у полях, смуток облишав його серце, розтавав, мов туман на зорі. Додому він повертався оновлений.

І нині подався Нагірняк у поле, в бригаду Поляничка, який тепер засіває останні гектари кукурудзи. Бідарка трусилася і на вибоїнах повискувала. Сіренські гедзі крутилися над ним і над конячкою, дошкуляли дзижчанням, кусалися і гинули від його батого.

Ще здаля побачив він Т-38 з причепленою до нього сівалкою, і в людині, яка сиділа за кермом, впізнав бригадира. Йому впало в око, що трактор посувається з більшою, ніж звичайно, швидкістю. Хіба агрегат не працює? Чому ж тоді Поляничко так зосереджено дивиться вперед, як стерновий корабля, щоб і на сантиметр не збитися з курсу? Помережана сошниками рілля чітко вирізнялася на масиві. Нагірняк смикнув віжки, звернув трохи ліворуч і пустив коня навскач, щоб наздогнати сівальний агрегат Поляничка. Та це виявилось не простим ділом. «Він що, до весняного дербі готує свого «рисака»?» — розсердився агроном, упевнившись, що таки справді Поляничко порушує технічні правила.

В улоговині, куди спускається кукурудзяне поле, видно вивантажені просто на землю мішки з посівним матеріалом, добривами, чорні бочки, мотоцикл. Якийсь чоловік стовбичить на ріллі, саме там, куди наближається Поляничко. Здається, обліковець. Агрономівський кінв згори наддає, і ось бідарка і трактор майже водночас зупиняються, розділені лише вузенькою, вже засіяною ділянкою.

Петро Степанович нічого не розуміє. Якого чорта обліковець дивиться на годинник, як сорока в кістку? Сівба тут чи спортивні змагання?

Ще більше дивується агроном, побачивши Ананія Сербіна в ролі машиніста сівалки.

Поява Нагірняка викликає замішання.

— Кінчаємо? — підходить він до трактора впритул, забувши навіть поздоровкатися.

— До фінішу йдемо, Петре Степановичу. Злива трохи затримала.

— Ага, злива... Бачу, що земля волога, — бере він

грудочку землі і, розтерши між пальцями, висипає.— До фінішу, кажете? А як сівалка? Добре відрегульована? — це до Ананія.

— Я перевіряв, Петре Степановичу. Все в нормі.

— Все? — Петро Степанович кидає на Ананія суворий погляд. «І цей — ні слова? Ні про те, що сіє Поляничко не на другій, як завжди, а на третій швидкості, ні про годинник — для чого він. Ну добре, коли так! Я ж вас, голубчики, теж трохи поводжу за ніс...» — Все в нормі, кажете! А я щось не пригадую — на яку глибину загортаємо зерно?

— На шість-вісім сантиметрів, Петре Степановичу,— як на іспиті, відповідає Сербін. Він уже догадався, що Нагірняк з чогось невдоволений.

— Зерно прогрівали?

— Аякже! І агрохімікатами обробили.

Нагірняк тюпає по засіяному. Рілля добре прокоткована, ніде ні грудочки. Тут мірний дріт не зачепиться, ні. Квадрати будуть точними.

А от що в гніздах? Є там зерно, чи хтозна-куди покидали?

Він зупиняється за кілька кроків від агрегату, присідає. Обережно розгортає обома руками землю. Шар за шаром. Ось нарешті щось зазолотилося. Зернина. Далі ще одна... Всього чотири знайшов. Він продовжує просівати між пальцями землю, шукає ще. Та ні, нема більше.

Рушає далі, і знов пригнувся...

Механізатори і собі йдуть за Нагірняком. Спершу тримаються кроків за п'ять, але потім Поляничко не витримує, наздоганяє Петра Степановича, починає йому допомагати. Ніхто ні слова.

Ананію Сербіну все зрозуміло. Старий бачив незвичну їзду Поляничка, тому й перевіряє якість сівби причепливо, як нікбли. І хоч Ананій справді багато разів, ще коли проходили перші гони, докопувався до зерна, — він хвилюється. Ну що, як десь виявиться не три-чотири зернини, а більше або менше? Щоб, як зустрінуться й порожні гнізда?

Інспектування триває. Піт рясно зросив чоло Петра Степановича, але він, як той журавель, дибає собі та й дибає. А по дорозі, що йде паралельно з полем, помалу посувається за хазяїном і бідарка. Казковий кінь

Сивка-Бурка з'являвся тільки на клич, а цей, бач, ще догадливіший!

На гребені всі зупиняються. Петро Степанович знімає капелюх, витирає хусточкою лице. Воно у нього вже подобришало.

— Скільки на гектар?

— Насіння?

— Ні, скільки гною внесли?

Ага, з нормою висіву все гаразд. У Петра Степановича ніяких сумнівів! Він задоволений. І Полянничко на радощах дає своєму обліковцю стусана під бік: «Наша, мовляв, взяла».

Про гній, про мінеральні добрива він може тепер розповідати й до ранку.

— Тонн по десять буде, Петре Степановичу, та й зараз, бачите,— вносимо суміш. Всього потроху засипаємо в сівалку разом з насінням — попіл, курячий послід, до сотні кілограмів мінералів на гектар...

Нагірняк знову набрав землі в жменю. Не розтирав її, як раніше, а навпаки, стис. Кинув грудочку, і вона, як велика чорна галушка, цілою впала, не розсипалася. Не скажеш, що пісна земляця, ні.

— А де ж ланка? Чия тут кукурудза?

— Оленчина. Степана Худолія дочки.

— А чого ж ви без ланкової тут хазяйнуєте, га? Не розумію.

Полянничко витягнув з кишені залізний портсигар, постукав по ньому.

— Вгощайтесь, Петре Степановичу, куріть, хлопці, — пальцями, чорними від землі, у якій тільки-но порпався, взяв обережно і собі сигарету. Чиркнув запальничкою.

— О, ми, брат, чеські полюбляємо, — крутив і так і сяк сигарету Нагірняк. — Акуратно зроблено. Так чого ж без Олени?

— Побоявся, Петре Степановичу, — випалив нарешті Полянничко. — Ви ж бачили, у нас експеримент. Набридло черепахою повзти. На біса ж, думаю, п'ять швидкостей? Як орали, я тоді ще, признаюся, спробував. Ну, осечка получилася. Наскочив Василь Порфірович: «Ах ви ж, партачі нещасні! Під суд!»

Нагірняк невдоволено зупинив його:

— Довга дуже передмова, Кіндрате Юхимовичу. До речі, в голови нашого справи кепські. Параліч розбив.

— Та ну! — здивувався бригадир. — А я у нього вчора, ні, позавчора був. Ось так, як з вами, розмовляли. Ананій перепитав:

— Це в Коновка параліч?

— Еге ж. Таїна, дочка його, розповіла мені. Лежить, каже, нерухомий. Як Островський... А сама в сльозах... Ось так буває, Кіндрате Юхимовичу. Ми тут про людину всякі теревені розводимо, а вона...

— Хіба я, Петре Степановичу, щось зайве кажу? Шкода голови, людина він непогана. А що лаявся — факт, — виправдувався Полянничко. — Я суду, звичайно, не злякався, це ж усі знають, що Василь Порфірович... Та бог з ним, не про те мова. Сам і я нині не був переконаний, що вийде. Навмисне ні ланкову не попередив, ні навіть бригадира рільничої. Три агрегати в інше місце послав, за лісосмугою кінчають. А сам тут.

— Не сам... Бачу, й аспіранта нашого завербував, — посміхнувся Нагірняк. — Як же це так? То скаржився на нього, заявляв, що обійдешся без контролерів...

Ананій одвернувся. Він пам'ятав, звичайно, як зустріли його під час оранки в бригаді. Та сам він ніколи не казав це Нагірнякові — мало що буває.

— Що було, те загуло, — в лад з думками Ананія промовив бригадир. — Отож набридло нам все черепахою та черепахою — на другій — ходити. А ваш Ананій, виявляється, чув в інституті, що вже є такі сміливці, які переходять на підвищені швидкості. Він мимохідь про це згадав, побачивши, як ми по шістнадцять-вісімнадцять годин працюємо. Вірите, Петре Степановичу, я так і загорівся! Для першої спроби ми вибрали ось цей вибалочок.

— Щоб ніхто вас не впіймав на гарячому?

— Нехай, — не захищався бригадир. — А куди подінешся? Начальства у нас багато, все воно хоче знати. Та й ми не заперечуємо, у нас таємниць нема. Тільки спершу самим переконатися треба.

— Переконався?

— Пошти що, Петре Степановичу. Сам собі, звичайно, ґрунт як слід підготуй, висівний механізм відрегулюй добре. Тоді піде... і на сівбі. А на оранці або на культивациї й поготів.

Нагірняк уважно слухав бригадира. Та навіть і тепер, коли він став свідком вдалого експерименту, сумніви

не облишали головного агронома. Хіба у всіх трактористів досвід водіння, як у Кіндрата Юхимовича, хіба такий у всіх окомір? А це ж не просто сівба, а ще й квадратно-гніздова. Яким бездоганим повинно бути поле, нарешті. Можна виграти час і програти якість сівби, програти потім вдруге на обробітку, бо квадрати не вийдуть такими, як треба, і головне — можна програти врожай. Гектар два для досліду — куди не йшло. Але увесь масив? Він не назве Кіндрата Юхимовича партачем, але не дасть і команди переводити агрегати на підвищені швидкості. Занадто великий ризик.

— Ну, а ваша думка, Ананію? Ви ж тут з ранку.

— Я — за.

— А як не дуже гарячитися? Спокійно все зважити, підрахувати?

— Ми дещо підраховали, Петре Степановичу. Ось я зберіг для вас... — Ананій показав Нагірнякові свій розкритий блокнотик. — Дивіться, беремо дві цифри. Швидкість на другій передачі — 5,62 метра на секунду, а на третій — 6,44. Не будемо говорити про четверту. Третя нас поки що влаштовує. Якість сівби — не гірша. А час? Коли працювати на третій передачі, за десять годин буде додатково засіяно чотири-шість гектарів. Чуєте, за десять годин, Петре Степановичу. Виходить, що сівачі зможуть працювати нормально, як усі люди, а не від ранку до ночі. Вони ж про це мріють...

Викладки Ананія дуже спокусливі. Але Нагірнякові не двадцять три роки, як Ананієві, він сто разів зміряє, перш ніж одріже. І тому, мабуть, краще подумати добре, порадитися в правлінні з іншими механізаторами.

Його рішення дивує Полянничка. «Перестраховка». Та нічого не вдієш. Слово головного агронома — закон. Полянничко тільки просить дозволити самому йому продовжити експеримент. Нехай ця ділянка кукурудзи буде дослідною. Нагірняк, подумавши з хвилинку, дає свою згоду. Всього ж гектарів десять.

Вертаються до агрегату. Займає своє місце Полянничко. Рудий хлопчина, Григорій Кутковець, стає до сівалки замість Ананія.

Агрегат рушає. Гони тут довгі, є де попрацювати. Полянничко прикипає до керма, кремезний, сильний. Озирається йому ніколи, рілля сама біжить під колеса: не зівай.

Петро Степанович простежує, як Полянничко переводить трактор з першої на другу, а потім на третю передачу. Агрегат віддаляється, Григорій махає кепкою: «Щасливо!»

— А ви залишаєтесь чи додому? — запитує в Ананія Нагірняк.

— Хотів би ще трохи побути.

Петро Степанович поправляє упряж.

Коли Петро Степанович виїхав з улоговини, ціла хмара гедзів знову прив'язалася до коня. Кінь спершу одмахувався хвостом, посмикував шкірою, але йому скоро надокучило змагатись, і він дав їм цілковиту волю. Гедзі обсіли його і, немов повітряні пірати з дрейфуючої заокеанської бази, налітали і на коня, і на Нагірняка. Він пробував дістати їх батоном, та частіше тільки лякав хльосканням коняку. Разів кілька обертав батіг і бив пужалном... і все мимо...

«Старіємо ми з тобою, і нічого тут не вдієш, — звернувся в думці до коня. — Ще ти, правда, возиш мене по всіх закутках, і на автомашину я тебе не заміняю, та ноги в тебе уже не ті, і гонору нема. Як, до речі, і в твого хазяїна... Не той гонор, не той...»

Він був невдоволений з себе. Поїздка в бригаду не розвіяла меланхолії, не звільнила його від невеселих роздумів. Яка користь від нього Кіндратові Юхимовичу Полянничку, яка допомога? Тільки й того, мабуть, що настроїв людині зіпсував. Сказано: хто на молоці обпікся, на воду дмухає. Багато разів в житті обпікався Петро Степанович Нагірняк, і тепер уже йому нелегко розібратися — де вода, а де молоко. «Експериментував» Гевел, експериментує Полянничко. Там явне окомилування, тут — ризик. Там чорне, але й тут не біле. «Ні, поки що в Полянничка бабуся, як то кажуть, надвое ворожила», — сьак-так втішає себе старий, розуміючи водночас, що ніяких аргументів проти у нього, Нагірняка, нема. А що є? Саме бажання уникнути можливих неприємностей, або, як чесно самому собі признатися, є звичайне боягузтво. Іти на ризик не хочеться, не можесться. Роки не ті, і гонор не той.

«Для Ананія два та два завжди чотири, життя ще, мабуть, не встигло підставити йому разок-другий підніжку...»

І згадує, згадує головний агроном колгоспу. Ще в

тридцять восьмому вліпили йому в райкомі догану за «антимеханізаторські» настрої. Було... Збирав Нагірняк хліб вибірково, в міру вистигання. Скошуй, будь ласка, чим і як хочеш, аби хліб не обсипався. На горбах доводилося збирати древніми, як вік, лобогрійками. І за це били. А тепер це зветься «роздільним збиранням».

Далі знову не в ті сани сів. Вже по війні. Восени зорали землю під буряки, а весною прийшов туди Нагірняк, бачить: земля — мов камінь. Не дозволив культиватори по ній пускати, примусив орати заново. Налетіли туди «гедзі» з МТС. Склали акт. «Проти науки іде стернівський агроном Нагірняк, землю висушує. Трудодні розбазарює». В газетах розписали його, на всю область ославили. Тільки восени, як зібрали на тій «висушеній» плантації по п'ятсот з гаком центнерів на кожному гектарі, перестали згадувати всує ім'я Нагірняка. А про свою помилку сором'язливо забули... «Оті твої догани, батьку,— це ж ніби ордени»,— сміявся Григорій і радив, жартома, звичайно, зробити в архівах відповідні виписки і замовити для них позолочені рамки. Як для почесних грамот!

«Так, мій друже, були і ми колись рисаками, були. Тепер, бач, не те...»

Зупинився біля озимини. Розлив пшениці звідси сягав до самого села. Смарагдове море! Старий, з білими латками на крилах вітряк нагадував затонулий корабель.

«А сходи непогані». Він пам'ятав, що тут в минулому році росла кукурудза. Чимало поживних речовин забрала вона, але розсіяні по мерзлому ґрунту добрива зробили навесні своє діло...

Петро Степанович присів навпочіпки, розглядав сильні стебельця. Від однієї насінини їх росло кілька. Пшениця добре куцилася.

«Буде хліб, буде»,— бадьоро шепотів вітерець у вухо Петрові Степановичу, ніби ділився з ним приємною таємницею. Але що було таємницею для степового вітру, те старий агроном вважав закономірністю. Навчилися стернівські люди булку вирощувати, і не так, як бог дасть, а з року в рік.

З лисого кам'янистого горба вже стало видно перші хати. На дорозі з'явилася машина, Нагірняк встиг роз-

глядіти, що це невеликий автобус з червоним хрестом на боці. «Швидка допомога» їхала з боку Стернівки.

«Чи не Василя Порфировича повезли?» — майнула думка.

І він не помилився. Біля крамнички, в якій торгували крüşоном місцевого райпромкомбінатівського виробництва і горілкою, зібралася купка «штатних» сільських людей — листоноша, рибовод, дорожній майстер... Колгоспний рибовод Тихон Сірничок щось розповідав їм, він був у нових гумових чоботях з закованими халявами, з брезентовою, завжди мокрою сумкою на боці. Від нього пахло болотом і линами. Тут Нагірняк і почув, що повезли справді Коновка.

— Трогательний момент був, Петре Степановичу, — звернувся до агронома рибовод. — Лікар каже — несіть його потихеньку, а наш прісідатель відштовхує всіх, сам силкується підвестись. У мене аж сльози приснули. А потім махнув Василь Порфирович рукою — беріть, мовляв, дозволяю. Як уже в машині був, витяг з кишені ключі від сейфа, де, значиться, печатка лежить і всякі проті документи. На того погляне, на другого і, здається, не знає, кому довірити.

— А звісно, — втручається в розмову листоноша. — Печатка, це, я вам скажу, як булава у гетьмана. Хто нею володіє, той хазяїн усьому.

— Зате ж і відповідальність яка! Я, приміром, за свої ставки відповідаю, ти за дорогу, щоб справна була. А він за всіх і за все. Голова! От, приміром, ця крамничка. Чия вона? Вроді і не колгоспна, чужа. А щб Давид Маслій сказав, як ми тее... пляшку у нього в крамниці розкупирили? Не прісідателя споживспілки, виходить, він боїться, а нашого Василя Порфировича.

— Овва! Маслій всіх так боїться. Тобі каже, що мене, а мені — тебе. І всім відпускає... І за яйця міняє. Приніс десяток — получай двісті грамів, ще й канфету на закуску, — зауважив дорожній майстер.

— І таке буває... Я сам у курощупи записуюся, коли припече випити...

— Ой Тихоне, Тихоне! Не прибіднюйся. Ти ж його коропцями підготовуєш, а не яечнею. Ми в курсі, — дорожній майстер показав на мокру Сірничкову сумку.

Жартували вони між собою чи говорили правду один одному в вічі, сторонній людині зрозуміти важко. Різні

бувають способи критики й самокритики. Та Нагірняк добре знає, чим зараз, як тільки він одійде, закінчиться «пikіровка»: Тихон Сірничок поведе дорожнього майстра до Маслія, і там, наборг під новий улов, давні друзі зап'ють одразу й мирову, й свій сум з приводу хвороби Василя Порфировича.

— От і добре, що ви прийшли, — Гнат Середя запрошує Нагірняка сісти. В кімнаті партбюро зібралися голова сільради, члени правління колгоспу, бухгалтер, завгосп. — Ми, Петре Степановичу, оце радимося. Колгосп, звичайно, не без руля і вітрил. Ну, а деякі перестановки зробити, можливо, доведеться. Ось про це я хочу сьогодні ж поговорити в райкомі. Думаю, що товариш Навроцький нам багато підкаже, допоможе. Побуваю також в райздороввідділі. Може, порадять лікувати Василя Порфировича у Вінниці або в Києві.

Голова сільської Ради Пилип Шутяк, лейтенант артилерії, нещодавно демобілізований з армії за станом здоров'я, підвівся.

— Можна мені?

— Тільки коротко, Пилипе Никоновичу.

— Я думаю, товариші, що в райком треба їхати з конкретними пропозиціями. Нам на місці видніше. Пропоную рекомендувати виконуючим обов'язки голови... Гната Мусійовича Середу.

— А він і так заступник голови, — подав репліку бухгалтера.

— То заступник, а то тимчасовий голова, — наполягав Шутяк. — Ми всі знаємо товариша Середу...

— Добре, добре, Пилипе Никоновичу, — трохи знітився Середя. — На жаль, часу обмаль, і я мушу їхати. У вас, Петре Степановичу, ніяких пропозицій? До речі, я ознайомлю товариша Навроцького з заявою Гевела... З усією цією історією...

Раніше такого бажання він не виявляв, і тому Нагірняк щиро здивувався: «Що це? Новий маневр чи Середя, залишившись без Коновка, відчув справді більшу відповідальність за колгоспні діла?»

— І добре зробите, Гнате Мусійовичу. Шила в мішку не сховаєш.

Середя позбирав на столі папери, замкнув у сейф. Туди ж поклав і круглу печатку. Серйозний, заклопотаний, вийшов.

— В Корчин,— наказав він, вмощуючись поруч з Арсеном Цибульком.

— Не пообідавши?!

— Ніколи, Арсене.

— А я думав, у Щасливе заскочимо. Між іншим, дружина ваша, Гнате Мусійовичу, давно просила гасу привезти. То я оце налив каністру.

— Кажу, в Корчин,— повторив Середа і додав уїдливого: — А гасу я вже й без тебе приніс, так що ти, голу-бе, трохи запізнився.

Розділ одинадцятий

До Ксенії Подолянчук і в двір заїхати не можна: перед самими ворітьми канава. Місточок через неї вузенький і ветхий, з ломаччя. Постояв перед ним Олексій Гевел, покрутив головою. «Непорядок... доведеться майстрів підкинути».

Аж тоді постукав ключем по хвіртці. Пес у дворі зовсім сказився: висунув лахмату голову з-під воріт, от от хапне за ногу. Лементує, як на циган.

— А бодай ти йому здохло. Агій! — почувся нарешті жіночий голос, і в ту ж мить пес занімів.

— Можна до вас у гості?

— А чом ні?

Ступив на подвір'я і причинив за собою хвіртку. Оглядівся. Двір чистенький, стіни побілені. Усе ніби добре, аби не стріха. Погано взагалі, що солома, до того ж, стара-престара, пообсувалася і тут і там, дрючки і вздовж лежать, і впоперек. Хтось ще й іржаву борону туди витаскав. «Ех ти, солопій,— вилаяв себе в душі Гевел.— Не зміг шиферу їм виділити».

— Дочка на роботі?

— А де ж! І дочка, і старий...

— Ну добре, добре. Я до вас на кілька хвилин.— Гевел пригнувся у дверях, переступив сінешній поріг. З правої руки двері відчинені, там горниця. Рушники на стінах, високе, з нікельованими спинками ліжко. Воно не прибране. Може, тому господиня повела його не туди, а в кухню. З стола, застеленого новою клейонкою, змахнула крихти.

— Я до вас, хазяйко, в дуже важливій справі. Але

насамперед скажіть — ви пам'ятаєте таку людину, Петра Петровича Навроцького? Ну, подумайте.

— Навроцького? Петра Петровича? Ні, не знаю. Зроду не чула. А хто він такий?

— О! Тепер-то він велике начальство. Перший секретар нашого райкому партії.

— Хіба вже не Осетрюк? А де ж Осетрюк?

— Осетрюка в область забрали. Тепер Навроцький.

— Не чула.

— Погана у вас, виходить, пам'ять,— дорікнув їй Гевел.— А товариш Навроцький, виявляється, вас добре пам'ятає. і в гості до вас збирається...

— О лишенько! Може, почув, що Ганя засватана? Але ж ми на май відклали. Тільки не знаю я його, не знаю.

— Помиляєтеся, хазяйко.— Гевел витягнув блокнотик і перегорнув кілька сторінок.— Ага, ось... В тисяча дев'ятсот п'ятдесят першому році у вас на квартирі стояли люди з райсільгоспінспекції. Тиждень жили.

— Щось таке ніби було... Давненько, правда.

— Десять років тому. Ще Ганя ваша вчилася... у якому ж. пак класі?

— У третім... Або в четвертім.

— От-от. Він і каже: дівчинка у них Ганя. Вірші дуже любила декламувати.

Ксенія Подолянчук раптом сплеснула руками.

— Боже, це ж ви про Петрушу розкажете! Петруша... Був такий молодий хлопчина, жив у нас. Двоє, правда, жило, ще Андрій. А прізвищ їхніх я і тоді, признаюся, не знала.

— От все і з'ясувалося! Петруша — це ж і є Петро Петрович Навроцький, новий наш секретар райкому. Та дивіться, не здумайте його і зараз Петрушею називати.

— Невже він пам'ятає нас?.. І в гості збирається?

— Тут діло таке, хазяйко. Я в своїх справах їздив до Петра Петровича. Ну, розговорилися... І вирішив Петро Петрович до нас приїхати. Порибалити трохи хочє, а в нас же ставки...

— Ага, пригадую. Все він ночував на ставку. Забере вудки — і пішов...

— Тоді ж ставок, мабуть, не був зарибнений?

— А ні. Щупачки та карасики водилися, а про коропів і чутки не було, щоб хтось впіймав.

— А тепер ловлять? — ніби між іншим, спитав Гевел.

— Ви дозволите — ловлять, — вивернулася жінка...

— Я вже його й до себе запрошував. Всякі квартири пропонував — є ж у нас нові будинки, кращі за ваш. Та він ні в яку душу. Хочу, каже, зупинитися в Подолянчуків, як не виженуть. Причарували, певно, чимсь його, хазяечко? — підморгнув жінці і тільки зараз, придивившись до неї, подумав, що років десять тому і вона була нічого собі. Лице кругле, як у Гані, очі спокійні, лагідні. Може, тепер оце розповніла, як не стала у полі робити. Він, Олексій Гевел, знає своїх землячок — подолянчок. Матері сорок, дочці двадцять, а дивишся на них і ледве вгадуєш, котра молодша.

— А що ви думаєте, бригадире, може, й причарувала, — взялася в боки Ксенія Василівна, ще й ногу відставила. — Сміється! Дивитися на стару бабу, і не віриться вам, що й вона колись дівувала. — Тон у хазяйки жартівливий, натяк не образив її, тільки розвеселив. — В п'ятдесят першому, кажете? Ну, тоді вже я стара була, а от в сорок першій... — щось їй згадалось приємне про сорок першій, та й одразу ж очі засмутилися. — В сорок першій командир один, як наші відступали... Ет, чого тільки він не говорив мені. Чого тільки не обіцяв. Вкрасти хотів від законного чоловіка.

— Шкодуєте, що не вкрав?

— Ні, не те. Мій не гірший. А це я до того, що вашого брата неважко причарувати, як молода.

— Вірно. Але коли є чим причаровувати... Так от... чекайте гостя. Ще й якого! Від нього, хазяйко, можна сказати, дуже багато залежить... Дуже...

— На старі місця, виходить, людину потягнуло. Авжеж. А в нас тут справді благодать. Ганя і у Вінниці була, і в Кам'янці-Подільському, а ніде їй не подобається. Ось як зацвітуть морелі, як зашумлять верби над богодарівськими ставами — куди тобі ті курорти.

— От-от! І Петрові Петровичу у нас тоді сподобалося. А зараз, хазяйко, він і вашим гостем буде, і нашим. Хочеться, щоб усе якнайкраще обійшлося. Ми вам дечого підкинемо, звичайно. Давайте ж разом подумаємо.

— А що там думати! Все у нас є, слава богу. І молочко, і картопля, і крупи. Городські, вони за сільською

простою їжею скучили. Звари йому борщику з квасолею. Вареники з картоплею і сиром. Та щоб молоко холодне або кисле з погрібняка, як на похмілля...

— Не знаю, як Петро Петрович... він любляв тоді чарку?

— А чого ж! Не раз вгощала їх — і Петрушу, і Андрія. Та й самі приносили. Люди вони прості. Вже я знаю, не бійтеся, як їх пригостити.

— На горілку я вам трохи грошків підкину, або краще сам пару пляшечок привезу. Це раз. Ну, рибка буде. Тихон Сірничок забезпечить. Щоб у всякому вигляді — смажена, варена, під маринадом. Рибальську юшку добре було б просто на ставку організувати.

— Та що ви, Олексію Івановичу! Де ж там її варити? Хіба готову однести...

— Готова — не те. Вогнище, димок, в казанку булькає... Я на допомогу вам Вихристючку підкину. За цим діло не стане. І ще одне — місток доведеться підправити, машиною на ньому і не думай. У дворі трохи поприбирати, щоб для машини вільне місце було. Місток беру на себе. Все, здається? Ні, не все. Покажіть-но мені горницю. Де ми покладемо спати Петра Петровича?

— Ой і клопітливий ви, Олексію Івановичу. Знайдеться де спати. У нас там ліжко і диван. Ще й, бачите, в кухні місця досить. Ослін, піч. Вмістимося.

Гевел покрутив головою.

— Ні, своїм оком мушу глянути.

І таки пішов у горницю. Як тільки кинув він очима по стінах, Ксенія Василівна одразу зрозуміла, об чім він клопочеться. Боїться — може, ікони висять. За портрет Тараса Шевченка, оздоблений рушниками, похвалив: скоро, сказав, ювілей — в майбутньому році.

— А ми його все життя на чільному місці тримаємо. Мого чоловіка на честь Кобзаря Тарасом назвали. Два Тараси, виходить, є в нашій хаті.

Все вже, здається, погоджено, все вирішено.

— Ви Петрові Петровичу про наші успіхи розкажете, як спитає. Є чим похвалитися богодарівцям, особливо за останні роки. Я таки не дарма день і ніч клопочуся. І недоліки у нас є, як, приміром, в кожній великій сім'ї. Але знайде до вас, скажімо, якийсь приїжджий, тож не станете ви йому усе підряд про себе та про свого чоловіка, ніби на сповіді, викладати. Кому чужі недоліки цікаві!

Так і тут: Петро Петрович, до того ж, хоче й відпочити трохи, то не слід, мабуть, забивати йому голову всякими дрібницями. Самі розберемося... Як ви гадаєте?

— А звичайно. Як він, кажете, перший у райкомі, то й без нас у нього клопоту багато. Нехай хоч у нас відпочине, — погодилася господиня. — Тарас у мене, правда, критику любить наводити, але я його наперед осмикну.

...Цілісінький день мотався Гевел по Богодарівці. На молочній фермі довелося познімати гасла, які дуже застаріли — їх вивісили ще до сорок третіх роковин Жовтня, а тепер наближався травень. Виявив і таке: на бригадній дощці пошани замість фотографії доярки Мавлини Деркач, переведеної після заміжжя в Щасливе, хтось повісив його, Гевела, фото, причому підпис так і не змінили. Останній «візит» — до Сірничка. Той саме ганяв у ветхій хижці на ставку павуків. Весь був у павутинні й крейді.

— Скільки разів говорив і вам, і Василеві Порфировичу, що треба на кожному ставку хвінські будиночки ставити, — поскаржився бригадирові Тихон Сірничок, енергійно тикаючи палицею з намотаною на кінці ганчіркою в темний куток. — Як весна приходить, од гостей не одіб'ється. А де їх класти спати, де сховати, приміром, від дощу?.. «Товаришу Сірничок, організуй», «Товаришу Сірничок, відрегулюй». Ще добре, котрі з машиною. З тими мороки менше. А якби хвінські будинки...

— Не шкабурчіть. Прибутки наші не дозволяють...

— І я те кажу. Треба встановити плату. Зайняв чоловік місце на березі — плати містове. А за рибку само собою. На базарі як кілограм свіжої рибки, так і десятка. А тут задарма тягають з ранку до ночі — і в багажник. Другий такий безсовісний, що й чарку не налле. Без компенсації... Старайся для нього, не спи, хробаків ймоу копай.

— З кого ж братимеш містове? От, приміром, товариш Навроцький. Або з області Семен Федорович... Язик не поворухнеться з таких людей вимагати.

— Чого там не поворухнеться! Аби ваш наказ був, а наше діло сполнять.

— Підождіть, Тихоне. Не трусіть... Облиште павуків. Як у нас взагалі справи? Вудки роздобули?

— Чого доброго!

— А чоботи? Такі, як у вас?

— Ха! Таких, Олексію Івановичу, пошукай! Це ж мені з Києва привезли. Спеціально для мисливців та рибалок. Цілий рік доведеться тепер линами та коропаціями годувати за них Казика.

— Нічого. Як треба буде, позичите Петрові Петровичу чоботи. Нехай походить. Нічого їм не станеться.

— Ну, це вже ви загнули, Олексію Івановичу. Навіть голова до такого ефекту мене не доводив. Та я... не хочу, — Сірничок швиргонув востаннє палицею з такою силою, що вона переломилася. Тоді він кинув геть цурпалок, сплюнув. — Піду рядовим... або дояром в Стернівку. Бо мої чоботи, бачу, декому муляють...

— А не пошкодуєте потім?

— Не пошкодую, Олексію Івановичу, — ображено мовив Сірничок. Він сів на перевернутий кошик й заходився скидати чоботи.

Гевел поглядав на рибовода, як на вередливу дитину. Знав його характер: Сірничок швидко закипав, але й остигав ще швидше. Продовжувати з ним дискусію не було ніякого сенсу. Зрештою, невідомо, чи знадобляться Петрові Петровичу гумові чоботи. І сам Сірничок носить їх більше про людське око, як сухопутні офіцери, приміром, кортик.

— Я піду, Тихоне, а за повний порядок ви перед правлінням відповідаєте, — строго нагадав він, не звертаючи уваги на Сірничкову операцію з чобітьми. — Як тільки Петро Петрович приїде, я дам знати.

Лівий чобіт Сірничок уже встиг скинути, до правого черга так і не дійшла. Гевел пішов до свого мотоцикла. Посидівши ще трохи, Сірничок взувся. Вийшов на берег. Як тільки його тінь впала на воду, з-під ніг шубовснула жаба. Потім друга, третя. Ставок ожив, на ньому пішли сріблясті кола. В лататті скинулася рибина. Все тут було йому знайоме, миле віддавна. Ні, він не міг би відмовитися од богодарівських ставків, хоч і похвалявся оце тільки. Бо, з ним, з Гевелом. І з чобітьми. Як уже так дуже потрібні вони бригадирові для гостя, Тихон Сірничок відступиться... Аби його не чіпали, дали йому спокійно робити своє діло.

Скоро в хижці знову розтривожилися павуки — сердитий чолові'яга з палицею виганяв їх звідусіль, безжалісно рвав павутиння, обкурював самосадам біленьких ще па-

вученят, трощив їх м'якими підшвами мисливських чобіт.

Другого дня надвечір в Богодарівку справді приїхав Петро Петрович Навроцький. Уже в селі він взяв у машину двох хлопчиків, яких зустрів на околиці, і ті показали, де живе Ксенія Василівна Подолянчук. Біля її воріт лежало кілька дубових колод, свіжі тріски, через канаву перекинута новий акуратний місточок.

Ксенію Василівну Навроцький впізнав одразу, як тільки вона з'явилася у хвіртці, впізнав і Тараса Олефіровича Подолянчука.

В горниці все сяяло. Нефарбована підлога була так чисто вимита, що хоч тісто на ній розкачує. На столі скатерка, посередині фікус з глянсуватими листочками, прив'язаний до палиці білою стрічкою. І ніде ні порожинки. Затишно, привітно.

— Ось такою й запам'яталася мені ваша кімната, Ксеніє Василівно. Ще он там, пригадую, в кутку, столик стояв з патефоном.

— Є, є і патефон. Тільки не в моді. Радіо зручніше. Крутити не треба, само і балакає, і грає по цілих днях. Вже й воно, признатися, надокучило.

— А маленька ж ваша де, Тарасе Олефіровичу?

— Ганя? Двадцять років Гані. Дояркою робить.

— Не уявляю. Ганя — і доярка! З ляльками, було, не розлучалася, все їм температуру міряла, ліки давала. А вірші не розлюбила?

— Де там! Сама навіть трохи складає вірші, — похвалився Тарас Подолянчук. — Та ви знімайте свій плащ, Петре Петровичу, будьте як вдома. Ми дуже зраділи, коли бригадир про ваш приїзд попередив.

— Давно, признаюся, тягнуло мене сюди.

— То й чого ж?

— То був далеко, а то ніяк часу не вибереш. Повірите, як з навчання повернувся, жодного разу й не рибалив. А ви, мабуть, частенько, Тарасе Олефіровичу, в ставку мокнете?

— Мокне... — відповіла за чоловіка Ксенія Василівна. — Та ще є тут Тихон Веремійович, наш кум. Над рибою за старшого. Отой вас і на місце хороше поставить, і всяку снасть принесе.

— В мене є й своя. Вудочка, підсак. Ех, Тарасе Олефіровичу, а яких я гачків привіз! Чехословацькі. Ось

гляньте. — З маленької кишені при поясі витягнув прозорий пакетик, передав його урочисто господареві. — Ну як? Годиться?!

Тарас Олефірович висипав кілька гачків на долоню, потім один взяв обережно пальцями, глянув проти вікна на жало.

— Годиться! — похвалив. — Вміють чехи і гачки, і волосінь виробляти не гірше, як норвежці.

— А ви й норвезьку снасть знаєте?

— Чом ні. Он Ксенія не дасть збрехати, колись у Бузі пудами рибу брав. А без порядної снасті чорта лишого візьмеш. Волосінь у вас капронова?

— Є й звичайна. Усяка.

— Це добре. Я капронової, признатися, неполюбляю. Чогось вона крутиться. І шука її перегризає, як хрящик.

— О, Тихон іде! Тихон Веремійович Сірничок, — показала на вікно Ксенія Василівна. — Та ви не здумайте, Петре Петровичу, отак зразу на став... Не втече ваша риба. А мій борщ, мабуть, перестояв у печі... Ми ж вас з самого ранку чекаємо.

— Ну що ж. Як борщ, то й борщ! А я дечого з дому до борщу прихопив. Ходімо, Тарасе Олефіровичу. Покажете, де машину поставити. Ми до вас на два три дні.

— Хоч би й на цілий місяць. А що? Дають же вам відпустку? Поживіть у нас, подіхайте богодарівським повітрям.

Тихон Сірничок уже встиг познайомитися і з шофером Навроцького, і з його цигарками. Розпитував, чи прихопили вони з собою плащі, гумові чоботи і... горілку. Ранки, казав, ще холодні, без ста грамів змерзнеш так, що й риби не захочеться. Шофер виявився небалакучим — не те, що Арсен Цибулько, на запитання Сірничка відповідав одним-двома словами, і то з великими паузами. Він ходив навколо машини і то тут, то там обтирав на ній пилку. Копався під капотом, обчищав грудочки присохлої землі.

— Кидаємо якір? — спитав у Навроцького шофер, побачивши, що той вийшов в самому костюмі. — А до вас ось товариш.

Сірничок назвав своє ім'я й по батькові.

— То ви, значиться, і є товариш Навроцький? Перший секретар райкому?

— А ви, значиться, і є товариш Сірничок, Тихон Веремійович, колгоспний рибовод? — в свою чергу запитав Навроцький. — Будемо знайомі. Ось чого ми з вами, — звернувся він до шофера, — на жаль, не маємо, — і показав на Сірничкові чоботи.

Сірничок скис на виду. «Накаркав Гевел!» Розставатися з чобітьми йому не хотілося ні на день, ні на годину. Без них він — не він. Та ще не відомо, в якому стані тобі їх повернуть. Сірничок знає, де як стати, щоб на дріт або яку залізяку не потрапити. І в очерети здря не полізе. А чужій людині в цих чоботях і море буде здаватися по коліна, вона і зверху їх у болоті викалляє, ще й повні набере.

— Шкода штанів ваших, до чобіт галіфе, приміром, треба, — Сірничок силкувався одразу відраяти Навроцькому і думати про чоботи, — що помнуться, а що закаляються... Гума ж тепер із сажі та з нафти, не натуральна. Якби не це, я б з великою мою охотою...

— Та ні, що ви, Тихоне Веремійовичу! У рибалок ті ж закони, що й у мисливців. Стріляти з позичної рушниці — і качка ніби позичена. Цур, один в одного рибалки нічого не позичають! Крім тютюну, звичайно, та ще хіба чарки.

— Оце по-нашому! — зрадів Тихон Сірничок і кинувся допомагати господареві одчиняти ворота. Вони, виявляється, ще з зими були позабивані, і тепер в хід пішли і сокира, і обценьки.

Вмивалися надворі. Зливаючи Петрові Петровичу Навроцькому, Сірничок розхвалював богодарівські ставки:

— Колись тут був справжній океан. Отакенні соми водилися, — батько покійний розповідав. Одного разу зазівався, так вони, кляті, теля з'їли. Вибрикувало, дурне, а соми хап його за ноги, за хвіст. Та й утягли на дно. Хороше телятко було, породисте.

— Ми раніше з Тарасом Олефіровичем Подолянчуком рибалили. Подолянчук вчив мене підсікати. У нього, бувало, ні одна рибина не зійде. Підійшла до гачка, так і його.

— І в нас не зійде, Петре Петровичу. Не бійтеся. По всякому спробуємо: і з берега, і з верби. А то ще можна з човна. Як на яму впливемо — вб коропи!

— Коропи? То у вас не сама дика, виходить?

— Всяка. Ставок великий. Він у нас не те що спеціально зарибнений, але і не зовсім, приміром, дикий.

Ксенія Василівна запросила до столу й Сірничка. За пізнім обідом згадали раптом Василя Порфировича Коновка — як він там, у лікарні?

— У нього несподівано порушився кровообіг. Є такий сильний препарат, яким лікувався і Василь Порфирович. Інсулін. Але біда деяких хворих у тому, що вони не дотримуються при лікуванні певного режиму, порушують дієту. Мабуть, і Василь Порфирович грішний у цьому.

— Він-то берігся. От, бувало, і на ставок приїде. Ну, юшку зварять, і дехто по маленькій... А він не п'є. Хіба отакісіньку, — показав Сірничок свій мізинець.

— Справа, Тихоне Веремійовичу, не тільки в чарці. При діабеті і жири, і білки, і цукор, особливо цукор, — все шкодить.

— Так що ж, по-вашому, божим духом повинен чоловік жити? Ну, Василь Порфирович не з таких, — осмілів Сірничок. — Як на мене, я взагалі б лікарів не слухав і все їв би, усе підряд. Сім раз не вмирать. Чого організм хоче, те йому і давайте. Ото й лікування. Не відмовляй собі! Чого хочеться, те й жуї, як воно, звичайно, по твоїх заробітках. Ось тоді і буде в твоїй житні повний ефект.

— Так то воно так, Тихоне. Тільки по радіо давно розповідали, що всяка хвороба в людині од нервів. — Тарас Олефірович зробив маленький ковточок із своєї чарки і заїв салом. — Од голоду в мене ніколи ні голова, ні серце не болить. В животі побурчить трохи — ото й усе. А як розхвилююся на роботі або з бабою посварюся — готовий. В голові чорти на бубнах грають, вуха позакладає, а ось тут, — він показав рукою на серце, — голками розпеченими так і штрикає. І смерть прийти може, як до тебе люди добрим словом не обізвуться, не заспокоять.

— Од нервів у нас, Тарасе, чудові ліки є, — потягнувся до пляшки Тихон Сірничок. — Я вам ще одну, на добрий сон, — звернувся він до Навроцького і хотів налити, але той прикрив рукою свою чарку.

— Все. На сон грядущий пити взагалі не годиться. А нам з вами ще й вставати рано. Приблизно о п'ятій на ставок?

— Як скажете, так і буде. Та ні, це я відносно став-

ка. А чарку ви, Петре Петровичу, не прибирайте. Хіба це порція для такого мужчини? За коропів... Щоб, значить, ловилася рибка велика й маленька.

— Випийте, Петре Петровичу. Я ось заради зустрічі нашої і то ще одну вип'ю. А налий-но мені, чоловіченьку. Гірка вона, а як проковтнеш — одразу молодієш.

— Ну да. Не дурний чоловік її придумав та межі люди пустив,— потвердив Тихон Сірничок.— Ваше здоров'я, Петре Петровичу.

Навроцький винувато подивився на свого шофера: «Ну що ти з ними зробиш!» — і цокнувся з Ксенією Василівною.

Скоро зовсім смеркло. Тихон Сірничок спитав, чи не має Петро Петрович бажання переночувати в рибальській хижці на ставку. Саме сіна свіжого привезли, пахне, як у степу. Та й вигідно, що не треба буде вранці час на ходіння витратити. Навроцький аж засвітився увесь, почувши про рибальську хижку. Однак розумів — іти звідси, від гостинних своїх хазяїв, незручно. А Ксенія Василівна — та й руками замахала на Сірничка:

— Як у вас, Тихоне, і язик повертається? Чоловік до нас у гості, а ви переманюєте! Знала б, їй же богу, й чарки не наливала б такому бусурманові... Чи в нас постелі нема, щоб на сіні гостя класти!

— Хіба я від себе? Бригадир і про ночівлю розпорядився, і про всяке проче. — Він одсунувся разом з стільцем від столу, підвівся. — Шофер з нами піде, товаришу Навроцький?

— І шофер з нами... Але це буде завтра. А сьогодні ми тут... Хочеться трохи поговорити — ми ж багато років не бачились.

— А я ж хижку провітрив. Свіжого сінця приніс...

— Побуваємо і там, Тихоне Веремійовичу.

— Хижка у нас, сказати, історична. Ще як один літописець про наше село книжку писав, ми за його порадою хижку поставили.

— Цікаво. Є і книжка про Богодарівку? Як хоч вона називається?

— А я не читав. І, признатися, не бачив. Мабуть, у Василя Порфіровича є. А що він писав, добре пам'ятаю, бо коли, було, не зайдеш, лежить, сердешний, як прикутий, і олівець гризе. То в них, Василь Порфірович пояснював, мода така здавна пішла — олівці гризти, як

хочеш, щоб розумні думки в голові роїлися. — Щось згадавши, Тихон Сірничок раптом пхикнув, пошкріб пальцем облупленого носа. — Трапилося мені з тим літописцем лихо, павік жити не забуду... От... От і тепер при згадці аж у горлі од сміху дере. Хіба розказати на сон грядущий?

— Так би й давно. А то тягнете кудись чоловіка. Буцімто й справді у хижці веселіше, — дорікнула Ксенія Василівна.

— Ти не перебивай, Ксеню. Дай людині пригадати, — обізвався Тарас Подолянчук.

— Ото ж історія... Жив, значиться, літописець на повному ждівенні у нашої Вихристючки, вдовиця така є. Мене приставили до нього, щоб, сказати, рибку свіженьку людина щодня мала. Принесу, а він мені відповідну компенсацію... і всякі запитання ставить — з'ясовує, значиться, слова незнайомі, які від Вихристючки почув: «Що таке, Тихоне Веремійовичу, пательня?» Або ще, пробачте, цікавиться, як зрозуміти отой віршик, записаний ним від богодарівських хлопчаків... — Тихон Сірничок тицьнув себе пальцем в живіт, а потім, показуючи по черзі то на Петра Петровича, то на інших присутніх, затараторив:

Чинчику, писюрику,
Солом'ян, дерев'ян.
Ой чи дуба, чи не дуба,
Чи горіх, чи качан...

Це у нас, як у піжмурки граються, Петре Петровичу, пробачте, таке безобразіє по некультурності своїй мелють. А йому, бач, треба все знати. Попоїсть він, значиться, у Вихристючки, погомонить трохи з нами, а потім на роботу в хижку йде. Там у нього вся канцелярія зберігалася: папір, чорнило, книги товстенні, у яких усяких слів сила-силенна, тільки чомусь ні «чинчика», ні «писюрика» нема, хоч як він шукав.

Ідемо ми одного разу. Він попереду, я трохи відстав, бо спускався у вибалочок природою полюбуватись, і так наблизилися до ставка.

— Сьогодні у мене чудовий настрій, — похвалився мені літописець, — мабуть, найкращий свій розділ напишу.

І завернув у хижку. А я — до човна. Та не встиг і за

вєсло взятися, чую страшений крик. Ріжуть людину, не інакше. І де ріжуть — у хижці! Я багор ухопив — і туди. І знов не встиг. Наскочив літописець на мене, немов божевільний. Тріснувся об мій багор головою з розгону і рвонув далі. Що йому сталося? Блекоти об'ївся? Агій! Коли це хижка як затрясється, як зареве — от вам хрест, зарєвла, і суне на мене. Ухопив я себе за вухо. Снитися, думаю. А хижка вже тріщить. Тріски летять, глина сиплється. Дивлюся, димар провалився. Із віконця, як з труби ерихонської, ревище. Кінець світу та й годі!

Мене от Тарас Олефірович змалку знає, не з полохових Тишко. А тут і я в розполох попав. Незчувся, як у ставку опинився. На той бік, думаю, попливу, нечиста сила води боїться. Зирк — мій літописець при березі загруз, і ні живий ні мертвий. Губами плямкає, а слів не чути. Втягнув я його, бідолашного, у човен, і пашол...

Вже як на середині були, насмілився я нарешті на берег подивитися. Хижка вже за цей час до води дотюпала. Ноги у неї товсті, мохнаті, з копитами. Як у дідька. Тільки що не чорні. Та кинулося мені в очі, ніби на одній нозі щось біле намотане.

Гребемо ми далі. І хижка за нами. А бодай ти йому здохла! За які такі гріхи, думаю, доводиться мені в богодарівськїм ставку погибати! Якщо літописець писанням своїм біду накликав, то нехай він і держить одвіт. І вже хотів із човна у воду кинутися, та у цей час хижка, з якої я очей не спускав, розвалилася на цурки. Матері твої сто чортів! Дивлюся — у воді бугай колгоспний стоїть, Мастоdont, обривок цепу на шиї. Вже він трохи охолов і тільки очима виряченими в наш бік поглядає. А по воді папери пливуть, мов лебеді...

— І як він, скажіть, те писання надібав! — дивується Ксенія Василівна. Вона знала, що був такий випадок з Мастоdontом, але тільки тепер від Сірничка почула всі подробиці. — Може, того й книжки нема про Богодарівку?

— А ви як думаете! Вчений літописець старався, а тварина таке наробила. Усяка охота відпаде. Ми хижку потім відбудували. А в літописця до всього апетит відпав, і до риби навіть.

Петро Петрович кивав головою й посміхався.

— Мастоdont, кажете? Це ж невигаdana гумореска.

Треба буде записати вашу розповідь, Тихоне Веремійовичу. Я товаришам з радіостудії скажу...

— Деякі подробиці я навмисне не згадував. Добре, що все те на ставку з нами трапилося. І бугай у воді охолов, і ми собі сяку-таку раду дали, приміром, скупалися і штани випрала.

— А бодай вас, Тихоне, дощ намочив! Ще й у сні ваш Мастодонт привидиться! — витирала хусточкою очі Ксенія Василівна. Вона вже не гнівалася на нього.

Прийшла Ганя. В чорній плюшевій жакетці, модній на Поділлі, в чобітках. По кімнаті війнуло солодким запахом молочарні.

Як же змінилася вона, Ганя Подолянчук! Та ні, ніколи б він, Навроцький, не впізнав би у цій зовсім дорослій дівчині ту, колишню, Ганю. Роки як вода. Тоді Навроцький був парубком, а нині він батько двох дітей. Старший, Омелько, на рибалку з ним просився...

А Ганя до Навроцького підійшла найперше. Шофер райкомівський Грицько Мацибора дивився на Ганю, не приховуючи свого захоплення.

— З приїздом, товаришу Навроцький!

— Дивися, як офіційно! Ах ти ж... — Він не знайшов потрібного слова, бо те, яке було в нього на язиці, не годилося. Повненька, світлоока. Тільки й залишилося від колишньої Гані-мишки, що гостренькі вузькі зуби. — Ну, здрастуй, здрастуй, товаришко Подолянчук. От як ми, виходить, підросли!

— Хіба? Чуєте, мамо! А ви все кажете, що я серед подруг найменша. Досить мені рости, правда? — звернулася вже знову до гостя. Поводилася вона просто, невимушено. До всіх всміхалася — і до шофера, якого вперше бачила, і до Тихона Сірничка; з її появою в горниці стало ще веселіше.

— Іди мий руки, Ганю, та берися до роботи, — бачиш, як наші гості погано вечеряли, а добро ж не повинно пропадати. Щось ти вроді припізналася?

— Бригадир нотацію нам читав... А потім ялинок привезли і ми корівник прикрашали. Для вас старалися, Петре Петровичу. Та стійте, піду, мабуть, вмюся і вже потім все по порядку розповім. — Од дверей Ганя ще раз обернулася. — А я вас, Петре Петровичу, кілька разів бачила. То на нараді тваринників, то на пленумі райкому комсомолу. Що ви — товариш Навроцький, я

знала, а от. що ви той самий рибалка дядя Петруша, — це мені й не снилося.

— А Петрушу ти хіба трохи запам'ятала?

— Ще б не запам'ятати! Ми з ним товаришували! — Ганя лукаво подивилася на гостя.

Мати, коли Ганя вийшла, сказала:

— Третій рік на фермі.

— Важко?

— Звичайно. Вісімнадцять корів видоїти, нагодувати. І все одними руками. Я колись теж дояркою була і теличок доглядала. Так було натопчешся за день, що на фермі й спиш. Прихилиш десь голову і про все на світі забудеш. Тарас мій жде-пожде, нема Ксені.

— Не нагадуй, стара. Страх не люблю... Де ти там голову свою прихилила — діло темне. Ми вашого брата знаємо, — жартівливо мовив Подолянчук.

— Петре Петровичу, а що я вам скажу, — з порога озвалася Ганя. — Дівчата, як почули, що ви приїдете...

— А від кого ж вони почули?

— Як від кого? Від мене, а потім бригадир потвердив. Хіба це таємниця? Ні, не таємниця. От бачите. Почули дівчата, що ви збираєтеся до нас, і кажуть: запроси товариша Навроцького на нашу ферму. Але так, щоб він сам прийшов, без Коновка та без Гевела. Ми йому, кажуть, усе розповімо. По-щирості. Хіба ж таку критику наведемо!

— Ганю, май совість. Петро Петрович радий, що своїх клопотів позбувся...

— Нічого, нічого... Ганині клопоти — то й мої клопоти, Ксеніє Василівно. — Продовжуй, Ганю...

— Ви, мамо, не знаєте. На нашій третій фермі не електродоїння, а сміх і горе. Підключили Богодарівку до районної електромережі, ну й сидимо... Доїти пора, а електроенергії нема. Дзвонимо в Стернівку — там дивуються: «Не може бути». Дзвонимо в район — директорів контори «Сільенерго». Цей, навпаки, спокійно відповідає: «Від рівня води у Бузі залежить. Є вода — є струм, нема води — нічого не поробиш. Чекайте». — «А як же, — питаємося, — бути з молоком?» — «А ми вам, — кажуть, — не дояри». Навіщо тоді, Петре Петровичу, і себе, і державу дурити, що ферма, мовляв, перейшла на електродоїння?

Тихон Сірничок аж очі вирячив: «Ну й чеше молода Подолянчучка». Та, згадавши все те, про що попереджав його Гевел, він почав мерщій шукати картуз. Краще в таких випадках подалі від гріха. Хіба він винен, що молодь тепер не питається в старших поради, свій голос піднімає...

— Я той, піду вже, — тихенько попередив Подолянчука. — Прощавай, Тарасе Олефіровичу. О пів на п'яту я збудю вас усіх, і тоді, може, ти мені даси трохи опохмелитися.

За одним рипом вийшов і шофер райкомівський.

А Ганя вела своєї:

— Я в сусідньому районі на екскурсії була. Є такий колгосп імені Суворова. Надої там завжди непогані. Питаюся в доярок: «Чим ви корів годуете?» — «А ось раціони». — «Та в нас, — кажу, — теж раціони художньо оформлені, але ж відпускається не те, що треба, а те, що є». — «А ви вимагайте». Добре говорити «вимагайте», а як ніде взяти?

— Критикувати, доню, легко. А де, справді, сіна набереш? Лугу в нас мало, і той за літо геть-чисто випають, бо толока тепер не в моді, — озвався Тарас Подолянчук.

— Бригадир наш, Гевел, ніколи не скаже доярці «нема». Випишує безвідмовно. Все випишує: і фураж, і сіно, попроси цукерки шоколадні — теж випише, але де їх шукати, як нема? А корови квитанцій не жують.

— Ти, Ганю, Василеві Порфіровичу про такі ваші діла говорила? Або парторгові?

— Що їм говорити, Петре Петровичу, як вони самі добре знають. Нагрімають, буває, на бригадира: «Щоб усе було в порядку». А він... Може, він і хоче кормів більше дати, та, видно, соромиться в голови просити, а своїх в Богодарівці не вистачає: З року в рік. Якось почувла я, що в Стернівку жом возять. Пішла до бухгалтерії: «Випишіть, — кажу, — і нам». Бухгалтер в книгу подивився і категорично заявив: «Не старцюйте. У вас ще запаси кормів великі, а в Стернівці та в Щасливому нуль цілих». Ні з чим й потюпала назад. Брехливі у нас запаси, Петре Петровичу, це я вам точно кажу. На папері запаси... Хоч і самі перевірте.

— Ой Ганю! Буде тобі те, що Парасці Цмокаленковій, — насварилася на дочку Ксенія Василівна.

— А я не боюся! Хоч наостанку підкладу під них «атомну бомбу». Нехай знають!

— Чому наостанку? — не зрозумів Навроцький.

Ганя почервоніла.

— Кажі вже, що надумала, — навчала мати. — Петро Петрович свій чоловік.

— Ганю нашу хлопець один засватав, нетутешній. Зоотехнік. Чули он — про колгосп Суворова згадувала. Туди, до нього збирається, — пояснив Тарас Подолянчук.

— І поїду. Доярки скрізь потрібні.

— А ми? Чуєте, Петре Петровичу, яка в нас хороша донька виросла? Хоч до рани її прикладай... Од батьків та од рідної хати тікає світ за очі. — Ксенія Василівна замахала обома руками, розганяючи дим від чоловікової цигарки. — Не чади, Тарасе, дай хоч ти мені спокій.

Навроцькому було приємно, що в його присутності Подолянчуки заговорили про свої сімейні справи з такою одвертістю, наче він їм справді не чужий. Старі з ним радилися, до нього апелювали. А Ганя? Ну, Ганя, звичайно, бачить в ньому насамперед секретаря райкому, але й вона довірливо розповідає про все, що їй болять. Виходить, він зробив вірно, приїхавши сюди. Під час розмови з Гевелом у райкомі Навроцький ще вагався: хто сидить перед ним? Та ось Ганя, спасибі їй, підняла трохи завісу над богодарівськими справами. Від неї він почув про такі речі, про які і парторг Середя чомусь змовчав.

— Добре, Ганю, я обов'язково побуваю у вас на фермі, — пообіцяв Навроцький. — Ми про все, про все поговоримо. І, між іншим, я попереджу твоїх подруг, що Ганя збирається дезертирувати. Подивлюся, що вони тобі на це скажуть.

— Позаздрять мені, і тільки.

Ксенія Василівна заперечила доньці:

— Аякже, ще й по голівці поглядять: «Іди собі, Ганю, з богом, тікай. А за тобою і ми. Нехай самі старики в Богодарівці залишаються, бо тут важко...»

— Не від мене самої залежить, де нам жити. Але мені набридло з вітряками боротися, як Дон-Кіхот, і перед Федором совісно. Ну як ти його з хорошого на погане насмілишся кликати!

— Як любить, то прибіжить. На колгоспні надої не подивиться, — резонно зауважила Ксенія Василівна,

викликавши в Навроцького посмішку. — Чи ти його, може, своєю славою причарувала?

— Було б чим! У нас як дві тисячі за рік надоїла, так і передова. В інших місцях кози більше дають.

«Ой, що це я сьогодні мелю без кінця, — схаменулася Ганя. — Навіщо Петрові Петровичу знати про мої заручини? Батько хотів допомогти: мовляв, причина у мене поважна, якщо я й переселюся з Богодарівки. А вишло, як у приказці: «Ні сіло ні впало, дай, бабо, сало». Зайшло про порядки на фермі, а куди повернуло! Ще й сама не знаю, як воно буде після весілля — чи Федір сюди, чи я до нього? У Федора два брати нежонаті та ще сестра, тісно в хаті. А тут...» — озирнулася Ганя, і такою простою, такою милою здалася їй горниця, що аж у грудях солодко защеміло. Уявила собі за цим ось столом Федю. Сидить, дивиться на свою Ганю, як вона подає їжу, як при звичаєється до нехитрих обов'язків молодої жони. «Знайшлося б зоотехнікові і в Богодарівці діло, та суворовці не відпустять», — напевне знає Ганя і тому задалегідь готується сама і батьків готує до розлуки... Травень не за горами, і біле вінчальне плаття висить у шафі — хоч не відчиняй її, щоб не хвилюватися.

Батько, мабуть, навмисне позіхає, дає знак господині, що пора і гостеві, і їм на спочинок. Раптом Ксенія Василівна згадує вголос, що вона поросяті забула дати.

Ганя схоплюється одразу:

— Я сама все зроблю. Сидить собі.

Затримавшись в кухні біля печі, вона чує, як Петро Петрович питає про нареченого — чи служив той в армії, що робить у колгоспі. Батько охоче відповідає і прихвалює майбутнього зятя.

І в Гані раптом виникає нова думка: «Якби Петро Петрович захотів...» Вона певна, що потрібне тільки одне слово секретаря райкому — і суворовці не затримуватимуть Федю.

Небо чисте, зоряне. На погоду. В «Победі» світиться вогник. Шофер, мабуть, слухає радіо. Ганя прислухається. Справді, з машини чути тиху музику.

В темряві, там, де чорніє сарай, своя музика: кувікає поросля. Згадавши, що це ж воно до неї озивається, Ганя швидко пересікає двір. Раптом спалахують фари. Вона — як на сцені. Вся в променях і, здається, пронизана ними. Тільки-но ступнеш убік — легко сховаєшся, уник-

неш нестримних потоків світла. Та ні, Ганя чомусь не може одразу цього зрозуміти, а простує далі, мов луна-тик, в мерехтливій течії нічного повітря, серед живих блискіток з крильцями і золотих порошинок.

А райкомівський шофер тим часом не може одірвати від неї очей.

Розділ дванадцятий

Ще все спало в домі Подолянчуків мертвим сном, коли городами до нього підійшов Тихон Сірничок. Кудлатий пес, замкнений хазяїном в сараї, і не гавкнув. Сірничок, мов сновида, походив попід вікнами і, переконавшись, що він не помиляється, постукав в одне з них, запнуте білим. Одразу ж фіранка посунулася, за вікном з'явилось чиєсь лице. Тарас Олефірович через хвилинку зустрів його біля дверей.

— Пора, куме. Поки сюди, поки туди, сонце почне сходити. Буди товариша Навроцького, якщо він не передумав.

— Хробаків накопав?

— Другий день в ящику страждають.

— Слухай, Тихоне. Ти нас так постав, щоб хоч не зразу ловилась. Не біля кормушок.

— Цить, шофер їхній он ворушиться. Мене не вчи. Не бійся. У нас же гібрид. А я цих рибалок городських знаю. Спочатку вередують: «Ми тільки дику беремо, ми справжні вудкарі». А потім як почнуть смикати одну за одною — в очах повне затменіє. Скажи їм на лина, що то лящ, — і не подумують сперечатися. Буди Петра Петровича. А мені, той, чарку сюди винеси. Не хочу своїми мокрими чобітьми підлогу бруднити.

— Роса на ставку?

— Аж хлюпає. Неси чарку. І не возжайся довго з бабою. А то вона ще снідати Петра Петровича примусить. На ставок, Гевел сказав, сніданок од Вихристючки прибуде.

— А ти його бачив?

— Кого? Гевела? Тс-с... На сніданку і ти побачиш. Ніби ненароком до нас заскочить, у поле їдучи. Ясно?.. А що? Політика... — підняв угору перст Сірничок. — Не лизь начальству в очі, ти не хрін.

— А я б по-простому. Не зумів би ховатися поза вуглами. Чого йому до нас не можна було зайти? Як уже тут десь був.

Петро Петрович зібрався швидко. Знову пішли навпростець — через городи, далі лужком. Попереду тюпає Тихон Сірничок, показуючи дорогу. За ним Петро Петрович, а далі Тарас Подолянчук, й останнім — шофер. Він, наймолодший серед них, й досі ще не оговтався після сну.

Село в тумані. Скоро і хата Подолянчуків зникла з очей. Там, куди вони прямували, не видно ні землі, ні неба, самий туман — густий, мокрий, незорий, як море.

Де ж той став? Ось-ось, здається, блисне вода, давно вже пахне болотом, очеретами. А Сірничок і не оглядається: чвох-чвох-чвох гумовими чобітьми.

Ідуть по цілині, ніяких слідів під ногами.

— Праворуч, куме, треба брати. Он верба бовваніє.

— Не мели, Тарасе. Просто на вербу ми й дибаємо. Я напрям носом чую, не бійся.

З білого мороку вихопився якийсь рудий клубок, прокотився повз них, зник.

— А диви! Лисиця вже й рибкою поласувала.

— Невже лисиця?

— А хто ж. Я за нею, триклятою, давненько вже полюю. З рушницею прийдеш — де й дінеться. А так, бач, метляється під ногами.

— А чого ж це лисиця збоку вискочила, хіба не од ставка?

— Вона на тебе подивитися хотіла, Тарасе. Давно такого не бачила...

Враз туман перед ними розступився — внизу між очеретами плюскотіла вода. В березі чорніла довбанка. Порожня коробка з-під цигарок стирчала на кілочку, встромленому в землю.

— Ось тут, Петре Петровичу, я для вас місце обозначив. Дно чисте, ні корчаг, ні жабуриння. Хробаків бачите? Он у ящику. Хробаки у нас здорові, то ви напополам. Тарасе, ставай ліворуч. А ти, молодець, вмийся, одразу сон як рукою зніме. Бачу, до риби ти не дуже. Шкода, земля мокра й лягти ніде. Може, в хижку підеш?

— Ні, ні. Він теж ловитиме. — Петро Петрович скептично подивився на свої забрьохані холоші, підкотив їх.

— Ну, ловися, рибко! — Подолянчук поплював на га-

чок з принадою і перший закинув вудочку. Поплавець полежав трохи на «спинці», далі хитнувся, крутнувся і став шпичаком догори.

У Навроцького щось не ладилося. То він ніяк не міг пересунути поплавець, то за щось зачепився гачком. Та нарешті і він свиснув вудлищем.

Перед ними, здавалося, не той ставок, яким знав його Навроцький. Може, туман скрадав розміри, а може й справді, як казав Тихон Сірничок, джерела виснажилися, ставок потроху висихає. Ні, це вже не «океан» із сомами, а звичайне лугове озерце, яких багато.

Але то лише в першу мить рибалка встигає оглядітися. Варто тріпнутися разок-другий поплавцеві — і вже він тільки його бачить, тільки про одне й думає: «Не прогавити, вчасно підсікти». І якщо й одірветься од поплавця, то хіба лише для того, щоб перевірити, чи підсак під рукою. Поплавець — наймудріша, найпотрібніша в світі штука; з погляду «вудкаря», звичайно. На нього очі рибалки дивляться не надивляться, і в них то надія, то нудьга, то злість, але байдужість — ніколи! Поплавець — магніт з магнітів, «пуп» землі. Найлегший трепет поплавця передається, ніби струм, вудлищу, руці, яка його тримає, серцю. Якщо твій коханий, дівчино, рибалка, не вір його запевненням, ніби можна дивитися на потривожений рибою поплавець і думати водночас про твої чорні або голубі оченята! Поплавець сильніший за всякі жіночі чари, його суперництво ні з чим не зрівнянне. Навіть поет в людині мовчить, коли в ній оживає рибалка.

Навроцький якимсь шостим почуттям відзначив, що принадою, опущеною в холодну глибінь ставка, вже зацікавилися. Поплавець з гусячого пера ще й не ворухнувся, зате по воді пішли ледь видні круги, народжені не на поверхні, а десь у товщі води. Потім легенький, грайливий поштовх. Перо відхилилося, «клонуло». І знову спокій. А може, слід глянути, чи дрібнота не з'їла наживку?

Він не встиг вирішити цього складного питання, вудку сіпнуло. Круги і круги, а центра нема. Зник поплавець. Згарячу Петро Петрович рвонув до себе вудлище і спершу в повітрі, а потім у воді біля самого берега побачив рибину. Можна було витягти її, викинути на берег, але чомусь рибалка кинув вудлище, сплигнув униз

і вже там, по коліна у воді, руками виловив свою здобич.

Що це за риба? Золотисто-срібна луска, червоні поплавці. Коротка, повна. Не короп, не карась. Такої ранише він тут не ловив.

— Давайте, Грицю, сак. Почин зроблено!

— Іду.

О, перша рибина, як перша любов...

Гриць Мацибора зважив рибу на руці:

— Грамів двісті... Десяточок таких — і порядок.

— А ти налагодив свою вудку?

— Майже. Збирався закидати, та ви покликали.

Щось залящало ліворуч од них, Петро Петрович подивився в той бік. Ага, Тарас Олефірович теж, здається, тягне.

Знову закинув. Хвилини через п'ять поплавець пішов під воду. Вже обережніше, спокійніше поводився Навроцький з вудкою. А за куцями загорланив раптом Гриць Мацибора:

— Взяла!

Навроцький кинув свою вудку на траву, побіг до Грицька, але той уже й сам упорався. Рибина точнісінько така, як і в нього.

— Грамів двісті п'ятдесят, — хвалився шофер. — Здорово, Петре Петровичу. Я не вспів закинути, а вона хап! Беріть її в сак. По одній, значить, є?

...На лузі в тумані гурчить мотор, звук цей наближається. Потім чути голос Сірничка: «Стоп! Стоп, машина! Далі проїзду нема». Вискнули гальма. І все згодом знову затихло. Навроцький дивиться на поплавець. Ось він уже пірнув, і все повторюється. Навроцький знімає з гачка рибу... Знімає вже шосту, ні, навіть сьому. Ловиться чудово. От якби тільки щось інше ціплялося, а не самі коропоподібні карасі. Тепер Петро Петрович згадує, що років кілька тому він читав про виведений на Україні, професором Мовчаном, здається, гібридний сорт ставкової риби. Мабуть, вона і є. Але ж це дикий ставок, незарибнений, як йому казали. Невже птахи встигли занести ікринки?

Десь за ставком на протилежному боці кричать півні. Туман потроху тане, ставок ніби ширшає, а верби відступають все далі. Ось уже й сонце кинуло свою рожеву намітку, і в ній полощеться, скидається риба.

За ставком чорніє рілля, колись вона була аж ген за тими старими вербами, а тепер чомусь верби поступилися. Ага, розорано частину ставкового дна під городи, дерева залишилися там, де й вирости, а берег перемістився. Справді, суша тут потіснила воду: комусь заманулося «прирізати» собі садибу.

А риба клює та й клює. І вже збито оскому. Петро Петрович мие руки, які вкрилися риб'ячим клеєм. Роздумливо дивиться на поплавець, потім встромляє вудлице в землю.

«Може, у мене місце таке, а в Тараса Олефіровича, який одійшов десь, вже й окуньки є, і щуपाки?»

— Поглядай, Грицю, на мою вудку, я Тараса Олефіровича пошукаю.

Старий непогано влаштувався на корчазі, яка вп'ялася чорним жилавим корінням у берег. Під корчагою хлюпочеться риба. Ті ж самісінькі гібридні карасі. Що за чортівня! Ну, нехай він, Навроцький, призабув, як брати дику рибу, але ж і Тарас Олефірович нічим не може похвалитися!

Мабуть, Подолянчук догадується, про що зараз думає Навроцький, бо навіть очі сховав.

— Я подалі вже закидаю, на глибоке. Бог його знає, куди окунь подівся! Було ж його тут...

Все вище піднімається сонце, і бог, мабуть, почув марш, який грають кишки Тихона Сірничка, бо від хижки почувся сигнал автомашини — це був добре знайомий йому голос Арсенового «всюдихода». Сірничок вискочив на горбок, замахав картузом. Одразу ж колгоспний газик рушив у його бік.

Приїхав парторг Середа, а з ним Гевел. На Середі військовий кітель з двома вицвілими орденськими планками, сам він поголений, в начищених хромових чоботях. Враження таке, що просто звідси парторгові треба буде їхати на військовий парад. Причепурився й Арсен Цибулько — коричнева вельветова тужурка з чотирма кишнями зовсім нова, застєбнута на всі гудзики, крім двох верхніх, і саме там, угорі, з-під неї виглядає голуба міліцейська сорочка. Звичайно, тоді, коли Арсен Цибулько служив у міліції, голубих сорочок міліція ще не носила, але то вже дрібниця.

— Ну як? — Гнат Середа ще не бачить Петра Петровича, він скрізь шукає його очима, приглядається до

якихось постатей, що маячать за густими кущами лози.

— Порядочок, Гнате Мусійовичу. Товариш Навроцький десятків зо два, мабуть, упіймав, — хвалився чужими успіхами Сірничок.

Гнат Середа бив себе прутиком по халявах і дивився на став. Ніколи ще не доводилося йому сидіти за одним столом з першим секретарем райкому. Василь Порфирович — той не раз бував з попередником Навроцького — Осетрюком... Як воно все обійдеться? Хоч би Гевела тут не було. А то виходить, що ми секретаря хочемо замогоричити. Та нічого не вдієш, треба якось відбути цей сніданок.

Середа попрямував до ставка.

— З уловом вас, товаришу Навроцький! Здрастуйте!

— Здрастуйте. Здрастуйте, товаришу бригадир. Дивіться, яких ми щупаків наловили, — іронічно поглядав на Гевела Навроцький.

— Хіба це щуки, Петре Петровичу? — Середа розгублено всміхнувся.

— Не щуки? А що ж? — задержувато запитав Навроцький.

— Це гібриди, але є й щуки. — Сірничок підсмикнув штани. — Мусять бути.

— Ага, мусять.

— Ми їх, конешно, ліквідуємо як клас. Шука, товаришу Навроцький, малька культурного винищує. Хоч би їла по-людському, а то живцем ковтає. Такі, знаєте, номери бувають. — Тихон Сірничок роблено хихикнув, підбадьорений Гевелом, який підморгував йому. — От не дасть збрехати і бригадир. Розріжеш, бувало, щупака, а в ньому в животі окунець. Розріжеш того окунця, а в ньому карасик або якась інша риб'яча душа. — Він потягнув носом і враз справді повеселішав. — Пахне! Смаженою рибою пахне, убий мене бог!

Гевел вийшов наперед.

— Є. Є і смажена. За вами слово, товаришу Навроцький...

— Що ви маєте на увазі?

— Та чуєте ж, снідати похотіли. Ми дещо привезли в хижку. Скромний рибальський сніданок... Без усяких делікатесів...

Навроцький подивився на Гевела, потім на Середу.

В чому, власне, справа? Хіба прояв гостинності це щось заборонене, чого треба соромитися, боятися?

— Як снідати, то снідати. Я — за. — У Навроцького були свої важливі плани на день, і він вирішив не затягати з сніданком.

Зустрічали гостей повновида, дебела жінка з золотими сережками і Арсен Цибулько. Пляшки, тарілки із смаженими карасями, з картоплею, солоними огірками, шаткованою капустою вже стояли на столі, з великого чорного казанка, прикритого диктовою кришкою, струмила пара. Пахло часником, перцем, лавровим листом.

— Юшка! — облизнувся Тихон Сірничок, схилиючись над казанком. — Рибальська юшка!

Пахуча пара попливла над столом. Лисавета Вихристюк ловко виловлювала ополоником варену рибу й розкладала на дерев'яному тарелі. Юшку розлила в полив'яні мисочки. Перед кожним поставила повну миску, тарілку, роздала дерев'яні ложки. Все це вона робила урочисто, поважно. Повні білі руки Вихристючки з ямочками на ліктях теж пахли лавровим листям.

Стограмові скляночки спорожніли всі до однієї. «Ось так воно краще, — радів Олексій Гевел. — Без церемоній. Всі ми — люди...»

Розділ тринадцятий

У доярок руки дужі, як у хірургів, і ніжні, як у музикантів. Корова віддає все до краплі молоко лише тим рукам, які не мучать її, доярка має бути такою ж «лисичкою» біля корови, як телятко біля матері.

Сьогодні знов струму нема, і дівчата доять вручну. У Гані Подолянчук лоб зросився дрібними перлинами, час від часу вона втирається білим рукавом халата. Петро Петрович Навроцький, постоявши біля неї хвилин п'ять, іде далі і скрізь бачить одне і те ж. За кожною з доярок цієї ферми закріплено по вісімнадцять корів, і як для електродоїння, то це небагато, а руками спробуй. Ось до чорнявенької молодички, корови якої стоять відразу за Ганиними, прийшла на допомогу літня жінка, можливо, мати або свекруха. Вона ще тільки влаштовується під коровою, а та вже оглядається здивовано, — по запаху, чи що, вгадує чужу людину.

Тьмяно світять ліхтарі. Чвикотить молоко в цинкових дійницях: чвик, чвик, чвик... Корови, до яких черга не дійшла, мукають, зазиваючи телят.

Вертається Гнат Середя, який ходив дзвонити в контору «Сільенерго».

— Доб'єшся в них толку! Начальство пошабашило, а черговий і розмовляти не хоче, — скаржитесь Навроцькому. — Без ножа нас ріжуть.

— А ви мовчите?

— Ні, дзвонимо... Письмовий протест надіслали, але відповіді поки що нема.

— Телефон далеко?

— Метрів за сто звідси. В бригадній конторі.

Навроцький знову підходить до Гані.

— То ви, як звільнитесь, приходьте у червоний куток. Всі, хто хоче. Ми з Гнатом Мусійовичем прийдемо.

— Обов'язково зберемося, Петре Петровичу. Тільки, на жаль, доїння дуже затягнеться. Самі бачите — вручну доїмо.

В бригадній конторі він застає Варвару Шалигон. Трохи вже знає її: вручав почесну грамоту на урочистому вечорі в райцентрі, присвяченому дню Восьмого березня. Вона сьогодні якась смутна, стурбована. Очі насторожені, недовірливі.

Петро Петрович говорить в трубку:

— Дівчино, з'єднайте мене з Корчином. Спасибі. Корчин? Ви не скажете, чи є телефон на квартирі начальника контори «Сільенерго»? Спасибі, дівчино. З'єднайте нас. — Хтось пропонує Навроцькому стілець, та він тільки спирається рукою на спинку, не сідає. Дивиться на Варвару Шалигон, яка щось пише, пише... В трубці вуркоче приймний жіночий голос. — Мені треба товариша Семидонського, — каже Навроцький. — Він дома? Скажіть, з райкому.

Минає хвилина, друга. І знову той самий голосок: «Товариш Семидонський вийшов». — А скоро повернеться? — «Не знаю». — Ви його дружина? — «Припустімо, а що хіба?» — Передайте, будь ласка, товаришеві Семидонському, що дзвонив Навроцький. Я в Богодарівці. Як тільки він з'явиться, нехай мені подзвонить. Невідкладна справа до нього. — Навроцький чує, як жінка, з якою він розмовляє, повторює комусь його прізвище, затуля-

ючи трубку рукою. І раптом трубка лагідно вуркоче: «Одну хвилиночку, хтось увійшов, можливо, чоловік... Почекайте хвилиночку, товаришу Навроцький».

Він чекає. Він догадується, звичайно, що Семидонський нікуди і не виходив, але сьогодні неділя, і тому ніякими службовими справами займатись йому не хочеться.

— Семидонський слухає. Доброго вечора, Петре Петровичу. Я до ваших послуг.

— Пробачте, товаришу Семидонський, що мені довелося вас потурбувати. У мене одне питання.

— Слухаю, товаришу Навроцький.

— Дайте, будь ласка, мені консультацію. От у нас в Богодарівці перейшли на електродоїння. Прекрасна штука, товаришу Семидонський.

— О, я знаю! У нас по районі сорок два проценти ферм...

— Сорок два, кажете? Цифра солідна. А от що робити в тих випадках, коли... коли немає електроенергії? Чим можна її замінити?

— Не розумію... Не зовсім.

— Чого ж тут не розуміти, товаришу Семидонський! Прийшов час доїти, доярки приладнали апарати і ждуть. Доярки ждуть, а корови, видно, недостатньо натреновані в таких справах — ревом ревають. Як тут бути?

— Де це — Богодарівка? — після невеликої паузи запитав Семидонський.

— Стернівський колгосп.

— Ага. Одну хвилиночку, Петре Петровичу. Я подивлюся графік. Зараз, — чути було, як Семидонський зітхнув, як він човгав капцями по підлозі. Скоро знову взяв трубку. — За графіком ми відключаємо Стернівку після дванадцятої години ночі. Не раніше. До того часу вони повинні впоратися з доїнням.

— А зараз сьома?

— Зараз сьома.

— Чому ж немає струму?

Пауза. Зітхання.

— Товаришу Навроцький... Я подзвоню вам хвилинок через десять. Я з'ясую...

— Через десять хвилин доїльні апарати будуть працювати, товаришу Семидонський? Я вірно вас зрозумів?

— Якщо це від мене залежить.

— Ми чекаємо, товаришу Семидонський. Я не прощаюся...

— Майже щодня така історія, — скаржитесь Гнат Середа. — А до товариша Семидонського дзвоні не дзвоні. Він од нас ніби ховається.

— А ви запросили б його до себе. В гості, як от мене Гевел запросив, — пожартував Навроцький. — Телефон — одне діло, а коли керівник на зборах під вогонь критики потрапляє — ефект куди сильніший. До речі, давненько, кажуть, людей в Богодарівці не збирали. Ні сільрада, ні ви, правління. А поговорити є про що. Може, скличете бригадні збори, га? Нехай бригадир відчитається. Нехай в очі бригадирові скажуть правду-матінку.

— Нам самим треба раніше його долю вирішити. Гевел — член партії.

— От і добре. Ми не боїмося виносити питання про роботу члена партії на суд позапартійних. Рознесуть в пух і прах — і це корисно. Для партії корисно, для нашої справи. Ми будемо знати, де в нас слабке місце, швидше виправимо становище. Вірно я кажу, товаришу агроном?

Варвара Шалигон, до якої звертався секретар райкому партії, кивнула невпевнено.

Блиснуло під стелею, кімнату залило яскраве електричне світло. Всі на мить затихли. Середа з вдячністю подивився на Петра Петровича:

— Дійшло до Семидонського!

«Дзень-дзелень-дзелень!» — весело нагадав про себе телефон.

— Навроцький слухає. Я слухаю вас. Так, горить. Спасибі, товаришу Семидонський. Вірно, оперативність — річ дуже потрібна. Спасибі. Але в мене є до вас ще одна просьба. Цими днями в Богодарівці, мабуть, відбудуться бригадні збори. Дуже добре було б, якби ви взяли участь. Ні, ні, не бійтеся. Розкажете людям про все, чим збираєтесь порадувати село ближчим часом. Так, так. Я повідомлю вас про дату. Пробачте ще раз, що ми вас потурбували у вихідний день. На все добре.

— Тепер на фермі діло пішло, — радісно поглядав на лампочку Гнат Середа.

— А я ось що згадав. Та заява Гевела, що ви мені розказували, при вас? Ознайомте з нею, будь ласка, то-

варишку Шалигон. Нехай прочитає. Я, Варваро Петрівно, був би дуже вам вдячний за цілковиту одвертість у цій справі. Думка бригадного агронома для мене дуже важлива.

Варвара неспокійно водила очима то на Навроцького, то на Середу.

— Добре, — глухо вимовила вона.

Навроцький з парторгом вийшли. На столі перед Варварою залишився документ, зміст якого вона і так добре знала. Писали вони його втрьох, лише підписував Олексій Гевел. І ось життя ніби навмисне посміялося з неї: перший секретар райкому хоче почути від неї, Варвари Шалигон, одверту думку про все...

Вона довго сиділа над заявою Гевела. Потім перечитала написане, знайшла в заяві слова, які вставляв Василь Порфиринович Коновко, і знайшла там цілі речення, які сама йому підказувала. Як же це з нею сталося? Чому вона послухалася їх? Невже справді її майбутнє сімейне щастя залежить від того, чи підтримає вона чоловікового родича? А як він ось такий нечесний? Хіба Степан має право вимагати від неї сліпої, беззастережної покори? А що, як вона прийде на збори і чесно розповість людям все, все? Невже Степан тоді одвернеться від неї на угоду братові? О! Коли так, то чого ж варта його любов?

В душі Варвари Шалигон визривала гроза. Очі вже не туманилися розпачем, безвіллям, — вони дивилися вперто, зосереджено в одну точку, і з її лиця потроху спадало павутиння смутку. От тепер вона вже знову була схожа на осу, що приготувалася до рішучого поединку.

Згадала свою недавню розмову з Нагірняком, те, як гостро осуджував він її. А чим же вона відповіла йому тоді, які висновки зробила? Покаялася? Строго осудила себе? Чи, може, заспокоїла своє сумління якимись пом'якшуючими її провини обставинами, не відомими Нагірнякові? Ні! Приголублена Степаном, вона просто забулася, мов та муха, що ціпеніє в теплі, передчуваючи негоду, і не хоче знати ні осінніх злив, ні зимових морозів. В гонитві за примарним бабським щастям втрачено щось, більше, святіше...

А може, ще не зовсім втрачено?

Варвара з острахом позирнула на двері, наче знала,

що хтось зараз увійде в контору і запитає її, чому вона тут сидить одна, про що думає. Є люди, які вміють говорити самі з собою. Але Варварі потрібна була жива людина. Варвара нічого б не приховала, відповіла б — і чому сидить, і про що думає. Розказала б про всі свої болі, про всі турботи. Тільки щоб її обов'язково вислухали до кінця.

Ах, чому секретар райкому поспішив звідси? Кинув її в душу жарину, підпалив, а сам подався! Та ні, ще сьогодні йому доведеться вислухати Варвару Шалигон, кандидата в члени партії, недостойного кандидата...

Накинувши на плечі теплу хустку, Варвара погасила світло і вийшла з контори. Огляділася. Село кликало спати, лише поодинокі вогники миготіли на полі. У високому небі гули невидимі літаки. На горбі під ліхтарями чорніли будівлі тваринницького містечка, і там яскраво вирізнялися троє великих вікон кімнати відпочинку тваринників. Саме туди повів Навроцького Гнат Середа.

Варвара поклала ключ від контори на одвірок. Подивилася в той бік, де й поночі завжди вгадувала свою садибу: віконечко мазанки ледь світилося.

«Степан!..»

В двадцять сім років життя звело її з ним, Степаном Гвелом, який повернувся з морської служби у чорному кльоші і білій з голубими смужками сорочці. Нічиїх обіймів не знала досі Варвара, а в матроса груди широкі і дужі. Як притисне до себе — забудеш про все на світі. За віщо її полюбив Степан? Щось йому, правда, завжало взяти з нею законний шлюб, але й Олексій Іванович, і його батьки приймали Варвару в своїй хаті як рідну. А з того часу, як сам заливав фундамент і ліпив на лузі лампач, остаточно повірила Варвара в свою щасливу зірку.

Ось і тепер дожидав її повернення — це він світив у мазанці... І вона зупинилася на півдорозі, не знаючи, куди іти. Додому ближче, і там Степан. А там, в червоному кутку ферми, секретар райкому...

«Прости мені, Степане, я трохи забарюся. Зате ж прийду до тебе не з таким важким серцем...»

Тихцем обійшла якихось двох, що стояли біля корівника, з іншого боку наблизилася до вікна. Доярки сиділи круг столу, між ними Навроцький і Середа.

«Ні, не тут... Не при всіх», — вирішує Варвара Шалгон. Вона краще розпитає в людей, де зупинився секретар райкому, і піде до нього додому.

Метрів за десять від корівника стоїть райкомівська «Победа».

Шофер одчинив дверцята.

— Вам Петра Петровича?

— Я хочу знати, де... де він ночуватиме.

— А це «військова таємниця», — пожартував шофер.

— Не у Вихристючки, бува?

— Ні.

— В кого ж тоді?

— У Подолянчуків. Дочка у них Ганя.

— Добре. Спасибі вам, — жінка майнула перед вікном темною хусткою і зникла.

Приблизно через півгодини шофер повіз Навроцького додому. Позаду сиділи Ганя та Гнат Мусійович Середка.

— Хороші у нас дівчата, правда? — допитувалася Ганя у Петра Петровича. — Як вони вам сподобались?

— Бідові. Це добре, що на ферми іде молодь.

— Іде на ферми. Іде й з ферм, — зітхнула дівчина. — Робота важка, а механізація — на папері, Ми, наприклад, як десятій кінчали, всі просились у тваринництво. Тепер зосталося менше половини.

— Труднощів злякалися?

— Чули ж, що говорила Люба Кушпела? За роботою вгору ніколи глянути. Де ти, справді, з хлопцем познайомишся, як ні на вулицю, ні в клуб не ходиш?

— Треба ходити.

— А корів хто доїтиме? Хто їм їсти дасть? Доярка як заведена. Мабуть, на таку роботу слід заміжніх ставити. Як усе вже в твоєму житті увійшло в колію...

— У заміжніх, Ганю, свої турботи. Чоловіка нагодуй, обпери, а там, дивися, і маленьке з'явилося. Якої тоді заспіваєш?

— Не знаю якої. А зараз, буває, сидиш під коровою, а про вулицю думаєш. Аж плакати хочеться.

— Ми з тобою, Ганю, підраховали: доярки працюють не більше восьми годин. Вірно? Тільки що не підряд.

— В тому-то й біда. День на шматки порваний. Ні се ні те. Якби працювали позмінно... Або через день.

— Що ж, Ганю, над цим подумати треба. Ми справді повинні дбати не лише про високу продуктивність праці, а й про нормальні умови для кожного, про те, щоб не було у нас професій «невигідних», «каторжних», як говорять, я чув, про свою професію деякі доярки.

— Спасибі, що хоч обіцяєте, Петре Петровичу. А то дехто з приїжджих вроді й поспівчуває, а потім, чуємо, критикує на нараді за «нездорові настрої».

— Критикувати, Ганю, безперечно, легше, ніж працювати. Тому в нас, мабуть, ліниві і лізуть у критикани. Їх боятися не треба.

— Та хто їх боїться? Боляче буває, що за твою одвертість тебе й висічуть.

— А ти, Ганю, завжди буваєш одвертою?

— Як коли... Всі у нас в колгоспі тепер поробилися дипломатами. А ми що ж, гірші за інших? Товаришу шофер, куди ви? Нам вліво. Погано орієнтуєтесь.

— Вірно. За колодязем зразу вліво. Я до вашої дискусії прислухаюся, тому й впіймав гаву. — Шофер загальмував, почав здавати назад.

— Третій будиночок наш, — знову попередила його дівчина.

Вискочила першою, пішла відчиняти ворота.

Шофер освітив фарами двір, хазяйку, яка тільки-но вийшла і стояла, прикриваючись од світла рукою.

— Ми трохи затрималися, Ксеніє Василівно. Пробачте.

— Замучили, певно, вас дівчата? Я їх знаю, цокотух. А тут агрономша в горниці сидить, давно вас дожидає.

— Варвара Петрівна?

— Вона. Я хотіла порадити прийти їй завтра, але стрималася. Бачу, схвильована чимсь дуже. Так ми, Петре Петровичу, вам не будемо заважати. Погомоніть з нею.

— Добре. Погомоню.

— Вечеря ваша в горниці на столі. Під рушником. Риба, молоко. Ага, ще згадала. Кум Тихон цікавиться, чи й завтра приходити йому за вами о п'ятій? От-от, мабуть, знову притюпає.

— Та ні, завтра справжній робочий день. Рибалити ніколи. Так і скажіть Тихонові Веремійовичу. І в нього

робочий, і в мене. А ви, Гнате Мусійовичу, куди оце зібрались? Вам хіба не кортить послухати, що скаже Варвара Шалигон? Залишайтесь.

Варвара Петрівна підвелася від столу, нервово зігнала біленьку хусточку. Прикусила губу.

— Я вирішила... Мені треба, товаришу Навроцький, відкрити вам всю правду. Саму себе важко сікти... Я не маю права далі залишатися на посту агронома, я... мені більше ніколи не буде довір'я. Я, товаришу Навроцький, заслужила, щоб мене вигнали геть... — закрила лице рукою, ось-ось, здавалося, вона розридається.

Навроцький підсунув жінці стілець, на другий показав Середі. Той почував себе ніяково, він, здавалося, був тут зайвий.

— А може, я піду...

— Ні, ні. Ви теж повинні все знати, — одразу ж нервово обізвалася Варвара Шалигон.

Середа залишився.

— Я, здається, розумію вас, Варваро Петрівно. Ви теж в чомусь помилилися... — мовив Навроцький. — Але ми з вами люди дорослі, і нам треба вміти владати собою.

— Якби ж то помилка... Ні, Шалигон не просто помилилася. — Варвара Петрівна з важким зусиллям знову підвела голову, щоки її палали. — Це ж такий сором! Свідомо пішла на підлість. Знати, що робиш, і не зупинитися! Ні, ви не повинні вірити жодному слову Гевела, він не каже правди. Все було не так, товариші. Я знаю, як було, як ми поступово сповзали на шлях брехні. Хіба тільки з чистими парами таке творилося в Богодарівці? І я... Ні, я більше не можу мовчати...

Довго худенька, з синіми знекровленими губами жінка каялася, повторювала знов і знов, що довір'я втрачено і що вже його нічим їй не заслужити.

Навроцький уважно слухав. Він бачив перед собою людину, в якій прокинулося сумління; воно збунтувалося і шукало шляхів, щоб вирвати людину з сільця. А коли це так, то Варвара Шалигон, зрештою, допоможе і йому розібратися в усьому, допоможе Гнатові Мусійовичу Середі — колгоспному партторгові — позбутися хвороби, яку сміливо можна назвати «курачою сліпотою».

Розділ чотирнадцятий

Вже три дні висить замок на дверях ощадної каси. Ті, кому треба взяти якогось карбованця, — весною завжди більше беруть, ніж кладуть, — розпитували у працівників пошти, чи не бачили вони касирку Таїну. Відповідь була невтішна: Таїна, казали, як поїхала з хворим батьком, так досі й не повернулася з Корчина.

Приходив сюди й Ананій Сербін. Але не по гроші. З тої самої буряної ночі, коли він гостював у Таїни в її мансарді, Ананій все частіше думає про дівчину... З її уривчастої розповіді він дізнався про те, як зростала вона без матері, серед чужих людей. Спершу батько все збирався вдруге оженитись, молоденькі жінки з'являлися в їхній квартирі і зникали, не залишивши по собі жодного приємного спогаду в дитячій душі. З десяти років Таїна — під опікою тітки. І тітка, і батько завжди дивилися на своє сільське життя, як на тимчасове явище. Тут, у Стернівці, навіть вчителі будувалися, не кажучи про спеціалістів, зайнятих на колгоспному виробництві. У кожного власна хата, город, садочок. Лише сім'я Коновка жила в будинку, який належав колгоспові, а садиба їхня рік у рік заростала зеленим килимком спорищу, по якому де-не-де цвіли кашка, кульбаба, росли ніким, здається, не сіяні печериці. Залишатися назавжди у Стернівці Василь Порфірович не збирався. Зате райцентрівська околиця, оте селище, де щоразу, ніби печериці на його сільському обійсті, виникали все нові й нові чепурні будинки з цегли, шлаку, з деревини, здавна тягла його до себе, як магніт. І ось другий рік, як Василь Порфірович Коновко придбав на ім'я одного далекого родича — Станіслава Думанського — цегляний дім і, ховаючись з ним від цілого світу, а найбільше від райкому, тишив себе мріями про щасливу хвилину, коли він переселиться в Корчин і заживе спокійним життям пенсіонера. Отоді нарешті він візьметься по-справжньому за своє лікування, подбає про здобуття Таїною вищої освіти. Ще рік-два... Зірка Героя, призначена самою долею за його труди, вже лежала десь у сейфах Верховної Ради.

З сумом, з ніжністю до батька і разом з тим з гіркою іронією Таїна розповідала про це Ананію Сербіну. Вона любила батька, та вже мала свої власні плани і пе-

реконання, які багато в чому не збігалися з батьковими. Дев'ятнадцятирічній Таїні марився великий світ, незна- не досі життя.

Таїна не побоялася сказати Ананієві і про будинок у райцентрі, і про те, що батько живе марнолюбними дум- ками — будь-що мати звання Героя. І ще сказала йому Таїна про те, що Казик Віслянський двічі освідчувався їй і що він не визнає ні Стернівки, ні Корчина, тільки Київ...

Знайомство з Казиком Віслянським викликало в Ана- нія неприємне почуття, навіть роздратовало його. Казик тоді в машині цілу дорогу базикав про свій майбутній переїзд у столицю. Дядька, як твердив Казик, на кілька років відряджають за кордон, і він хоче, щоб Казик жив у їхній квартирі. Навіть машину залишає в розпоря- дженні Казика — у нього зовсім нова «Волга»...

Ананій спершу не дуже й прислухався до слів кіно- механіка, та коли Таїна розгорнула в машині пакунок, переданий їй Казиком, і Сербін побачив, як вона раділа, як оглядала, обмацувала чорну кофточку, він засмутив- ся і подумав з прикрістю: «Ось перед чим ти пасуєш, дівчино; перед модним ганчір'ям». Ананій був певен, що кофточка — Казиків подарунок. Бурхливу дівочу подя- ку він сприйняв як potwierдження своїх ревних здо- гадок. Тому на прощання Ананій сказав уїдливо:

— Коли б я був дівчиною, я б не вийшов, а вискочив за вас заміж. Ви ніби квиток безпрограшної лотереї.

Вони стояли один навпроти одного і козирилися, як двоє молоденьких півнів.

Таїна не дала розгорітися злим жаринам, які визир- нули з-під сірої каламуті Казикових очей, вона взяла його ніби демонстративно під руку і повела у свій двір, говорячи, що їх вже давно дожидає батько. Ананія Таїна не запросила...

Якби Ананій трохи затримався, десь сховався побли- зу, він би побачив, що дуже скоро Таїна вийшла сама, побачив би і те, що дівчина шукає його. Та він не став чекати — пішов одразу, як тільки Таїна і Казик зникли за хвірткою. Молодість майже завжди гоноровита...

І вже три дні Таїни нема в Стернівці.

...На пошті, де Ананій мав чекати Василя Дашуру, листоноші сортували газети. Молоденька телеграфістка в кутку за бар'єром вистукувала на апараті текст

телеграми, допіру поданої балакучим дідком з маленькою, начисто поголеною головою і запорозькими сивими вусями. Дідок був без капелюха, і, побачивши його, Ананій і собі зняв кепку. Листоноші з бригадних сіл напакувували свої чорні сумки журналами, газетами, листами і перемовлялися між собою про се про те, зачіпали знов і знов дідка, який, певно, вважав себе найсильнішим міжнародником серед присутніх, а можливо, й взагалі у цілій Стернівці.

— Так ви кажете, діду Жила, що реваншисти — це по-їхньому, по-німецькому. А по-нашому це все одно, що фашисти?

— Не все одно, а іменно фашисти. «Ре» — це від річки Рейн... Скорочено, значить, пишеться. От і читай тепер ре — рейнські фашисти... — дід Жила водив коричневим, підпаленим цигарками пальцем по газеті, показуючи на заголовок «Реваншисти піднімають голову». — Якщо починається з «ре» — так і знайте, — проти французів. Завжди фашисти на два боки гавкають: на французів і на нас.

— А що то за слово «реванш»? В цій же статті, бачите, зустрічається. Слухайте, діду: «Ідея реваншу всіляко пропагується в школах...»

— Ну, тут і малій дитині понятно... Ідея у кожного чоловіка єсть, і в нас, приміром, своя ідея від Маркса, від Леніна... Ми ж усі ідейні, раз у колгоспі... А то, бач, ідея Реванша... Такий генерал у фашистів був, помічник Гітлера. Гад, скажу вам, першої категорії. З-поміж гадів гад. Його, я чув, наші солдати у трьох річках купали, а в четвертій, в Ельбі, таки втопили. Там йому жаба й цицьки дала. Однак, виходить, самого, значить, угомонили, а ідея його знов тепер гадючу голову піднімає...

— Все ясно. Спасибі, діду, — моргає завідуючий поштою листоношам, щоб вони не сміялися і не чіплялися більше до старого, як ті реп'яхи.

Але де там! На одного насварився пальцем завідуючий, а другий, листоноша з Щасливого, тим часом думав, думав та й надумав:

— Діду Жила, таке може бути, що Гітлер живий? Ніде ж точно не писалося, що йому капут.

Дід почухав голову, кахикнув, потім рішуче відмахнувся од нав'язуваної йому думки:

— Гітлер капутнув. Це вже точно. А спитайте, чому

дід Жила безпомилково підписку дає, що Гітлера нема і бути не може? А тому, землячкй, що якби десь він переховувався, то вже нині американці узяли б та поставили його в Бонні за старшого. Хто з його генералів-песиголовців живий — усі в них у почоті. Міністрами поробилися, радниками.

— Нічого не скажеш! Відповідь по суті.

— Ех, діду, на Асамблею Об'єднаних Націй вас командирувати! Ви б американцям всипали перцю під хвіст! — захоплено підтримав своїх колег однорукий, з орденською планкою на чорному мундирі листоноша.

— А чого ж! Командируй, як твоя воля. Я за всіх їм скажу. Говорити те, що думаєш, діло не дуже хитре. Все само говориться, як дихається, — і, щось згадавши, дід Жила задоволено всміхнувся. — Григорія Нагірняка, агрономового сина, знаєте? Так поспитайте його, як приїде, скільки дід Жила усяких дипломатичних порад йому давав на дорогу. Мене, каже, Ничипоре Миколайовичу, до хороших людей командирують уроді як послом. Не везу я їм ні золота, ні дорогих дарунків, а лиш везу своє щире серце, то як мені бути з ними, з чого починати свою діяльність в чужій країні? З батьком, каже, радився, з матір'ю радився, у Москві Хрущов Микита Сергійович для нас, хто їде, часу не пошкодував... Але без вашого слова напутнього чогось мені, каже, діду Жила, ніби не вистачає. Уроді в повній формі я, а один гудзик ще не пришитий.

— Що ж ви йому, діду Жила, порадили?

Старий покрутив довгі вуса.

— Секретів ніяких. Куди їдеш — до хороших людей? Отож будь як у себе дома з ними, та не забувай, що ти в гостях. Якби чоловік до американців їхав, там і мужицька хитрість потрібна. Аякже! Він тобі дулю, а ти йому — дві. Та щоб добре загорнуті були в сріблястий папір. Як уроді канхветки.

— До американців, діду, нещодавно наш міністр їздив, до фермерів. Хвалив — дуже вони роботящі. Там, де їхній один справляється, наших, каже, три-чотири ставити треба.

— Хоч він і міністр, а не повірю.

— Так у газеті ж...

— В якій? Як у нашій, районній, так я її давно не читаю.

— А колись же самі дописи посилали,— нагадав за-
відуючий поштою.

— Посилав. Я їм нащот турків пишу, які вони під-
ступні, а редактор красенько дякує і просить, щоб я
краще про вивезення гною нашкрябав. Ах ти ж сучий
син! Вроді як у Стернівці людина живе, то тільки про
гній і повинна думати. А може, мене все на світі цікавить?
Може, я не гірше від когось політику відчуваю — що й
до чого!

— Того редактора вже нема, діду. Вчитися поїхав...

— Так йому і треба. Він, мабуть, і з отим міністром
наплутав. Було ж одного разу. Дивлюся на знімку —
дві здоровенні корови-сименталки, а підпис свідчить, що
це передові доярки такі-то. А на другій сторінці — нав-
паки... Наші дівчата Ганя і Христя, а говориться, що це
породисті рекордистки... Щоб ти йому скис, такому ре-
дактору!

— Ні, діду, ту статтю друкувала «Правда». Я сам
читав, — це обізався знову однорукий листоноша з
Щасливого. — Продуктивність праці у фермерів справ-
ді висока. Машин до чорта всяких. Ми гній вилами й до-
сі, скажімо, підбираємо, а в них скрізь механізація. Ко-
рова ще, пробачте, і хвоста не опустила, а добро з-під
неї само поїхало. І сеча сама у відстійнички збігає, а
звідти на поле, в землю. Ніщо в них не гине, не марну-
ється. Одним словом, хвалить міністр американців.

Дід Жила трохи подумав. Потім розсердився:

— Інтересно, що ж це він слав, спав та й прокинув-
ся! Я б такого міністра і дня не тримав. Його поставили
на велику роботу, а він, видно, в цурки-палки увесь час
грався. Аж в Америці, бач, очуняв. А де раніше був, чого
не дбав про механізацію? Чи, може, кожний дядько сам
собі її сокирою зробить?

Головний дідів опонент — інвалід — вже спакував
свою сумку і зібрався іти. Та, видно, і його зачепило за
живе, бо вже з порога він знову подав репліку:

— Міністр міністром, але ж і ми з вами, діду, го́л-
ви на в'язах носимо, а не макітри. Всім більше думати
треба — і міністрам, і нам. Щоб, значить, і багато зроби-
ти, і не гнути спину там, де за тебе електрика, скажімо,
справиться. Міністр у кожне село не встигає... Своім, міс-
цевим, «міністрам» хвоста частіше підкручувати треба,

отоді діло піде. — Листоноша поправив кашкет, кивнув усім, прощаючись.

Ананія Сербіна теж зацікавила дискусія. В інституті Ананій ніколи не чув, що є на світі сільське господарство, де продуктивність праці вища за нашу. Що ж стимулює американських батраків? В ім'я чого вони стараються на чужих фермах? Більше зробиш — більше заробиш? Але ж не хочеться вірити, що в умовах експлуатації людина може давати більше продукції, ніж людина соціалістичного світу, яка працює на себе, на свій народ, а не на капіталістів. Мабуть, не випадково міністр поїхав до фермерів. З'ясувати хоче, як і що. Дід Жила не вірить, що наш селянин в труді слабший за американського, — і він, звичайно, має рацію. Але вилами та граблями вже нічого нікому не доведеш. Не ті часи. Та й трактор використовувати треба, певно, доцільніше, з тямюю, як це робить хоч би й Полянничко. А свої «міністри» бояться ризику. Навіть така чесна й досвідчена людина, як Петро Степанович Нагірняк, боїться.

Ананій вирішив обов'язково прочитати статтю, яку чомусь прогавив, — газета, мабуть, збереглася в Нагірняка, а як ні, то є в бібліотеці. А де ж той Дашура? Пора йому з'явитися вже. Петро Степанович попросив ще раз побувати у кукурудзозоводів, поговорити з ланковими про те, як вони готуються до першого підживлення сходів рідкими добривами. Вчора Нагірняк сам возив хлопців у Щасливе до Олени Худолій, ланка якої вкупі з механізаторами розробила ряд дуже корисних агрозаходів і вже здійснює їх. А сьогодні Петро Степанович віддав практикантам свою бідарку. Поїдуть в Богодарівку. Бригадир Олексій Гевел рапортував, що перше підживлення можна починати хоч зараз. Все, мовляв, у нього у повній готовності. Сербін і Дашура мали зайнятися перевіркою, вивести техніку і людей в поле і практично проінструктувати їх. Досі в цій бригаді, як з'ясувалося, ніколи не застосовували підживлення сходів гноївкою.

Пояснюючи хлопцям, що і як треба зробити в Богодарівці, Петро Степанович ні разу не згадав Варвару Шалигон. Ніби вона й зовсім не існувала.

...Листоноші пішли собі. Кімната спорожніла. Дід Жила, якому нікуди, певно, було поспішати, присів біля столика й, одягнувши окуляри, заглибився в читання

газети, тієї самої, районної, щойно ним розкритикованої. Завідуючий поштою — здоровило років двадцяти п'яти — позіхав з нудьги за перегородкою, телеграфістка чистила рожеві нігтики. Тихо і сонно стало на пошті, як буває хіба що на маленьких залізничних станціях, де протягом доби зупиняються всього два-три поїзди.

І раптом на вулиці почувся шум автомашини, хтось під'їхав. Ананій Сербін чомусь захвилювався: «Може, Таїна?» Він хотів підійти до вікна, але побоявся розчаруватись. Дивився на двері, чекав. Щоб потрапити в кімнату ощадкаси, Таїна обов'язково пройде через цю, де він сидить.

Він дуже хотів, щоб це була вона.

Спершу до кімнати увійшов незнайомиць в коверкотовому макінтоші, і вже потім Таїна. Здоровило пошти-во поздоровкався з супутником Таїни, він його знав; Таїна кивнула завідувачому мимохідь, а до Ананія тільки здивовано кліпнула повіками, та все ж очі їхні зустрілися. Він прочитав у них докір, бажання щось сказати йому дуже важливе, невідкладне.

«Гнівається на мене», — вирішив Ананій. І це його ніби потішило. Якщо гнівається, він їй не байдужий. Зрештою, Ананій зуміє виправдатися, чому тоді не став чекати, як вони пішли в хату з Казиком. А можливо, і не та причина: Таїна невдоволена з іншого — він за три дні не спромігся написати їй бодай пару слів у Корчин, хоч нагода передати листа була.

У завідувачого поштою спитав про гостя в макінтоші.

— Свищ... Головний бухгалтер районної ощадкаси. Мабуть, ревізія.

Ананій зрозумів, що однаково зараз поговорити з Таїною не вдасться. «А коли ж? — запитав сам себе. — Може, вона побуде трохи та й знову зникне?»

Він вийшов на вулицю. За низеньким, побіленим крейдою штахетником виметнулися з землі ясно-зелені мечі півників, червонясті листочки тюльпанів. По стіні повзли «солдатики» в гвардійських мундирах, найсмільвіші з них вже вместилися на підвіконні, заглядали в загразоване вікно ощадної каси. Позирав то на вікно, то на «Волгу» й Ананій Сербін...

Василь Дашура, який врешті з'явився, відразу поцікавився:

— Ну як там Василь Порфірович?

— А я не встиг спитати. У Таїни начальство з району.

— То давай сюди її викличемо.

— Незручно...

— Чому незручно? Ти почекай, а я сам. Або ось у вікно скажу пару слів. Я все-все зроблю для тебе, Ань! — Дашура якимось загадково підморгнув і переступив штахетник. Прилип лицем до шибки. Поманив пальцем. Який там знак подала йому дівчина — невідомо, але Василь повернувся до Ананія, вдоволений з себе.

І справді, Таїна вийшла.

— Ми тільки на хвилину. Здрастуйте, Таю. Ох і скучили ж ми за вами! — приязно всміхався до неї Василь Дашура.

Коли подавала руку Ананію, трохи зніяковіла. Сказала їм, що батькові ніби краще, але він змушений буде полежати, тому й взяла відпустку за свій рахунок — житиме в Корчині, щоб мати змогу щодня ходити до лікарні.

Василь Дашура штовхнув Ананія під лікоть, заохочуючи і його, нарешті, зайти в розмову. Та що він міг їй тепер сказати? От якби домовитись про побачення... Тільки як це зробити при Дашурі? Третій завжди у подібних випадках зайвий. Хіба написати їй?

Іншого вибору не було. Ананій спершу запитав у Таїни, коли вона збирається їхати, і, почувши, що, мабуть, завтра, звернувся до неї з проською:

— А ви не змогли б передати мою записочку в райком комсомолу?

— Давайте, — одразу погодилася Таїна. По очах видно було, що вона догадується, у чому річ.

— Я зараз напишу пару слів. Ти, Васю, почекай на мене хвильку.

Він і Таїна повернулися в приміщення пошти, і тут Ананій на аркушику, вирваному з блокнота, швидко став писати. «Нам треба поговорити. Я винен, Таїно, але не судить мене строго... Скажіть, чи вийдете сьогодні на місток? Можна о дев'ятій. Добре?»

— Ось подивіться, що в мене вийшло, — звернувся Ананій до неї.

Таїна бачила його збентеження і тому, мабуть, і сама зашарілася. Прочитавши Ананієве «послання», хвиль-

ку помовчала, потім жирно підкреслила в ньому чорним одне слово: «добре».

Прощання було теплішим од зустрічі, Таїна навіть провела його дружнім поглядом.

— Все гаразд? Домовилися? — розпитував потім Ана- нія Дашура.

— Про віщо?

— Таж не про політ на Марс. Ех ти, від друга ховаєшся! А я, дорогий Ань, не можу... Чуєш, Ань? У мене серце просто співає від щастя... Я досі не казав тобі, а зараз не можу мовчати. Я теж впіймався, Ань...

— Як це «впіймався»? — зчудовано глянув на нього Ананій.

— Ще вчора не вірив... І так само, як ти, не наважу- вався поговорити з Оленою, а сьогодні... Сьогодні мій день! І ти повинен пробачити мені запізнення. Я, друже, з Щасливого оце тільки притюпав.

— Нічого не розумію. Хіба ти не у Флорівни ночу- вав?

— Ніде я не ночував, Ань. Віриш? До ранку в полі. Під Щасливим. О другій годині ночі попрощався з нею, а потім сам... Ходив і співав «Марічку».

«З ким це з нею? Про яку Оленку він говорить?» І враз пригадалося йому, як незрозуміло поведився Ва- сіль Дашура, коли вони були в ланці Олени Худолій. Сидів там Вася мовчазний і все на Олену дивився...

...Поки Ананій на артільному дворі запрягав коня в бідарку, Василь Дашура приліг біля дверей стайні на купі сіна. Заклавши під голову руки, він мрійливо дивив- ся на чисте, без жодної хмаринки небо. На обличчі юна- ка блукала лагідна посмішка. Він був щасливий.

По дорозі Дашура попросив:

— Але ти нікому, Ань, ні слова. Я тобі одному, як другові. Оленка дуже сором'язлива, і вона вмре, коли від когось бодай натяк почує.

— За мене будь спокійний. Я не базіка якийсь.

— Обіцяєш?

— Обіцяю. Урочисто обіцяю!

За селом Ананій взяв трохи ліворуч, і вони виїхали на польову дорогу, що збігала у широкий видолинок. На його схилах рівними рядами вишикувалися деревця зов- сім молодого яблуневого садка. Деревця ще й досі були в солом'яних сорочечках, немовби діти у пелюшках.

В одному місці темнів над яблуньками гіллястий дубище, посаджений ще, можливо, прадідами. Навіть безлистий, він кидав густу тінь. І саме звідти, з-під дуба, вискочив заєць. Він стрибав, ледь торкаючись ногами землі, здавалося, що хтось женеться за ним. Відстань між ним і бідаркою дуже швидко зменшувалась. Аж ось заєць олинився поруч, і тільки тепер, мабуть відчувши нову загрозу, зупинився. Прикипів у борозні, виставивши гострі напружені вуха й банькаті очі.

— Стій, стій, — зашепотів до Ананія Василь Дашура. — Ми його зараз впіймаємо. Який красень!

Та наступної миті їм вже нічого було й думати про полювання: заєць вихопився з борозни, блискавкою проскочив перед конем і зник. Хлопці ще трохи постояли, оглядаючи вибалок, але сірого ніде не було видно.

— Кажуть, як кішка дорогу перебіжить — чекай неприємностей. А коли заєць? — вмощуючись на бідарці, спитав Василь Дашура.

— Про зайців я щось не чув. А ти хіба віриш в прикмети?

— Хто там вірить! Мені от вчора така чортівня наснилася. Буцімто сусідський пес Рябко серед білого дня оці штани на мені полатав — та ще на якому місці! Я руками прикриваю тіло, біжу додому, а дівчата стернівські стоять і нацьковують Рябка на мене. Вранці прокинувся — і все пам'ятаю. Знаю, що то сон, а все ж штани оглянув... Потім увесь день хвилювався. Чуєш, Ань? Дмовилися ми ще тоді, як були разом з тобою в ланці, що Оленка вийде... А тут клятий сон, ніби навмисне... Ну, думаю, хай буде, що буде! Вирішив я таки рискнути на щастя!

— І, кажеш, не прогадав?

— А ні! З того сну навіть удвох сміялися. Я їй розповів. — Василь Дашура помовчав, потім ні з того ні з сього буцнув Ананія головою.

— Ти чого це, хлопче, жируєш?

— Сам не знаю.

Через якийсь час Василь Дашура знову заговорив до Ананія:

— Ти скажи мені, Ань. Чому так буває? Чотири роки провчився, скільки у нас дівчат... А цю побачив — і сам не свій. Ти не подумай, що я вже раніше знав щось про неї, як про кращу ланкову. Оленку ми, пам'ятаєш,

зустріли біля бригадної контори. Чоботи свої мила в ка-
люжі, а руки в неї були червоні...

Ніколи так багато не розмовляв Василь, як нині. Зга-
дував подробиці першої зустрічі з Оленкою і все у свід-
ки закликав Ананія, а той хоч і підтакував йому, але
насправді нічого не пам'ятав. Втім, і він потроху пе-
реймався настроєм Дашури, і він в думках малював со-
бі вже образ однієї стернівської дівчини. Сьогодні уве-
чері має зустрітися з нею, та навряд, щоб насмілився,
як це зробив Василь Дашура, сказати їй про свої почут-
тя. Ні, він не посміє. Добре Дашурі. Він чистий перед
Оленкою Худолій, він не те, що Ананій... Галина Чуд-
новська не стоїть між ними, як незримо стоїть вона між
Ананієм і Таїною. Яким легковажним був він тієї ночі...

Сором пече йому серце, і він уже кається, що при-
значив Таїні побачення. І де призначив? На тому само-
му містку через Стернівку, де колись стояв з Галиною
Чудновською! Що ж йому тепер діяти?

А бідарка все котиться, котиться, і ось вже перед ни-
ми перші хати Богодарівки.

Богодарівські дітлахи бавилися під ворітьми з ко-
шенятами, ганяли м'яч, верещали на всю вулицю, вмо-
стившись на високому стільчику забутого шляховиками
бульдозера. Звідусіль чулося: «Добрий день! Добрий
день!» В селі хазяйнувала малеча. Навіть дідів не вид-
но — вони або в полі, або на власних садибах: весняний
день для дорослих завжди сповнений по саму зав'язку
клопотів біля землі. Так і не зустрівши нікого з дорос-
лих, Ананій Сербін заїхав у бригадний двір.

І в конторі порожньо. Дзвонить телефон на стіні, а
взяти трубку нікому.

— Ану, Василю, погомони...

Василь Дашура неквапно пішов до телефонного апа-
рата.

— Бригадира питають. Гевела, — сказав Ананію. —
І в трубку: — Нема Гевела, нікого з начальства взагалі...
Хто я?.. Я практикант. Ні, не знаю... Вперше чую. То що
переказати товаришеві Гевелу? Добре, я негайно перека-
жу. Обов'язково побачу, бо ми самі його шукаємо. Пріз-
вище? Прізвище моє Дашура. Бувайте здорові...

— Щось термінове?

— З райгазети дзвонили. Тут якісь важливі збори ма-
ють відбутися.

— Он воно що! А Петро Степанович нічого про збори не казав. Мабуть, не знає. Попередив тільки, що в Богодарівці перебуває перший секретар райкому. Ти ж знаєш про утаєні гектари... Райком таки втрутився.

— Заварили кашу, — махнув рукою Дашура. — А як на мене, я б сміття з хати не виносив. Хіба в колгоспі самі з Гевелом не впораються? Ні, тягни сюди й райком, і обком! Буцімто є чим хвалитися. Тепер от і в газеті розпишуть — не Гевела, ні, Стернівку. Про Стернівку говоритимуть. Мені і то совісно. Ти хоч перший сигналізував про крутість Гевела.

Він подивився у вікно і пожвавішав:

— Якийсь чоловік іде. Може, скаже, де бригадир.

В брилі, з брезентовою мокрою сумкою на боці, в гумових високих чоботях Тихон Сірничок був схожий на мисливця, який допіру повернувся з полювання. І трохи на королівського мушкетера за романом Дюма. Він не знав цих хлопців, одягнутих по-міському, але чомусь вирішив, що в них, певно, є хороші цигарки, і, привітавшись, попросив закурити.

— Чи ви, бува, не з редакції?

— А що хіба? — спитав Василь Дашура.

— Гомоніли люди, що буде на зборах і редакція. Коби хоч не задощило, а то ж просто в балці за Рудою могилою призначено засідання. В обідню перерву.

— А чого ж і досі об'яви нема?

— Всі і так знають. Три дні гуде богодарівський вулик! Розворушив нас товариш Навроцький, нічого не скажеш. І скажіть же, хитрющий... З тим погомонів, з другим. Дівчат на фермі посмішив, розповідаючи всякі небилиці з молодого життя. Навіть зі мною юшку з однієї миски сьорбав. Та що там зі мною — з Гевелом! А теперечки й дурному видно, що Гевелу непереливки. Як то кажуть — хліб-сіль їж, а правду ріж. Так ви з Корчина?

Ананій хотів щось пояснити, та Василь Дашура випередив його:

— Ми, папаша, з самого Кам'янця-Подільського.

— Це ж інша область! — покрутив головою Сірничок, трохи дивуючись. — І, тее, будете на зборах?

— Якщо дозволять...

— Звісно. У людей треба буде запитати... — розмірковував уголос Сірничок. Йому, мабуть, не хотілося, щоб чужі втручалися в їхні, богодарівські, справи.

Після короткого перекуру Сірничок знову запитав, чого, власне, вони приїхали. В колгоспі вже й раніше бували делегації. То горохом цікавляться, то гречкою. А в Стернівці й справді і те, і те добре родить, хвалився старий.

Ананій Сербін вирішив припинити непотрібну гру, заціяну Дашурою.

— Ми з інституту сільськогосподарського.

— Тьху ти... А я думав...— старий аж повеселішав. Він обтер праву руку полою своєї пропахлої рибою кацавейки і простягнув її Ананію.— Тихон Веремійович Сірничок, відповідальний за рибне господарство.

— А що, справді, балакають про збори, Тихоне Веремійовичу? — обережно запитав Ананій.

— Всяке, — жваво відповів Сірничок. — Гевела, бригадира нашого, мають скинути. Це — раз. Заплутався він, бідака, як шупак у неводі. А заступитися, бач, нема кому. Коновко в лікарні... Та й пора ж таки розібратися, що до чого. Цифри хороші, а в коморі порожньо. Навесні богодарівська бригада завжди циганить фураж, силос. Та щоб — у нас земля не така, як у Стернівці або в Щасливому? Чи худоби більше і вона все поїдає? Мені для ставка харч і то доводиться з інших сіл привозити, навіть дерті нема в Богодарівці. А в цифрах — повний ажур. Так от агрономша Варвара Шалигон усю брехню перед товаришем Навроцьким, секретарем райкому, як на сповіді, викрила. З цього й почалося...

Ананій краще знав, «з чого почалося», але згадка про Шалигон його дуже зацікавила.

— Варвара Шалигон, кажете?

— А хто ж! Сама прийшла агрономша до товариша Навроцького. Парторга нашого туди ж викликали, а після вже, як вони про все поговорили, чуємо: браток нашого бригадира забрав усі свої манатки від Шалигонші та до Олексія в батьківську хату чкурнув. От як!

«Справді, розтривожився вулик», — подумав Ананій.

— А де зараз бригадир? — запитав він у Сірничка.

— Цей од Навроцького десь ховається. Совісно йому. Чи не у Вихристючки, бо щось її на роботі інша підміняє.

— А хто така Вихристючка? Як її знайти?

— Одразу видно, що ви не в курсі. Та нашу Вихристючку, слава богу, і за сто кілометрів знають, — охоче

відповів Сірничок. — Гевел, було, усякі прийоми тільки в неї і влаштовує. Навіть в Стернівці так не пригостять людину, як тут. Це ж вона і для товариша Навроцького юшку варила. Йі сама собі нічого. Удовичка вроді.

— Далеко живе?

— Ви із Стернівки тепер їхали? Йі хата крайня од яру.

— То, може, ви нам покажете? — попросив Ананій.

— Добре, покажу, — погодився Сірничок. — Тільки чесно вам скажу, з Гевелом мені зустрічатися не з руки. І я дещо товаришу Навроцькому розповів, не стерпів. Гевел хотів збити мене з пантелику. Відпочивати, каже, людина приїхала. Ні на які серйозні теми, мовляв, не смій з ним патякати. Ех ти, чудило, думаю сам собі, однаково шила в мішку не сховаєш! Як є у нас гріхи, то обов'язково спливають вони на поверхню, ніби, звиняйте, дохла риба. На моє й вийшло.

Втръох на бідарці тісно, та й коняці важкувато. Останнім сидить Сірничок. Нарешті він змовк. Міцно тримаючись руками за Василя Дашуру, похитується і не знає, куди подіти ноги. Опустити їх — колеса трутть чоботи, піднімеш вище — доводиться напружувати м'язи, а так довго не всидиш. Сільська вулиця ніколи ще не здавалася такою довгою, як нині. Ось перша криниця. Ось школа. Далі нова садиба Варвари Шалигон. Ще одна криниця... Нарешті, три безлисті акації і під ними бульдозер. «Ну й транспорт, — обурюється в душі Сірничок. — І на такій біді їздить з ранку до вечора Нагірняк. Про віщо тільки думає Коновко? Самого б його поката ти ось так...»

Тихон Сірничок, зовсім знесилений, спускає ноги. Знову колеса трутть, зачіпають розкішні гумові закоти мисливських чобіт. Та цур їм, чоботям. Добре, що клятий обід хоч не тре йому литки!

Сердиться Тихон Сірничок на самого себе, що погодився їхати, на коня, який нерівно біжить, стрибаючи, мов коза, сердиться на дорогу, порізану коліями, вибиту копитами, щербату, ніби на ній чорти досвітки справляють. На бригадира Гевела. В Гевела бричка ресорна, перероблена з трофейної німецької кухні, на такій не трясе, хоч по шпалах нею паняй.

Вихристючка вдома. Довго шепочеться вона з Тихоном Сірничком і все заперечливо похитує головою, не

погоджуючись, певно, з ним. Потім обое ідуть у хату. Ще хвилин через п'ять Сірничок повертається до хлопців.

— Не буде діла. Гевел наш як теля. Ні бе ні ме. П'яний на сто двадцять процентів. Відчув, що кінець бригадирству,— й пиячить з горя. От воно як! З учорашнього вечора дві півлітри перваку осушив, а на світанку постогнав, постогнав та й заснув.

— До кого ж нам звернутися? — роздумував Ананій Сербін. — Хіба самим механізаторів розшукати?

— В Гевела помічник є. Григорій Каній. Теж, як і ви, був студентом, та щось йому не сподобалося в місті, втік додому. Шукайте, мабуть, Канія.

— Може, й ви з нами? — запросив старого Дашура. Сірничок замахав руками.

— Ні, вже пробачте, — категорично відмовився Сірничок і скося глянув на бідарку. — Піду собі на ставок. А ви шукайте. Каній не менше за Гевела знає, що і як. Тільки самим словам не вірте, нехай показує. У Богодарівці, буває, стелють м'яко, а спати — боки болять.

Бідарка рушила. Це втретє вони їхали повз акації, колодязі з журавлями, бульдозер. Дітлахи вже не кричали їм, як перше, «добрий день», а тільки поглядали заздрісно: «Катаються незнайомі дяді!»

І знову зупинилися біля контори. Дашура зазирнув у відчинене вікно.

— Хтось є.

Русява дівчина сиділа за столом, писала. Перед нею велика рахівниця і купа якихось старих бланків. Ананій впізнав обліковця Ніну Кушіль, з нею він зустрічався і в полі, і в конторі на центральній садибі.

— Здрастуйте, Ніно! Ось хто нам допоможе.

Дівчина, на їхнє щастя, знала абсолютно все: куди пішов Гриша Каній, де стоять цистерни з добривами, де обприскувачі та інші механізми для міжрядного обробітку й підживлення кукурудзи. Сказала навіть, скільки в яку ланку завезли оце вчора гербіцидів і яких саме, скільки аміачної селітри, скільки суперфосфату, хлористого калію...

Ананій старанно занотовував ці відомості і дивувався з її обізнаності.

— І ви, Ніно, бачу, в кукурудзоводи записалися? — похвалив дівчину.

— Майже. Я очолюю комсомольський контрольний пост в Богодарівці.

Про Канія Ніна сказала, що він тепер у полі з товаришем Навроцьким. Буде в конторі о п'ятій. Сьогодні Григорій сам, мабуть, вестиме наряд, без Гевела.

Ніна Кушіль визвалася показати їм все, що треба, і почала прибирати свої документи в шухляду.

— З обліком встигаєте? Ви ж тут одна на цілу бригаду?

— День великий...

У дворі Ніна передусім помацала черезсіделок і підтягла його, розгнуздала коня.

— Він і так слухняний. — Мабуть, і Нагірнякова бідарка була їй добре знайома, бо Ніна схитрувала — сіла попереду. — Я буду за шофера, — мовила, хитро всміхаючись. — Не заперечуєте?

За нею вмовився Василь Дашура, далі Ананій. Він сів боком, звівивши обидві ноги. Як тільки рушили, Дашура хитнувся і мало не впав.

Ніна Кушіль повернула коня навпростець, через тваринницьке містечко. Спершу пішли довгі цегляні корівники, вкриті шифером, обсажені молоденькими деревцями. Біля одного саме розвантажували з автомашини силос. Пахло учиненим житнім тістом, бражкою. Далі потяглися приземкуваті приміщення свиноферми. Біля кожної будівлі з побіленою загородкою — відгодівельні майданчики. Деякі з них ще порожні, на інших — повно тварин, та якісь вони дуже худі і довгі. Тичуться в автоматичні кормушки і то зачиняють їх, то відчиняють. Невдоволено рохкають. Враження таке, що корму не густо.

Над крайньою будівлею майорить червоний прапорець, тут працюють переможці в соціалістичному змаганні. Он з широких дверей вийшли дві молодіці в білих халатах, гумові чобітки на них ніби лаковані. Молодиці поспішають до машини з силосом. Ніна Кушіль привітно махає їм рукою і не зупиняється. Бідарка котиться собі далі, обминаючи глибокі бетонні ями, стіни яких заліплені вишкребками силосу. Одна, друга, третя яма — і всі порожні, а далі довга-довга траншея з виїздом для трактора, в цій теж зберігався силос, та зараз від нього й спомину не лишилося.

— Подалися силос відвойовувати, — показала Ніна

пужалном на жінок у білому, які наближалися до машини. — Молодіжну бригаду створили, а кормів не дають, годуй свиней чим хочеш.

«А надворі квітень місяць, — думає Ананій Сербін. — Ще не скоро земля дасть пашу, не скоро виженеш отари на пасовища». Та й пасовищ, як знає він, в артілі обмаль. Отже, все залежить од вироблених в рослинництві кормів. А без кормів яке ж м'ясо! Взимку, він пам'ятає, і кам'янець-подільські крамниці з місяць торгували самою поросятиною, а потім за м'ясом взагалі почали створюватися черги. Тепер він розуміє, що й там у них, на Хмельниччині, з кормами для худоби, для свиней не все гаразд було, і тому, мабуть, довелося пустити під ніж частину молодняка. А може, таке діялося не тільки на Хмельниччині... Яка ж велика відповідальність за корми лежить на тих, хто їх виробляє, на тих, від кого залежить врожайність ланів! Ні, не на фермах, зрештою, а в полі, на кукурудзяній плантації росте м'ясо, ковбаса і сало! Рільник і агроном, та ще механізатор — вони мають вивести тваринництво на «орбіту», забезпечивши його всім необхідним. У взаємодії, вчить партія, повинні вирішуватися завдання збільшення виробництва зерна, соковитих кормів і підвищення продуктивності тваринництва.

«Обов'язково треба сюди, в тваринницьке містечко, до спустілих силосних ям, до порожніх кормушок і стійл, привести рільників, городників, механізаторів, бригадирів і ланкових, ознайомити їх з голодними «весняними» раціонами, — міркує Ананій. — Ось тоді-то всі дізнаються про справжню ціну «рапортів» Гевела, його «подвійної» бухгалтерії. А ці ж силосні ями, мабуть, на кормовому балансі як повні? — з тривогою думає він і пригадує скаргу Тихона Веремійовича Сірничка про корм для риби. — Так, недарма гуде богодарівський вулик!»

...До вечора юнаки пробули в Богодарівці. Потім Василь Дашура висадив Ананія біля стернівського містка. Ні про що не розпитував...

Коли Ананій стрівся з Таїною, ще кілька пар прогулювалися над річкою, а якийсь підліток на велосипеді крутився тут, освітлюючи, ніби навмисне, всі найбільш потаємні місця. Ось у променях виникло двоє біля поручнів — хлопець з неохотою забрав руку з дівочого пле-

ча, озирнувся на велосипедиста; ось інша дівчина сором'язливо закрила лице книжкою.

— Підемо звідси, — запропонувала Таїна, не дозволяючи Ананію взяти себе під руку. — На лузі краще.

Тверда стежка скінчилася, під ногами послася м'який луговий килим. В темряві чулося подзенькування — десь поблизу паслися стриножені коні.

— Вам не холодно? — спитав трохи перегодом Ананій.

— Ні.

— Ніч тепла. Але тут багато вологи. Над річкою завжди температура на кілька градусів нижча.

— Справді? А я й не знала.

Він не бачив її лица, але догадався, що Таїна якось не так усміхнулася. Ну ясно, не для того прийшли вони сюди, щоб говорити про температуру повітря.

Раптом десь за річкою почувся молодий сильний голос:

— Ів-ва-а-а-а...

Й одразу з лугу відповідь:

— Іду-у-у!..

Таїна схопилася за Ананія:

— Кричать, як навіжені!

Пішли тепер трохи лівіше, туди, де високі розхристані верби чітко вимальовувалися проти підсвіченого зорями неба. Не Ананій її, а Таїна взяла його під руку, це сталося якось само собою, як тоді в парку, коли над ними клубочилися чорні хмари і дівчині зробилося, мабуть, лячно.

— А я вам маленький сюрприз приготувала, — призналася Таїна, і це «а я вам» прозвучало трохи докірливо. Дівчина немов скаржилася: «Ось ти і не згадував мене, а я готувала, бач, тобі сюрприз». — Догадайтеся, що саме?

— Ніколи не догадаюся.

— Тоді слухайте. Пам'ятаєте, ви якось розповідали мені про «родючий камінь», і я зрозуміла, що ваші досліді з фосфоритним борошном, на жаль, дуже обмежені. Колобоків багато, а змолоти їх ніде. Так?

— Справді. Ви, Таю, чудово все запам'ятали, а тоді, здається, і не слухали... Потрібні кульові машини, такі, як, наприклад, в цементній промисловості.

— Ну от...— трохи хвилюючись, вела далі Тая. —

В палаті разом з батьком лежить хворий. Молодий зовсім інженер. Він, виявляється, працює в системі «Буднерудпрому», є такий трест при нашому раднаргоспі. Коли я розповідала батькові про фосфорити... Йому нудно, Ананію, лежати, і я щоразу щось розповідаю. Отож я розповіла, а інженер Іван Сергійович Єрмоленко пообіцяв допомогти вам. У них є млин, а головне, є в необмеженій кількості чудовий кремій «роговик», потрібний для таких млинів. Вони самі його добувають недалеко від вашого Кам'янця-Подільського. З допомогою «роговика» можна молоти найтвердіші матеріали...

— Я чув про «роговик», але мені казали, що роздобути його важко.

— Можливо. Та Іван Сергійович не став би, мабуть, казати неправду. Навіщо це йому? Ви для досліду маєте усього півтонни фосфоритного борошна, якщо я не помиляюся?

— Шістсот кілограмів.

— Уявіть собі, Ананію, що Іван Сергійович допоможе вам змолоти шість тонн або навіть шістдесят тонн. Оце буде науковий дослід! На сотнях гектарів одразу. Тоді ви вже обов'язково здобудете звання кандидата наук.

Те, з яким захопленням вона говорила, приємно вразило Ананія. Таїна, виходить, повірила в справу, заради якої він приїхав у їхній колгосп. Всі ці дні вона жила його мріями і встигла зацікавити його дослідями того інженера з раднаргоспу. Спасибі ж тобі, Таїно, спасибі за все!

Наблизилися до якогось озерця. В таємничій тьмі скидалася риба. При березі на воді — човни. Ананій взяв Таїну за руку і мовчки повів за собою. Легке суденце хитнулося під ним, потім ще раз хитнулося.

— Ось тут посидьмо, — Ананій скинув з себе плащ і простелив на човні.

Ніч робила лугове озерце казковим. Вода була десь глибоко внизу, човен, здавалось, тримався на крилах. Потривожена ним вода легенько плюскотіла...

— Таїно... я... не знав, що ви така... Я бачив, що ви образилися тоді на мене, і думав... всяке думав про вас і про... Казика Віслянського. Пробачте мені, Таїно... якщо можете...

Таїна тихенько, радісно засміялася.

— А я вже пробачила.

Він узяв її за руки, і човен хитнувся. Серцю Ананія стало тісно в грудях.

Кілька хвилин вони просиділи отак, тулячись одне до одного, переплітаючи пальці гарячих рук, вільні робити все, чого тільки хотіли б. Але вони були й без пестошів щасливі, були сповнені втіхою чистого кохання.

...Пізно вночі Тая збудила Галину Чудновську. Не пішла додому, — сюди, до подруги принесла своє збентеження і свою радість. Була п'яна від того першого ковтка щастя, яке випало їй так несподівано.

Чудновська, побачивши її на порозі, перелякалася: у Таї якесь лихо! Вона подумала насамперед про Василя Порфіровича, але дуже швидко відкинула цю здогадку: Тая належала до таких людей, що не вміють нічого ховати, хоч би й хотіли, а тепер в її очах було стільки полум'я, стільки почуття, що Галина Чудновська враз зрозуміла свою помилку.

— Тайко, звідки ти серед ночі? Ну, відповідай. Ти якась чудна, я тебе ніколи такою не бачила.

Тая розгублено всміхнулася і впала обличчям на подушку. Потім так само рвучко підхопилась.

— Боже мій, Галю! Він... освідчився мені. Сказав, що любить...

— Хто, Таїно? Хто? Про кого ти говориш? — пригорнула до себе подругу Чудновська. Вона була тепла зі сну, в напахченому халатику.

Таїна поцілувала подругу в щоку, прошепотіла над самим вухом: «Відгадай». І зарум'янилася вся та й знову заховала лице в подушки.

Галя лягла поруч, попросила лагідно:

— Скажи.

— Ти... його знаєш, — ніби лукавила з нею Тая.

Серце у Галини Чудновської враз зойкнуло: «Невже Ананій?» Очі сповнилися тривогою.

— Я знаю його? То, може... може, ти говориш про Ананія? — Чудновська жажнулася вже й від того, що насмілилася вимовити це ім'я.

Почувши відповідь, вона смертельно зблідла: «Так ось чому він уникав нової зустрічі зі мною! Він любить іншу, любить цю простосерду і наївну стернівську дівчину!»

Галину Чудновську пойняли не знані нею досі дикі ревності, народжені не стільки любов'ю, скільки

гордощами. І саме тому вона тут-таки, наперекір, ревнощам, вирішила, що нічого-нічого не скаже Таїні, залишиться самотня із своєю гіркою таємницею.

А Таїна, перебуваючи в якомусь солодкому забутті, як і перше, щиро горнулася до подруги.

Розділ п'ятнадцятий

Олексій Гевел відмовився був звітувати на бригадних зборах, пославшись на те, що застудив горло і хрипить, як Вихристюччин грамофон. Але з ним поговорив секретар райкому, і Гевел після того пішов із своїм помічником Григорієм Канієм додому — готувати доповідь і, можливо, ковтати сирі яйця.

До зборів залишилося ще кілька годин, а в бригадну контору один по одному сходилися богодарівські активісти. Люди відчували потребу порадитися між собою, почути думку парторга Середи, секретаря райкому. Всім було ясно, що Гевел скомпрометував себе остаточно, що пісеньку його проспівано. Але кого висунути замість Гевела? Хто зуміє, як то кажуть, на ходу взяти на себе керівництво чи не найбільшою комплексною бригадою колгоспу? Весняні роботи були саме в розпалі, і дехто, обережно, правда, натякав Навроцькому, що не слід дуже поспішати з організаційними висновками. Та Навроцький твердо стояв на своєму. Ось і зараз, відповідаючи на запитання літньої ланкової Анастасії Лиманської, він гаряче переконував її:

— Уявіть собі, Анастасіє Пилипівно, що всі ми пасажири одного поїзда, а за машиніста в нас Гевел, людина, здатна на всякі авантюри. На залізниці свої закони, свій твердий порядок і графік. Порушувати їх дуже небезпечно. Але ця небезпека не тільки для машиніста, а й для всіх, хто їде з ним і хто зустрінеться в дорозі. Хіба можна поклатися на такого, делікатно висловлюючись, ненадійного машиніста? Ні, подібний ризик нічим не виправданий. Наш колгоспний поїзд повинна вести вперед чесна і вірна рука на всіх етапах шляху. Як ви гадаєте, Гнате Мусійовичу?

Парторг Середа за ці дні вже звик, що Петро Петрович часто звертається отак до нього і при людях, і коли вони залишаються вдвох. Зараз відповісти Петрові Пе-

тровичу легко. А бувало всяко. Особливо заплутаною йому, Середі, здавалася справа Олексія Гевела. Він довго залишався під впливом Василя Порфіровича Коновка і був би не скоро прозрів, якби не та нічна сповідь Варвари Шалигон. Ні, не почуттями «місцевого патріотизму» керувався Олексій Гевел, як спершу твердив. Почесті, слава, великі премії, високі нагороди — ось що його найбільше цікавило, ось чим він жив. Варвара Шалигон, як майбутня родичка, добре знала Гевела, від неї він уже давно не ховався із своїми корисливими думками. Першим «розкусив» його Петро Степанович Нагірняк, потім Навроцький, а він, Середя, ще довго вагався. І що дивно — Навроцький ні разу не дорікнув йому, тільки все попереджав: «Не живи чужими думками. Оцінюй людей не по їх словах, а по ділах. І оцінюй по-партійному, чесно...»

Він, Середя, багато про що думає останнім часом — і про свою роботу парторга, і про взаємини з головою колгоспу, і про те, що не завжди був, на жаль, принциповим.

— Нам з Гевелом не по дорозі... — переконано сказав Середя, відповідаючи тепер Петрові Петровичу. — Але я ось думаю: хто поведе поїзд? Треба людину з освітою, агронома. Це ж півтори тисячі гектарів чорнозему! Треба, щоб людина знала науку і була авторитетом для колгоспників. Наша біда, товариші, що й Варвару Шалигон Гевел заплутав... А хто ще є у нас в резерві?

Це питання хвилювало не тільки його. Ось старий Нагірняк морщить чоло, ворушить пальцями своє сиве волосся. А поруч Лиманська — беззмінна ланкова, вона теж замислилася... Далі бригадир механізаторів Кіндрат Юхимович Полянничко. Та що це — він ніби хоче говорити? Підвівся, широкий у плечах, поважний.

— Я теж прикидаю, Гнате Мусійовичу, — обізвався роздумливо Полянничко. — Йдеться ж не про те, аби кимбудь замінити Гевела... Та ми не такі й бідні на людей. Є в колгоспі хороший резерв... Аспіранта Сербіна маю на увазі. Богодарівську бригаду, щоправда, він знає ще не досить, але любить землю, любить тих, хто чесними руками обробляє її. Він тут, у Богодарівці, і дослідну ділянку заклав. Попросимо Ананія Сербіна піти в Богодарівку бригадиром.

Петро Петрович Навроцький і Нагірняк жваво перезирнулися і усміхнулись обидва.

— А ви, бува, не підслухували, коли ми з Петром Степановичем радилися? — весело запитав у Полянчика секретар райкому.

— Що ви, товаришу Навроцький!

Анастасія Пилипівна Лиманська кивнула головою.

— Розумна пропозиція. Та, боюся, не віддадуть його нам. Він же на науковій роботі.

— А хіба вирощувати добрі врожаї не є найважливішим завданням нашої сільськогосподарської науки? — заперечив їй Навроцький. — Райком підтримає вашу пропозицію, товаришу Полянчику. Це, до речі, й кандидатура Петра Степановича Нагірняка.

Нагірняк похвалив Сербіна:

— Він дарма що молодий, а до роботи беручий. От тільки скромний дуже...

— Це й добре. Гірше, коли людині саме цієї якості бракує, — зауважив Навроцький. — Так що, товариші, продовжимо обговорення кандидатури Сербіна на зборах? Бо вже пора іти.

І ось вони нарешті, бригадні збори. В президії — Середя, Лиманська, Нагірняк, Навроцький, керуючий конторою «Сільенерго» Семидонський; вести протокол доручили Ніні Кушіль. Поки що писати нічого, і вона малює в шкільному зошиті чортиків. Стіл стоїть на самому «дні» балки, а на її травнистих схилах порозсідалися учасники зборів. Зібралось тут приблизно чоловік двісті, навіть з немовлятами жінки прийшли, і одна з них, зовсім молоденька, увесь час цитькає, заколисує свого крикливого. Потім, вибачливо озирнувшись на сусідів, прикриває груди кінцем теплої шалі і розстебує світлу кофтинку... На неї старші жінки поглядають співчутливо, а дівчата — здивовано, з осудом.

Василь Дашура, який сидить поруч з Ананієм, штовхнув його ліктем і, показуючи на молоду матір, прошепотів захоплено:

— Вона мені нагадує Мадонну Конестабіле.

Олексій Гевел доповідає. Говорить про тваринництво і все прокашлюється. Хвалиться, що богодарівська бригада довела кількість корів на кожні сто гектарів орної землі до вісімнадцяти, а свиней має на відгодівлі понад дев'яцот. Зимою графік продажу державі молока та м'яса повністю виконувався, а зараз є певне відставання, бо молоко потрібне і для ясел, і для громадського

харчування, а з м'ясом... — тут Олексій Іванович позирнув спідлоба на Гната Середу, потім на завідувача відгодівельної свиноферми, ніби питався в них поради — говорити всю правду чи тільки половину.

— Щось вони на м'ясокомбінаті крутять, Петре Петровичу, — звернувся Гевел із скаргою до Навроцького. — Бичків назад завернули — не беруть. А днями така ж історія із свиньми. Ось Гевко скаже.

— Скажу, скажу, — жваво обізвався завідувач свиноферми. Обіцянка Гевкова прозвучала як погроза, але невідомо було, кого він мав на увазі — бригадира чи керівників м'ясокомбінату.

Певно, Гевелу здалося, що завідувач відгодівельної ферми його підтримує, і навіть посміливішав.

— На м'ясокомбінаті до нас щоразу чіпляються. То се не так, то те. Свині наші їм, бач, не подобаються! А вся штука в тому, що м'ясокомбінат на території чужого району. Ми для них чужі. Їх не цікавить, на якому місці буде Стернівка, увесь наш район. А може, навпак, вигідно стримувати сусідів, щоб самим мати кращий вигляд. Дайте команду, Петре Петровичу, і ми по м'ясу завтра увійдемо в графік.

— А є що здавати? Чи свого Мастодонта поведете, як ото сухобалчани зробили? Вони трьох племінних бугаїв днями намагалися у м'ясокомбінат здати. Щось я у вас не бачив ні бичків відгодованих, ні свиней. Де ви їх ховаєте? — запитував Навроцький у Гевела.

Насторожений гомін прокотився в балці. Хтось уїдливо кинув:

— На базарі в Дунаївцях, кажуть, добрі кабани.

Бригадир круто обернувся на голос. І прохрипів:

— А чого, Досенко, так далеко забиратися? Ми ближче знайдемо. А що, товариші, — пожвавішав Гевел, хапаючись за нову ідею, яка допіру прийшла йому в голову. — В кожному дворі кабан, і в тебе, Павле Івановичу, слава богу... не будемо з цим ховатися. Одну тварину легше утримувати, ніж тисячу. Факт. Та от... той, кому дорога честь колгоспу, честь нашого району, не стане, я думаю, заперечувати... У нас тут, Петре Петровичу, зародилася ініціатива. Здамо своїх власних кабанів, щоб не відстати, не плентатися в хвості, а потім, як колгоспні підростуть, кожен одержить компенсацію.

— Що, що одержить? — не зрозуміли декотрі з присутніх.

— Як ви сказали, Олексію Івановичу? Не чути.

— Кажу, колгосп поверне кожному таку ж точнінько свиню. Тільки трохи пізніше, — пояснив Гевел. — Ми живемо, товариші, в такий час...

Але його мало хто слухав. Всі загомоніли, всі збуджено щось пояснювали одне одному, і найчастіше чулося слово «компенсація».

Головуючий Гнат Середа підвівся і закликав людей до порядку. І тут якраз де не взявся Тихон Сірничок:

— Народ без поняття, Гнате Мусійовичу. Нашот, значиться, самого слова «компенсація». А воно ж дуже просто, товариші. Зі мною, наприклад, було, і я можу пояснити.

— Давай, пояснюй, — загукали одразу в кількох місцях.

— Так от як. Приміром, пише мені голова Василь Порфирович таку резолюцію: «Відпусти, Тихоне, подателем цього папірця двадцять кілограмів живої риби, тобто коропа, за відповідну компенсацію. А записку порви». Ну, я відпускаю, а мені, значиться, наливають добру чарку московської чи там нашої з перцем. І ми квити. От що таке компенсація, товариші.

Там, де сиділа молодь, почувся регіт. Старші сердито стримували їх:

— Ви щб́, — подуріли?

Підвелась і попхалася вперед Домка Веретюк — огрядна жіночка, яка донедавна працювала продавщицею в сільмазі, а після ревізії чомусь повернулася знову в ланку Анастасії Лиманської.

— А в кого нема, хто зарізав раніше? З такими як бути? — допитувалася вона в Олексія Гевела, ніби все інше вже було вирішено.

Богодарівці знали, що Домка — Гевелова сусідка. З одного колодязя п'ють.

— На нема й суду нема, — розвів руками Гевел, не підозрюючи каверзи.

— Ага, так би ви й казали, товаришу бригадир, — браво взялася в боки Домка, напинаючи великі повні груди. — А я, бідна, ніяк не могла зрозуміти, чому це од вашого двору смалятиною пахне!

Сміх, вигуки! Хтось навіть поплескав, як у театрі.

Домка Веретюк неквапно пішла між односельцями на своє місце, а її хапали за чорну плюшеву кофту, запрошуючи сісти, її вітали, підохочували.

— Тихше, тихше, товариші! Треба вислухати доповідь до кінця, а тоді відкривати дебати, — закликав до порядку Середа.

Та втихомирити людей виявилось нелегкою справою. А це, мабуть, влаштувало Гевела. Він і оком не моргнув у відповідь Домці Веретюк, стримався. Зрештою, думав він, нехай собі все що завгодно плещуть, аби не про ті приховані гектари. Поглядав на Навроцького і ніби говорив йому: «Бачиш, як важко з нашими колгоспниками працювати. Бачиш, як вони міцно тримаються за своє, як боронять шкурні інтереси. А я, Гевел, б'юся мов риба об лід, і все заради рідного колгоспу, а не для себе. Другого такого, як я, тут нема. Не топіть мене».

Мабуть, ще довго не вгамувалися б люди, та ось підвіс Навроцький і попросив у Середи слова.

— Товариші! На порядку денному стоїть питання про деякі повчальні уроки весняної посівкампанії. Та оскільки згадали про м'ясо, я хочу коротко висловитися з цього приводу. Так, товариші, державі потрібне м'ясо. Для робітників Донбасу, Харкова, для армії, для шкіл-інтернатів, для студентів. Багато м'яса, масла, молока. Але чи означає це, що держава піде по дворах?.. Що ми станемо на шлях, який пропонує ваш бригадир?.. Ні, товариші. Цього не буде. Землі у вас багато, колгосп оснащений чудовою технікою...

Ви що ж це, Гевел, збираєтеся іти з великою торбою по дворах? Так хазяїнувати не можна! Зараз ви, Гевел, стаєте, пробачте мені, в дешеву позу «оборонця» інтересів держави, а на ділі ви, саме ви стали на шлях окомилування, хотіли одурити державу. Чому ви не розповісте зборам про все? Невже товаришеві Середі доведеться робити зараз своєрідну співповідь, зачитувати вашу заяву?

— Я гадав... Я думав, що спершу на партійних зборах... — зблід Гевел.

— Навіщо? Ось вам збори. Ці люди знають вас, знають бригаду. А від себе я можу лише додати, що зовсім недавно ви, Гевел, виступаючи на нараді тваринників, хвалилися на весь район, що кормів у вас заготовлено на півтора року. Де ж вони? Чому ваші тваринники

скаржаться на відсутність сіна, концентратів, силосу? Я, пригадую, сидів і, слухаючи ваш виступ, думав: ось де молодці, півторарічний запас кормів мають! А що ж виходить? Поясніть всім нам, чому у вас порожні стійла, кормушки, чому за кукурудзяний силос на фермах іде справжня війна між доярками та свинарками?

Навроцький ні разу не підвищив голосу, хоч говорив пристрасно, з болем. Видно було, що богодарівські діла знайомі йому не тільки з розповіді колгоспних керівників. Приховування «резерву» за рахунок чорних парів — явища для Богодарівки не випадкові. Стиль у Гевела авантюристичний. Він спритно жонглював словами про свідомість, відданість, на кожному кроці протиставляючи себе масі колгоспників, які буцімто думають лише про своє благополуччя і нічого більше знати не хочуть. І ось нині новий «хід конем» з м'ясоздачею! Який же він безсовісний демагог, який небезпечний, цей Гевел! Таких треба розвінчувати не у вузькому колі, а ось так, привселюдно. Гевел своєю безгосподарністю, своєю байдужістю до справжніх потреб громадського тваринництва зводить нанівець чудові починання передовиків...

Ні, він не розкався, хоч і написав заяву в партійну організацію. Отже, зняти Гевела — не головне. Розкрити людям очі, допомогти їм відчутися не гіршими, а кращими хазяїнами в бригаді, ніж у себе дома, навчити їх, що треба дбати про колгоспне тваринництво, як про свою криву справу. Бо за кожною цифрою, якою оперує Гевел тут на зборах, в районі, стоять вони, їхні колективні перемоги й недоліки. Можна заспокоювати себе цифрами, можна навіть, тимчасово, звичайно, вважатися героєм, але це «геройство» потім обернеться проти тебе ж. Всі люди, всі до одного тут, в Богодарівці, в Стернівці повинні відчутися, що проти таких, як Гевел, боротися належить насамперед їм самим. Немає Василя Порфіровича Коновка. Ось кому довелося б відповідати! Крізь пальці дивився він на «маневри» Гевела, який одержував премії за перевиконання плану по врожайності, за створення резервів кормів, за своєчасну здачу державі, вірніше перепродаж, придбаного на базарах м'яса — про що сьогодні так красномовно натякнув хтось. А може... Може, навіть де в чому й заохочував бригадира Василя Порфіровича? Ну, та до цього ще доведеться повернутись...

Виступаючи тепер перед колгоспниками з короткою реплікою, Петро Петрович хотів допомогти їм вірно оцінити становище: хай усі бачать, що Гевелу і його «практиці» настав кінець.

Потім хвилин з десять на «трибуні» знову як міг викручувався Гевел. З кормами його підвела бухгалтерія. Вигадали якісь тоннокілометри при нарахуванні трудоднів шоферам, і вийшло, що перевезено зеленої маси сотні тонн понад план. З такими цифрами він і виступав у районі. Його бригада, твердив Гевел, з кормами не в гіршому стані, як інші, а що він зараз трохи економить, то правда. Кожний командир повинен мати свій резерв. Нарешті, опустивши очі, Гевел заговорив і про чорні пари:

— Винен, товаришу Навроцький. Не для себе старався, хотілося колгосп в передові вивести. Що зробиш, коли у нас кукурудза більше двадцяти — двадцяти п'яти центнерів не дає. От і вирішили ми... чорними парами маневрувати.

— Хто це «ми»? — уїдливо перепитав Навроцький. — Між іншим, ви зборам доповідайте, а не мені...

— Ну, я з... Та що там ховатися! З Василем Порфіровичем відносно чорних парів усе було погоджено. Він знав, — і, ніби вже вирішивши до кінця бути одвертим, Гевел гарячково, як на суді, признавався далі: — Хіба б я сам насмілювався! Василь Порфірович їздив і на Одещину, і в Закарпаття. В Закарпатті, наприклад, деякі колгоспи горби розкорчовують, мочар осушують. Два-три роки, розказував Василь Порфірович, ті додаткові гектари колгоспові не враховуються в план — ось і резерв. А в нас же ні гір, ні болота. Все як на долоні... Почали ми з Василем Порфіровичем шукати... Попутав нас чорний пар...

— Кажі ясніше, Олексію Івановичу, — попросив хтось з чоловіків, які сиділи попереду. — Я щось не второпав.

— Вирішив я, товариші, щоб пар не гуляв... Кукурудзу по кукурудзі хотів... і щоб у звітах, значить, мовчок.

— Ага! Понятно! — почувся той самий голос.

— Тобі понятно, а мені ні. Пар може бути чистим, а може бути й зайнятим. У тебе часто бувало, як сам господарював, щоб земля гуляла? — присікався до сусіда

інший колгоспник, худорлявий, з білою бородою клинчиком.

— Так чуєш же, кукурудзу по кукурудзі...

— І це не біда. Підкорми землю і десять літ підряд кукурудзу сій. Родитиме.

— Багато ти, Архипе, знаєш!

Двоє голосно сперечалися, не беручи в головуючого слова, та ніхто їх не перебивав. Нехай поговорять. Людям, бач, цікаво послухати й таке. Це ж не оркестр, де всі партії розписано в нотах, а збори, людське віче.

— Ви, Гнате Мусійовичу, захопили з собою заяву бригадира Гевела. Тоді, може, прочитаєте її для всіх? Це піде на користь.

— Читай, читай!

Олексій Гевел хотів щось сказати, можливо, заперечити, та, побачивши, з якою цікавістю колгоспники дивляться на папірець в руках голови зборів, промовчав.

Гнат Середа почав читати не дуже виразно, і його примушували повторювати окремі фрази. Він потім одкашлявся і взяв з високої ноти. О, тепер всім чути, всі затихли.

Гевел сидів, опустивши голову, пальці на його руках, що лежали на колінах, увесь час нервово рухалися. Передні ніжки табуретки, на котрій він сидів, чомусь вгрузали все глибше — можливо, тут була колись яма, а йому, здавалося, бракувало сил переставити табуретку на тверде.

Після читання заяви якийсь час панувала тиша. Потім почувлися репліки:

— Ось так і в Герої виходять!

— Пропарився на чорних парах!

— Ну й додумався, зобритатель!

— Увесь в свого діда Михайла. Той під час колективізації доброго коня циганам продав, а в громадську стайню таку шкапу привів, що вона на другий день здохла.

— А в нас і тепер, чоловіче, здихають. Поспитай телятниць або свинарок. У Гевела скотомогильник не гуляє.

— Чого репетуєте? Чули ж, зарікається людина. Поворот хоче в своїй житні зробити, — заступилася якась дебела молодиця за бригадира.

Йй відповів той самий Досенко, який радив Гевелу кабанів на базарі позичати. Над людським збудженим вуликом пророкотів його густий бас:

— Зарікалася свиня лайно їсти!

— Тю-тю! — гаркнув на нього Тихон Сірничок. — Де ти, чоловіче, знаходишся! Жінці своїй вдома про лайно розкажуй, а не нам.

— Що?! Ти мене не чіпай, шупак нещасний! — ураз насипалася на нього худолія, з гострим підборіддям Досенкова жінка, яка сиділа позад Сірничка. Він аж голову в плечі втягнув, чекаючи нападу. — Носи краще рибку полюбовниці на Ситий хутір, — приголомшила його несподіваним викриттям.

Гнат Середа стукав кулаком по столу, втихомирював збори, стурбовано позирав на Петра Петровича Навроцького. А той сидів собі з таким виглядом, ніби все так і повинно бути, прислухався до вигуків. Ось він про щось заговорив з головним агрономом.

— Товариші! Майте совість. Так можна і до ночі протовктися, — урезонював знову Середа. — Хто просить слова? Ви? — звернувся він до крикливої Досенкової дружини.

— Я вже своє сказала, — не розгубилася й перед начальством жінка.

Ніна Кушіль торкнула Середу, він зрозумів її.

— Товариші, слово має...

Дівчина трохи зблідла, стояла перед зборами з міцно стуленими вустами.

— Товариші колгоспники, ви мене знаєте як обліковця. Але я, на доручення комітету, ще й очолюю контрольний комсомольський пост. І мене особливо обурює поведінка нашого бригадира, бо я ж щодня на власні очі бачу, до чого ми дожилися... Візьмімо, товариші, наші ферми...

Другим попросив слова Досенко.

— Був у нас колись свій колгосп у Богодарівці. Ладно. Було правління. Збиралося, засідало, голові, як треба, прочухана давало. Для профілактики, щоб не зазнавався. А тепер? Бригадир Гевел — це вроді управляючий. Йому ні в чому не переч. От і виходить — бог високо, цар — далеко... До Стернівки не набігаєшся за кожним разом. Я так думаю, що треба нам своє правління в бригаді мати. Тоді Гевел чи хто інший на його

місці не дуже носа задирали. А то просто якийсь культ Гевела встановився у Богодарівці.

— Ви що ж, Досенко, хочете розукрупнити колгосп? — запитав Серeda.

— Хочу я, товаришу парторг, щоб менше було управляючих над нами, бо ми ж колективне хазяйство. А нашот Гевела... відпустити його треба на всі чотири бригади. К чортам собачим, звиняйте на слові! Він нас і сьогодні хотів пришпилити, як метеликів, своєю ініціативою, опозорити перед товаришем Навроцьким. Спасибі вам, — Досенко звернувся уже не до зборів, а до Навроцького. — Розкусили ви нашого «патріота», хай йому грець! Як нам утиск який робить — державою прикривається, а перед державою винен — знову на нас киває, шолудивий!

Зачувши останні слова, змінився на лиці Гевел. Збляк ще дужче. А табуретка під ним вгрузала та й вгрузала, наче під нею не земля, а присипане торфовище або гній.

Невпевнено якомось прозвучав голос тієї жінки-удови, що вже раз заступилася була за бригадира:

— Не він один винен. Сказано, на бідного Макара...

— Помовч, Макарихо! — цитьнув на неї Сірничок. — Ти б соромилася й рота роззявляти, вся ж Богодарівка знає...

Але що саме «знає» Богодарівка, Тихон Сірничок не встиг пояснити. Слово надали бригадному агрономові Варварі Шалигон.

— Так, товариші. Я згодна. Не один Олексій Гевел винен... — почала вона, затинаючись. — Гевел, звичайно, не бідний Макар. Та й ми, вірніше я, не стану виправдуватися перед вами. Що було, те було. Ні, не в помилках річ, не в нашій недосвідченості. Річ у тому, товариші, що ми — і бригадир, і як агроном — стали на слизький шлях...

Гіркими були її добровільні признання, її розповідь про те, як поступово, крок за кроком, втягував Гевел свою «праву руку» — так він називав бригадного агронома — в діла темні, заплутані, де фактичні цифри втрачали свій справжній зміст і, відповідно препаровані, набирали нового, промовистішого звучання. Варвара Шалигон не каялася перед зборами, як це робив у заяві Гевел, вона лише осуджувала себе, свою поведінку, і тільки про те не говорила, з чого почалося її падіння.

Та й це було б, напевне, зайвим, адже кожний життєвий крок цієї жінки відбувався на очах стернівських людей, і ніяких таємниць вона від них не мала. Можливо тільки, що дехто досі не знає про новий демарш Гевела Степана, про його втечу від Варвари Шалигон. Як же сталося, що вона підтримувала бригадира Гевела в такому ганебному ділі, як «експеримент» з чорними парами? Тут дала себе знати, признавалася Варвара, і фахова незрілість, її злякало зобов'язання. Ніколи досі не збирали на цих землях таких врожаїв на великих площах. Варвару Шалигон підкупило й те, що Василь Порфірович, як вона знала, благословив Гевела...

— Мені совісно дивитися вам у вічі, товариші,—мовила Варвара Шалигон.—Але якщо ви повірите мені... Я хочу просити правління колгоспу залишити мене в Богодарівці. Де завгодно буду працювати. Разом з усіма хочу своїми руками вирощувати новий високий врожай... Чесно...

Що там не кажіть, а таки на щирість, нехай і запізнїлу, люди завжди відповідають щирістю. Варварі Шалигон навіть аплодували.

Головний агроном Нагірняк про Гевела взагалі нічого не говорив. Він гаряче підтримав Досенка: щось на зразок бригадної ради створити обов'язково треба. І, ніби зняття Гевела з посади бригадира вже було справою вирішеною, запропонував рекомендувати правлінню на бригадира... Ананія Сербїна — аспіранта сільськогосподарського інституту. Це, заявив Нагірняк, завзятий у роботі, сміливий молодий спеціаліст. На думку Нагірняка, Ананій Сербїн, як керівник комплексної виробничої бригади, зможе ширше запроваджувати в практику і добрива з подільських фосфоритів.

І тут голови повернулися в той бік, де на траві напівлежав, спершись на лікоть, чорнявий «циганчук», якого в колгоспі за звичкою і досі називали студентом.

Юнак ніколи, мабуть, ще не бентежився так, як зараз, хоч пропозиція Петра Степановича Нагірняка вже не була несподіваною для нього. З ним розмовляли до зборів і Нагірняк, і Навроцький. Та, одверто кажучи, Ананій Сербїн внутрішньо відчував, що він не заслужив перед цими людьми такого великого довір'я. Піти агрономом в бригаду — інша річ...

Він так і сказав зборам. Признався, що давно, під час студентської практики, полюбив цей колгосп, про-

стих і щирих його людей, і саме сюди попросився для здійснення своєї першої в житті наукової праці. Подякував Петрові Степановичу і дав слово, що в майбутньому, як і досі, увесь свій час, весь свій досвід віддаватиме богодарівській бригаді.

Старий Досенко з місця пообіцяв широко:

— Не бійся, товаришу. Ми тобі допоможемо.

Ланкова Анастасія Пилипівна Лиманська, яка сиділа у президії зборів, піднесла руку.

— Хочете говорити?

— Та ні. За нового бригадира голосую. Нам такого й треба.

Петро Петрович Навроцький запитав у неї і в зборів:

— Як же ми вирішили з Гевелом, товариші?

— Та вносив же пропозицію Павло Іванович Досенко, — нагадала Лиманська. — Зняти... Просити правління, чи як?

— От ви, товаришу Середа, й голосуйте першу пропозицію, — допомагав вести збори Навроцький.

Гнат Середа прочитав з протоколу пропозицію Досенка, проминувши, звичайно, всяких там «чортів собачих», старанно записаних Ніною Кушіль. Спитав у Гевела, чи він не хотів би щось сказати. Той безнадійно похитав головою — ні.

Проголосували майже всі. Тільки молода вдовиця з шаллю на плечах утрималася та ще двоє чи троє.

Другу пропозицію уточнив Нагірняк, який оце зараз встиг переговорити з Навроцьким.

— Давайте оберемо, товариші, раду бригади. Так, чоловік з п'яти. Кращих, кому ми найбільше довіряємо. В члени ради я особисто рекомендую ось товариша Досенка, — він хоч і в літах, а працює в городництві добре. І ще одна моя кандидатура, я вже її раніше називав, — аспірант Ананій Титович Сербін...

А потім у «різних» несподівано взяла слово стара вчителька Харитина Демидівна Сокур. Повела мову не про бригаду, а про село Богодарівку. Її слухали при повній тиші: тут сиділи три покоління її учнів.

...Ананій залишився ночувати в Богодарівці. Він і Дашура потрапили до Вихристючки. Помічник бригадира Григорій Каній пояснював хазяйці тихенько, що це за люди. Ананія він назвав «вченим-аспірантом» і членом їхньої богодарівської бригадної ради. Вихристючка на

збори не ходила і тому ніякого уявлення не мала про те, яка там ще рада з'явилася на світ божий...

— А як же з Олексієм Івановичем?

Помічник бригадира свиснув:

— Був, та нема! Скинули Гевела.

Розділ шістнадцятий

Хоч би як там було, а людські руки, а машини, а сонце — весняне, лагідне, як молода мати, — робили своє добре діло. Зелені хвилі озимини плескалися від обрію до обрію, буйно зійшла ярина. Од самої Богодарівки до Стернівки велетенською шаховою дошкою лежала кукурудзяна плантація. Мільйони зелених і чорних квадратів! У вибалку під селом по цій дошці вже просувалися трактори з культиваторами — почався міжрядний обробіток качанистої.

Одинока груша на горбі, під якою зупинилася бідарка головного агронома Нагірняка, одцвітала, ронячи на землю легкі пахучі пелюстки.

— А квадрати в Полянчика і тут вийшли на славу! — милувався плантацією Петро Степанович. Це він говорив Ананієві про ділянку, де бригадир механізаторів спробував цієї весни вести посівний агрегат не на другій, як завжди, а на третій швидкості.

Бідарка залишилася під грушею, а вони пішли в поле, і знову, як колись, Ананій то тут, то там пригинався, торкав руками пружні стебельця кукурудзи. А Петро Степанович рахував. В більшості гнізд зійшло по три рослини. Через кілька днів треба буде починати пропонування. Сорок тисяч рослин на гектарі залишають вони на цих землях, а зійшло понад п'ятдесят. Нагірняк аж зітхнув, подумавши, скільки стеблин доведеться знищувати. Шкода зайвого насіння, людської праці, шкода й приреченої рослини.

Ось їх трійко і в цьому гнізді. Яким з них випаде щастя залишитися, пізнати щедрість літнього сонця, ніжність місячних ночей і свіжість майових дощів? Так, ще небагато досягла наша наука, коли ми не можемо заздалегідь знати долю кожної насінини, як знаємо, наприклад, котре яйце класти під квочку або в інкубатор і котре — на сковороду.

— Ваш науковий керівник — доцент Устименко? Ми трохи знайомі з Іларіоном Михайловичем.

— Я знаю.

— Хіба? А я ж вам досі ні разу про нього не говорив.

— Зате він про вас згадував. Навіть під час лекцій. Ви вчилися в одному інституті, правда? А потім вас, Петре Степановичу, запрошував на наукову роботу Трохим Денисович Лисенко, але ви відмовилися. Не захотіли з Стернівкою розлучатися.

— Було, — всміхнувся Петро Степанович, приязно поглядаючи на Ананія, — і не шкодую, юначе. Ось тепер, коли все, що я чув на лекціях, перевірено практикою, зважено, ось тепер — будь ласка. Беріть старого в свої кабінети — і нехай досліджує. А поки молодий — в поле. Там твоя лабораторія, там твоя невідкрита Америка. Працював колись на Україні мудрий чоловік, Павло Петрович Постишев. Він радив при кожному колгоспі мати хату-лабораторію, вбачаючи в них прообраз майбутніх агрокабінетів. Так от, хати-лабораторії очолювали люди, як правило, немолоді, з хліборобським досвідом. Пробачте, звичайно, мою одвертість, Ананію. Але от ви... З школи в інститут, з інституту — у вчені. Такий у вас шлях. Це добре, що Ананієві Сербіну дозволили посидіти кілька місяців у звичайному рядовому колгоспі, а то більшість аспірантів, я знаю, на приміських підсобних господарствах товчуться. Є воно й у вас, в інституті. Ділянки, пригадую, занехаяні. На фермах працюють випадкові люди. Дай їм корів самої Марії Харитонівни Савченко, вони їх за місяць зіпсують. У вас чомусь не поля угноєні, а дороги. Сади бур'янами позаростали. Ну чого, скажіть на милість, навчиться там студент або аспірант? А я ось думаю, мрію. Інститут при колгоспі. Вища школа хліборобства, тваринництва, садівництва. Першокурсник — рядовий член колгоспу. Чим вище піднімаєшся по сходинках в науці, тим краще працюєш. Наука і практика, як одно ціле. Високі врожаї, високі надої, високі показники у виробництві м'яса — ось твій атестат. Живеш, і вчишся, і трудишся — все на людях. При комунізмі, мабуть, так воно й буде. Але чому зараз сільськогосподарська академія, інститути, навіть технікуми розміщуються в столиці, у великих містах, а не там, де виробляється великий хліб, велике м'ясо? Тисячі колгоспів, радгоспів ведуть не умовну, а справжню боротьбу за достаток, і

майбутньому агрономові, зоотехнікові є де прикласти руки. До того ж, молода людина одержує тут, у вирі живого життя, й інші повчальні уроки... Я маю на увазі, ви догадуєтесь, хоч би й історію з Гевелом..

Свіжий недокурок сигарети на ріллі привернув увагу Нагірняка.

— Хтось був сьогодні, — відзначив він задоволено. — Певно, Полянничко. Так от. Одержав я від Устименка телеграму. Не офіційна ще, але згода...

«Ось і скінчилася моя навчальна практика», — подумав Ананій схвильовано. Все те, що досі доводилось йому робити тут, в стернівському колгоспі, було ніби продовженням навчальної практики. А як затвердять бригадиром... Як довірять йому це велике господарство з сотнями трударів, з машинами і землею, з постійними турботами про долю врожаю нинішнього і майбутнього, отоді лише почнеться те, до чого так довго готувався. Скільки справ одразу ляже йому на плечі, і не суто агрономічних, а й життєвських. На недавніх зборах, де названо було його кандидатуру в керівники бригади, богодарівці багато на що нарікали. Укрупнення дало, звичайно, поштовх для нового зростання економічної мощі колгоспу, збільшило його фінансові можливості, машинно-технічну базу. Але услід за реорганізацією артїлі в Богодарівці ліквідували й сільську Раду. Тепер вся «влада» зосередилася в руках бригадира, який, до речі, використав сільрадівське приміщення під свою контору і сидів навіть за тим самим столом, де раніше сидів голова. Не стало сільради, залишилися ніби поза штатом місцеві народні обранці, занепала робота депутатських комісій. Здавалося б, після укрупнення ще повнішим, енергійнішим повинен був би стати пульс культурного життя і в Богодарівці, а він чомусь давав перебої. Чи не тому, що всю увагу приділяли тепер центральній садибі, а на Богодарівку вже дехто дивився як на хутір.

Розвінчали Гевела за його крутіїство, і посипалися на адресу поганого бригадира всі гріхи: дорікали Гевелу, що стовпи електричної лінії попідгнивали і на двох кутках села нема вже ні світла, ні радіо, інші про фундамент сільського клубу нагадували з іронією, чи не можна, бува, отак цільним фундаментом з Богодарівки в Стернівку перетягти та й добудувати, бо тут ніякої надії зробити це нема. Все там, у Стернівці, культуру

наводять — парк посадили, стадіон закінчують, гомонять і про ательє мод, і про школу-інтернат. А що буде з Богодарівкою? Чи людям кидати старі домівки й переселятися в культурну Стернівку за сім кілометрів? Нехай возять автобусами на роботу або нехай трамвай від села до плантацій та ферм пускають. Хитрі дядьки, говорячи про такі речі, лаяли Гевела — він, мовляв, у всьому винен, мовчить на засіданнях, не захищає інтереси Богодарівки, але ж мали вони на увазі і трохи вище начальство. Є село, повинна бути і якась Рада в ньому як орган влади або просто громадська, наділена певними обов'язками й правами. Мабуть, записав собі в блокнот перший секретар райкому виступ старої вчительки, пенсіонерки Харитини Данилівни Сокур. Це вона назвала бригадира Гевела «князьком», а про себе, як депутата сільської Ради, сказала, що змушена буде подати у відставку, бо в свої шістдесят чотири роки не здужає ходити на засідання у Стернівку, особливо зимою або коли грізюка. Відчувалося — Харитина Данилівна насправді ще не вважає себе «відставним» депутатом, вона хоче до кінця життя залишитися слугою народу, давати користь рідному селу, і тільки з чієїсь вини тимчасово опинилася в ролі стороннього спостерігача.

Навроцький пообіцяв обговорити в райкомі питання про бригадні села... Зрушення буде, він, Ананій Сербін, вірив, що кожна розумна думка, висловлена на зборах, знайде відгук.

Йому було страшноувато.

Мовчки рушили вони далі по стернівських полях, які запишалися чудовою озиминою. А там, де зійшла кукурудза, плантація схожа була на молоденький гайок.

Цю кукурудзу, пригадує він, сіяли після тієї весняної грози. І в уяві постає вже інша картина. Ніч у Корчині. Блискавки за вікном і сонна дівчина... Написати Таїні, що він зовсім залишається в Богодарівці, чи відкласти на потім? Для неї, здається; Ананієве бригадирство — це як грім серед ясного неба. Тая мріє про місто, хоча б про Корчин, про повний комфорт, якого він, Ананій, не зуміє їй створити в Богодарівці.

Він згадує ще Казика, чванька з блудливими очима. Згадує його залицання до Таїни, його розмови про Київ.

«Так, я повинен попередити її. Нічого не обіцяти,

крім такого життя, яке чекає на мене самого в Богодарівці. Нічого не обіцяти. Крім свого кохання».

Зовсім низько пролетіли в бік села лелеки. Летіли в парі, він трохи вище і попереду, вона — в тіняві його крил. Здавалося, він захищав свою подругу від палючих променів полудневого сонця...

1961 р.

Кінець першої книги

ВИТАЛИЙ ІВАНОВИЧ ПЕТЛЬОВАННИЙ

Да ведь это весна!

Роман

(На українском языке)

Редактор *О. Е. Пархомовська*

Художники *Б. В. Розанов, Л. В. Козлов*

Художній редактор *В. В. Машков*

Технічний редактор *О. І. Дубова*

Коректор *Л. М. Кирилець*

БФ 03512. Здано на виробництво 20/III 1962 р.

Підписано до друку 2/VI 1962 р.

Формат паперу 84×108¹/₃₂. Фізичн. друк. арк. 5,75.

Умовн. друк. арк. 9,43.

Обліково-видавн. арк. 10,057. Замовлення 1019.

Ціна 45 коп. Тираж 65 000 (I—40 000).

Держлітвидав України,
Київ, Володимирська, 42.

4-а поліграффабрика Головополіграфвидаву
Міністерства культури УРСР,
Київ, пл. Калініна, 2_а

45 коп.

ДЕРЖЛІТВИДАВ
УКРАЇНИ